

TÜRKİYE'DE BİREYSEL BAĞIŞÇILIK VE HAYIRSEVERLİK 2024

PROF. DR. ALİ ÇARKOĞLU KOÇ ÜNİVERSİTESİ SİVİL TOPLUM VE
HAYIRSEVERLİK ARAŞTIRMALARI UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

DOÇ. DR. GÜNEŞ ERTAN KOÇ ÜNİVERSİTESİ / CALIFORNIA
POLYTECHNIC STATE UNIVERSITY

TÜRKİYE'DE BİREYSEL BAĞIŞÇILIK VE HAYIRSEVERLİK 2024

PROF. DR. ALİ ÇARKOĞLU KOÇ ÜNİVERSİTESİ SİVİL TOPLUM VE
HAYIRSEVERLİK ARAŞTIRMALARI UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

DOÇ. DR. GÜNEŞ ERTAN KOÇ ÜNİVERSİTESİ / CALIFORNIA
POLYTECHNIC STATE UNIVERSITY

TÜRKİYE'DE BİREYSEL BAĞIŞÇILIK VE HAYIRSEVERLİK

TÜSEV Yayınları, Şubat 2025

No **104**

ISBN **978-625-94015-8-4**

Proje Ekibi (Alfabetik sıra ile) **Birce Altay, Rana Kotan, Sema Merve İş, Tütengül Küçüker**

Yazarlar (Alfabetik sıra ile) **Prof. Dr. Ali Çarkoğlu, Doç. Dr. Güneş Ertan**
Yayına Hazırlayan: **TÜSEV**

Tasarım **Myra**

Koordinasyon **Engin Doğan**

Yayın Tasarımı **Tuba Mücella Kiper**

Sayfa Tasarımı ve Uygulama **Gülderen Rençber Erbaş**

Baskı **Fotokitap Fotoğraf Ürünleri Paz.ve Tic.Lt.Şti.**

Sertifika no: **47448**

©Tüm hakları saklıdır. Bu yayının herhangi bir bölümü Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı'nın (TÜSEV) izni olmadan hiçbir elektronik veya mekanik formatta ve araçla (kayıt, bilgi depolama, vb.) çoğaltılamaz.

TÜSEV

Bankalar Cad. No. 2 Minerva Han, 34420 Karaköy – İstanbul

T 0212 243 83 07 F 0212 243 83 05 info@tusev.org.tr • www.tusev.org.tr

Bu rapor, Ekol Vakfı'nın finansal desteğiyle hazırlanmıştır.

HAKKIMIZDA

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV), 1993 yılında sivil toplumun yasal, mali ve işlevsel altyapısını geliştirmek amacıyla kurulmuştur. TÜSEV, sivil toplumun daha elverişli bir ortamda faaliyet gösterebilmesi ve karşılaşılan ortak sorunlara çözümler sunabilmek için Mütevelliler Heyeti üyelerinden aldığı destekle çalışmalarını sürdürmektedir.

Türkiye’de daha güçlü, katılımcı ve itibarlı bir sivil toplumun varlığı için çalışan TÜSEV;

- STK’lar için elverişli ve destekleyici yasal ve mali ortamın oluşturulması,
 - Stratejik ve etkin bağışçılığın teşvik edilmesi,
 - Kamu, özel sektör ve sivil toplum arasında diyalog ve iş birliğinin sağlanması,
 - Türkiye’deki sivil toplumun uluslararası düzeyde tanıtılması ve iş birliklerinin kurulması,
 - Sivil toplumun itibarının artırılması,
 - Sivil toplumla ilgili araştırmalar yapılması amacıyla faaliyetlerini sürdürmektedir.
-

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	7
ÖNSÖZ	8
1. GİRİŞ VE ÖZET BULGULAR	9
2. ÖRNEKLEM	14
3. HAYIRSEVERLİK VE BAĞIŞ DAVRANIŞI İÇİN ARKA PLAN DEĞİŞKENLERİ	20
4. İHTİYAÇ SAHIPLERİNE DOĞRUDAN YAPILAN BAĞIŞ VE YARDIMLAR	34
5. TOPLUMUN HAYIRSEVERLİĞE BAKIŞI	47
6. BAĞIŞ YAPILACAK KURUM SEÇİLİRKEN NELERE DİKKAT EDİLİYOR?	53
7. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA YAPILAN BAĞIŞLAR VE FAALİYETLERE KATILIM	61
8. AFET BAĞIŞÇILIĞI	81
9. SONUÇ	92

KISALTMALAR

ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AKUT	Arama Kurtarma Derneği
CAF	Charities Aid Foundation
ÇEK	Çocuk Esirgeme Kurumu
ÇYDD	Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği
FY/CY	Fikrim Yok / Cevabım Yok
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
İHH	İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı
İİBS-2	İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması, Düzey 2
LÖSEV	Lösemili Çocuklar Sağlık ve Eğitim Vakfı
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEGV	Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı
TEMA	TEMA, Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı
TEV	Türk Eğitim Vakfı
THK	Türk Hava Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRGEV	Türkiye Gençlik ve Eğitime Hizmet Vakfı
TÜSEV	Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı

ÖNSÖZ

Otuz yılı aşkın bir süredir daha güçlü, itibarlı ve katılımcı bir sivil toplum hedefiyle çalışan TÜSEV'in en önemli faaliyetlerinden birisi hiç kuşkusuz ki "Türkiye'de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik Raporu".

İlkini 2006 yılında "Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet" başlığıyla yayımladığımız raporun beşincisini sizlerle paylaşıyor olmaktan büyük bir mutluluk duyuyoruz.

İlk raporumuzun saha çalışmasının 2004 yılında yapıldığını dikkate alırsak bugün 2024 yılı raporuyla Türkiye'de sivil toplumun son yirmi yıllık gelişmesine -ve belki de bazı alanlardaki gerilemesine- dair önemli konuları hep birlikte tartışma fırsatımızın oluştuğunu da söyleyebiliriz.

Bilimsel deneyim ve nesnellikle hazırlanan ve aynı titizlikle yürütülen araştırmalar "anlama" ve "gelişme" için bize eşsiz bir olanak sunuyor: Vatandaşlarımız sivil toplumdaki ne bekliyor? Hangi motivasyonla, hangi yöntemle, kime bağış yapıyorlar? "İtibar" ve "şeffaflık" arasında nasıl bir ilişki var? Bireylerin kurumlara yaptıkları bağışları nasıl artırabiliriz?

Yalnızca faaliyetlerini sürdürebilmek için bireysel bağışçı desteğine ihtiyacı olan kuruluşlar için değil, alanda gönüllü, profesyonel veya akademik çalışmalar yürüten herkes için yeri doldurulmaz bir bilgi kaynağı olan bu raporun hazırlanmasında emeği geçen, başta, Koç Üniversitesi Sivil Toplum ve Hayırseverlik Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nden sevgili Prof. Dr. Ali Çarkoğlu ve Koç Üniversitesi'nden Doç. Dr. Güneş Ertan olmak üzere herkese ve TÜSEV ekibine içten teşekkürlerimi sunarım.

Raporun finansmanı Ekol Vakfı tarafından karşılandı; Vakfın Yönetim Kurulu Başkanı Ahmet Musul'a yalnızca bu önemli desteği için değil, sivil topluma olan inancı nedeniyle de çok özel bir teşekkür borçluyum.

Türkiye'de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik Raporu'nun sivil toplum alanındaki çalışmalarını daha da ileriye götüreceği ümidiyle saygılarımı sunarım.

Erdal Yıldırım

TÜSEV Temsilciler Kurulu Başkanı

1. GİRİŞ VE ÖZET BULGULAR

Bu çalışma, TÜSEV'in inisiyatifi ve desteği ile 2004, 2015, 2019 ve 2021 yıllarında yürütülen Türkiye'de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik araştırmalarının devamı niteliğindedir.

Çalışmamız 2004 yılından bu yana sürdürmekte olduğumuz Türkiye'de hayırseverlik, sivil topluma bakış ve bireysel bağış davranışına dair bir incelemedir.¹ Toplumsal dayanışma ve sivil toplumun güçlenmesi açısından Türkiye toplumsal yapısını temsil yeteneğine sahip bir örneklem ile yürütülen bu çalışmaların önemini altını çizmek isteriz. Hayırseverlik ve bağış davranışları bireyler arasında toplumsal bağları güçlendirirken aynı zamanda toplumdaki sosyal dayanışma duygusunu da artırır. Türkiye gibi farklı etnik, dini, sınıfsal farklılıkların yanı sıra toplumsal cinsiyet ve jenerasyon farklılıklarına sahip bir ülkede, dayanışmayı artırıcı unsurların anlaşılması, toplumsal barışın sağlanması açısından kritik öneme sahiptir.

EKONOMİK EŞİTSİZLİKLER VE HAYIRSEVERLİK

Türkiye'de ekonomik eşitsizliğin önemli bir mesele olduğu ortadadır. Bu eşitsizliklerin giderilmesi için kamu kaynaklarının yetersiz kalmakta olduğu da ortadadır. Hayırseverlik ve bireysel bağışlar, ekonomik eşitsizliklerin azaltılması ve dezavantajlı grupların desteklenmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Bireysel bağışlar, gelir dağılımındaki uçurumu azaltmaya yardımcı olabilir. Bireyler tarafından yapılan bağışlar, ihtiyaç sahibi kesimlere doğrudan veya sivil toplum kuruluşları aracılığıyla aktarılabilir. Bu tür aktarımlar, ekonomik eşitsizliklerin hafifletilmesine katkı sağlar. Ekonomik olarak ihtiyaç içindeki bireyler ve gruplar, eğitim, sağlık, barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk yaşayabilirler. Gönüllülük ve benzeri hayırseverlik çalışmaları ve bağışlar, bu gruplara doğrudan yardım ulaştırarak, onların temel ihtiyaçlarını karşılamalarına ve ekonomik olarak güçlenmelerine destek olabilir.

1 2004, 2015, 2019 ve 2021 yıllarına ait Türkiye'de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik raporlarına TÜSEV'in web sitesindeki e-Kütüphane bölümünden ulaşabilirsiniz: <https://tusev.org.tr/e-kutuphane/>

Türkiye’de bireysel bağışlar, özellikle eğitim bursları, mikrofinans projeleri veya girişimcilik destekleri şeklinde yönlendirildiğinde, bireylerin ekonomik hareketliliğini artırabilir. Eğitim bursları gibi bağışlar, ekonomik durumu düşük bireylerin eğitim alarak iş gücü piyasasında daha güçlü bir konuma gelmesini sağlar. Bu, bireylerin kendi sosyoekonomik statülerini yükseltme şansını artırır ve ekonomik eşitsizliklerin kuşaklar arası aktarılmasını önler.

Bireysel bağışların özellikle yerel projelere yönlendirilmesi, ekonomik açıdan dezavantajlı bölgelerde yerel ekonominin canlanmasına yardımcı olabilir. Küçük ölçekli işletmelerin desteklenmesi veya altyapı projelerine yapılan yardımlar, bölgesel kalkınmaya katkı sağlar ve bölgesel ekonomik eşitsizliklerin azaltılmasına yardımcı olur. Ekonomik eşitsizliklerin derinleştiği dönemlerde, devletin tek başına yoksulluğu azaltmak veya tüm ihtiyaçları karşılamak için kaynak bulması zorlaşabilir. Hayırseverlik, devletin sosyal refah politikalarını destekleyen tamamlayıcı bir unsur olarak, ekonomik yükün toplumun diğer bireyleri tarafından paylaşılmasını sağlar. Bu, sosyal güvenlik sisteminin üzerindeki baskıyı azaltarak daha geniş bir kesimin desteklenmesine olanak sağlar.

Hayırseverlik ve bağış davranışlarının yaygınlaşması, toplumda ekonomik eşitsizliklere dair bir farkındalık da yaratır. Bireyler, ekonomik olarak zorluk çeken kesimlere nasıl destek olabileceklerini düşünmeye başlar ve sosyal adalet bilinci gelişir. Bu tür bir farkındalık, daha sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik politikaların desteklenmesi yönünde kamuoyu baskısı yaratabilir.

Bu çalışmaların sonuçları, hem bireylerin bağış yapma motivasyonlarını anlamak, hem de bu tür davranışları teşvik ederek toplumsal dayanışmayı güçlendirmek için stratejiler geliştirmek açısından önemlidir. Hayırseverlik sayesinde kaynakların daha adil bir biçimde dağıtılması mümkün olabilir; dolayısıyla, ekonomik eşitsizliklerin hafifletilmesi için etkili bir araç olarak değerlendirilebilir.

Bu açıdan bakıldığında, sivil toplum kuruluşlarının (STK’ların) Türkiye’de hayırseverlikten ne ölçüde destek almakta olduğunu tespiti ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi açısından nasıl bir rol oynamakta olduklarının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bağış davranışlarının analizi, STK’ların etkinliğini artırmak ve kamuoyunda daha geniş bir farkındalık yaratmak için de stratejik bilgiler sunar.

Hayırseverlik ve bireysel bağış davranışı çalışmalarının önemini yalnızca ekonomik eşitsizlik açısından değil, aynı zamanda sosyal, psikolojik, kültürel ve siyasal yönlerden de ele almak mümkündür. Hayırseverlik çalışmalarının, bireylerin toplum içindeki diğer kesimlere duyarlılığını arttırması beklenir. Bu tür davranışlar, insanlar arasında sosyal bağları güçlendirir, dayanışma kültürünü geliştirir ve toplumdaki farklı grupların birbirine olan güvenini artırır. Bu da sosyal uyumu sağlamada ve toplumsal çatışmaları azaltmada önemli bir rol oynar.

DEMOKRASİ, HAYIRSEVERLİK VE SİVİL TOPLUM

Hayırseverlik ve bağış davranışları, sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini sürdürebilmeleri için hayati bir destek kaynağıdır. Bu kuruluşlar, demokratik toplumlarda bireylerin siyasal katılımını teşvik eden, onların haklarını savunan ve kamuoyunda farkındalık yaratan önemli yapılarıdır. Bağış yoluyla güçlenen sivil toplum kuruluşları, toplumun çeşitli kesimlerinin temsil edilmesini ve demokratik süreçlere daha aktif bir şekilde katılımını sağlar.

Hayırseverlik çalışmaları, bireylerin sosyal meselelere dair farkındalığını artırır. Yapılan bağışlar, bireylerin ve toplumun sosyal ve kültürel gelişimine katkı sağlar. Daha bilinçli, duyarlı ve katılımcı bir nesil yetişmesine yardımcı olur. Uluslararası yardım ve hayırseverlik, bir ülkenin dış dünyadaki imajını da olumlu yönde etkiler. Türkiye gibi ülkelerin uluslararası yardımlar ve hayırseverlik faaliyetleri, diğer ülkelerle ilişkilerini güçlendirmeye ve ülkenin pozitif bir küresel imaja sahip olmasına katkı sağlayabilir.

BİREYLERİN MUTLULUĞU, KÜLTÜREL MİRAS VE HAYİRSEVERLİK

Hayırseverlik davranışının bireyler üzerinde de olumlu psikolojik etkileri vardır. Yapılan araştırmalar, bağış yapan bireylerin kendilerini daha mutlu, tatmin olmuş ve hayatta daha anlamlı bir amaca sahip hissettiklerini gösteriyor. Hayırseverlik, bireylerin kendilerini topluma karşı daha sorumlu hissetmelerini sağlarken, psikolojik olarak da tatmin edici bir deneyim sunar.

Hayırseverlik çalışmaları, aynı zamanda toplumun etik değerlerini ve kültürel mirasını korumaya da katkı sağlar. Birçok kültürde hayırseverlik ve yardımlaşma, temel etik değerler arasında yer alır. Bireysel bağış davranışları, toplumun kültürel değerlerinin korunmasını teşvik eder ve toplum içinde bu değerlerin daha geniş kesimlere aktarılmasına yardımcı olur. Bireysel bağış davranışı ve hayırseverlik, gelecek nesiller için bir örnek teşkil eder. Çocuklar ve gençler, hayırseverlik davranışlarını görerek topluma katkıda bulunmanın önemini öğrenirler. Bu da toplumsal dayanışma kültürünün uzun vadede sürdürülebilir olmasını sağlar.

Hayırseverlik, özellikle yaratıcı sosyal projelerin desteklenmesi açısından da önemlidir. Bireysel bağışlar, geleneksel finansman kaynaklarına erişimi zor olan yenilikçi projelerin hayata geçmesine katkıda bulunabilir. Eğitim, çevre, sağlık gibi alanlarda yaratıcı çözümler geliştiren projelere yapılan bağışlar, toplumsal problemlere yeni yaklaşımlar sunulmasına olanak sağlar. Türkiye'de sosyal politikalara yön verenler için bireysel bağış eğilimlerinin anlaşılması, yoksullukla mücadele, sağlık veya eğitim gibi toplumsal projelerde yeni finansman kaynaklarının bulunmasına da katkı sağlar. Umuyoruz ki çalışmamız, sadece mevcut bağış sistemini anlamayı değil, aynı zamanda bu davranışların nasıl teşvik edileceği ve sosyal projeler için sürdürülebilir bağış kaynakları yaratılabileceği konusunda da önemli ipuçları sunar.

DOĞAL AFETLER KARŞISINDA HAYİRSEVERLİK VE SİVİL TOPLUM

Türkiye gibi doğal afetlerin sık yaşandığı ülkelerde, bireysel bağışlar ve hayırseverlik, afet sonrası yardım ve yeniden yapılanma süreçlerinde büyük bir önem taşır. Bu tür yardımlar, devletin kaynakları sınırlı olduğunda veya acil yardım gerektiğinde hızlı ve etkin bir şekilde kullanılabilir. 2023 yılında Kahramanmaraş ve Hatay depremlerinin nasıl büyük bir yıkım yarattığını gördük. Bu yıkımın hemen ardından sivil toplum kuruluşları ve bireysel hayırseverler hem gönüllü olarak bölgede çalıştılar hem de maddi yardımın bölgeye ulaşmasını kolaylaştırmak için büyük bir gayret içine girdiler. İleri bölümlerde, bu büyük depremlerden yaklaşık 18 ay sonra Türkiye genelinde görüştüğümüz kişilere bu afet sonrasındaki tecrübeleri, hayırseverlik ve bağış davranışlarına dair sorular da sorduk. Bu sorulara verilen cevaplarda afetler karşısında sivil toplum ve hayırseverlerin etkin bir şekilde harekete geçirilmesini kolaylaştıracak bazı ipuçları bulmak mümkün görünüyor.

DİNİ DEĞERLER VE HAYİRSEVERLİK

Bir alternatif bakış açısıyla bağış ve sivil toplum etkinliğine dair bulgular aslında farklı ülkelerde dini (ruhani) ya da seküler (dünyevi) saiklerle kamu yararına yapılan etkinlik ve bağışların toplumsal barış ve gelişime nasıl bir etki yapmakta olduğunu anlaşılması açısından da önemlidir. Türkiye'de hayırseverlik, kültürel ve dini değerlere yakından bağlantılıdır. Bireylerin bağış yapma motivasyonları, din ve kültürden büyük oranda etkilenir. Bu nedenle, hayırseverlik çalışmaları, toplumun bu yönünü daha iyi anlamamıza yardımcı olur ve bireylerin bağış yapma nedenlerini derinlemesine inceleyerek farklı grupların motivasyonlarını anlamamızı sağlar.

Türkiye'de hayırseverlik ve bağış, toplumun derin kültürel köklerine dayanan önemli bir gelenektir. İslam kültüründe yer alan *sadaka*, *zekât* ve *fitre* gibi kavramlar, toplumda hayır işlerini yaygınlaştırmıştır. Daha önce yürütmüş olduğumuz çalışmalardan da görüleceği üzere

Türkiye'deki hayırseverlik yapısında dini saiklerle yapılan bağış ve diğer hayırseverlik davranışlarını birbirinden ayırmak mümkün değildir. Herhangi bir bağışın dini saiklerle yapıyor olması mümkün olduğu gibi dini motivasyonlardan bağımsız şekilleniyor olmaları da mümkündür. Bu dini (ruhani) ve seküler (dünyevi) saikleri birbirinden ayırmak her ne kadar mümkün olmasa da biz ileri bölümlerde basit bir mantıkla fitre, zekât gibi bağış kalemlerini zaman içinde takip ederek dini saiklerle yapıldığı açık olan bu bağışların gelişimine baktık. Bu bağışlar dışında yapılan bağışlar, gönüllülük ve diğer faaliyetlerin de dini ve kültürel unsurlardan etkilenmekte oldukları yadsınmaz.

ÖZET SONUÇLAR

2004 yılından bu yana TÜSEV inisiyatifi ve desteğiyle gerçekleştirilen hayırseverlik ve bağış davranışı üzerine olan bu araştırma, Türkiye'nin toplumsal yapısında son yirmi yıldır yaşanmakta olan değişime de ışık tutar niteliktedir. Örneğimizde temel demografik göstergelere baktığımızda örneğin ortalama yaşın 39'dan 43'e yükseldiğini, ilkokul ve altı eğitimlilerin %60'tan %24'e gerilerken, üniversite ve üstü eğitimlilerin ise %8'den %22'ye yükseldiğini gözlemliyoruz. 2004'te örneğimizimizin %73'ü evli iken bu oran 2024'te %66'dır. Buna bağlı olarak ortalama hane büyüklüğü de neredeyse bir kişi azalarak 2004'te 4.3 iken 2024'te 3.5 kişi olmuştur.

Yani git gide yaşlanan, daha eğitilmiş ve küçük hanelerde yaşayan ve elbette ağırlıklı olarak da kentli bir toplumsal yapıya dönüşmüştür Türkiye. 2004'te ilk araştırmamızda kent nüfusu %65 iken 2024'te %93'tür. Bu kent tanımı içinde kentte kıyı yaşayan bir nüfus olduğu elbette doğrudur. Gecekondu tanımlamasını yapmak güçtür. İmarlı ve imarsız yerleşkelerin de gecekondu tanımında pek bir yardımı olmayacaktır. Buna rağmen görüşmeleri gerçekleştiren anketörlerin öznel tanımına göre 2024 anketlerimizin %9'u gecekondu hanelerde yapılmıştır.

Örneğimizde hem gelir hem mal sahipliğini ölçmeye gayret ettik. Mal sahipliğini, her araştırmada yavaş yavaş artmış olan sayıda malın yüzde kaçına sahip olunduğuyla

gösterdiğimizde, 2004 yılında ortalama mal sahipliği endeksi değeri %48,3 iken, 2024'te daha genişlemiş bir mal sayısının ortalama %55,9'una sahip bir örneklem ile çalıştık. Bize söylenen ortalama kişi başı hane geliri hane büyüklüğünün de düşmüş olmasının etkisiyle 2004'e göre 3.5 kat artmıştır. Bu maddi gelişmeye rağmen öznel ekonomik durum değerlendirmeleri 2004 sonrasında hep kötüye gitmiş, en genel değerlendirme olarak hayattan memnun olanların oranı da 2024'te her zamankinden daha düşük olmuştur.

Hayırseverlik ve bağış davranışıyla yakından ilgili olan kurumlara duyulan güvene baktığımızda ise son yirmi yıl içerisinde yavaş yavaş bir gerileme gözlemliyoruz. 2024 gözlemlerimiz kurumlara duyulan güvenin en düşük olduğu yıl olmasa da ikinci en düşük yıldır. Kişiler kurumlara güvenmediklerinde kurumlar aracılığıyla bağış yapmakta da zorlanacaklardır şüphesiz. Ancak elbette kurumlara yönelimin yegâne belirleyicisi güven değildir.

Genel dünya görüşü ya da ideolojinin de hayırseverlik ve bağış davranışında etkili olmasını bekleriz. Türkiye'de son yirmi yılda ortanın sağındaki seçmen her zaman baskın grup olmuştur. Ancak son yıllarda ortanın solundaki seçmenler merkez konumdakileri geride bırakıp merkezin sağındakilerin ardından ikinci baskın grup haline gelmiştir. Merkezli zayıflayıp sol ve sağın yükselmesi aslında ülkede artan bir ideolojik kutuplaşmanın da varlığına işaret etmektedir. Baskın sağ ideolojik grupla uyum içerisinde olan baskın çoğunluk ise kendini dindar olarak görmektedir. Ancak bu grubun son 20 yılda değilse de son dokuz yılda ibadet pratiklerinin görece azaldığını görmekteyiz.

Dini saiklerle fitre ve zekât ödemesi yaptığını ya da kurban kestiğini söyleyenlerin oranı azalmakta; ancak daha küçük bir grup, gitgide daha yüksek miktarlarda ödeme yaptığı için ortalama kişi başı miktarlar da artmaktadır. Fitre bedellerinde 2024 fiyatlarıyla reel olarak 2004'ten 2024'e yaklaşık %49, zekât ödemelerinde ise 2.7 kat artış olmuştur. Bu dikkat çekici artışa rağmen bu ödemelerin kurumlar aracılığıyla değil doğrudan kişiler

tarafından ve ağırlıklı olarak da akraba, arkadaş ve diğer yakın çevreye yapıldığını gözlemliyoruz.

Doğrudan akraba, komşu ve diğer ihtiyaç sahiplerine yardım yaptığını söyleyenlerin oranı da 2004'te %44'ten 2024'te %49'a yükselmiştir. Oransal olarak akrabalar, komşular ve diğer ihtiyaç sahiplerine yapılan aynı yiyecek, giyecek ve yakıt yardımları ile nakit yardımların tümü azalmıştır. Ancak yapılan yardımlar reel miktar olarak artmış görünmektedir. En büyük artış ise akraba ve komşu dışı ihtiyaç sahiplerine yapılan yardımlardır.

Kurumlar aracılığıyla yapılan bağış oranı 2004'te %18'den 2024'te %35'e ulaşmıştır. Kişi başı ortalama bağış miktarıysa yine reel olarak 7,6 kat artmıştır. STK'larda gönüllülük oranı 2004'ten 2024'e %6'dan %13'e, toplantılara katılma oranı %4'ten %9'a, üyelik oranı ise %7'den %11'e yükselmiştir.

Üyelik oranlarına baktığımızda zaman içerisinde en önemli gelişme gösteren jenerik kurumlar çevre, doğal afetler üzerine çalışan kurumların yanı sıra meslek odaları, sendikalar ve genel olarak hayır kuruluşlarıdır. Ancak bu kuruluşların hiçbiri için üyelik oranı %2,5'i geçmemektedir. Siyasi partiler ve spor kulüplerine olan üyelik oranlarında ise bir düşüş gözlenmektedir.

Gönüllülük oranlarında en büyük gelişmeyi Kızılay'da görüyoruz. 2004 yılında yaklaşık %1 civarında bir gönüllü oranı gözlediğimiz Kızılay için 2024 yılı örneğinde bu oranın %33'e yükseldiği görülmüştür. Doğal afetlerden zarar görenlere yardım için çalışan kurumlarda gönüllülük %2,8 düzeyindeyken, meslek odaları, çevreci ve hayvan hakları kuruluşları, spor kulüpleri ve hayır kurumlarında yaklaşık %1,7'dir. Genel olarak toplantılara katılma oranları düşük olmakla birlikte spor kulüpleri, dini demekler ve meslek odalarında toplantılara katılım oranları dikkat çekici şekilde artmış görünmektedir.

En çarpıcı gelişmeler farklı jenerik ve gerçek kurumlar için gözlediğimiz bağış oranlarındadır. Kızılay için bağış yaptığını söyleyenler 2004'te neredeyse hiç gözlenmezken 2024'e geldiğimizde örneklemin %11,6'sı Kızılay bağışçısı olduğunu söylemiştir. Benzer bir yükseliş

sıfıra yakın oranlardan 2024'te %7,8 ile hayır kuruluşlarında, %6,6 LÖSEV'de, %6 ile doğal afetlerden zarar görenler için çalışan kurumlarda ve %5,7 ile Ahbap Demeği'nde görülmektedir. Çevre ve hayvan hakları için çalışan kurumlar ile İHH da çok düşük oranlardan yaklaşık %4,3 gibi bir düzeye erişmiş görünmektedir.

Bunlara ek olarak, 2023 Kahramanmaraş depremi sonrasında bağışçılık ve gönüllülük davranışları incelendiğinde, vatandaşların %25'inin sivil toplum kuruluşları üzerinden bağış yapmayı tercih ettikleri gözlenmiştir. Bu oran, hem doğrudan yapılan yardımların hem de kamu kurumları aracılığıyla yapılan yardımların üzerindedir. Bu eğilim, Marmara Depremi sonrasında olduğu gibi, sivil toplumun etkinliğinin ve itibarının artması açısından kritik bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir.

Toplumun yaklaşık %65'i deprem sonrası bağış ve gönüllülük faaliyetlerine katılmış olsa da, bu bağışları düzenli olarak sürdürenlerin oranı yalnızca %13'tür. Yine de bu küçük kesimin faaliyetlerini sürdürmesi, Türkiye'de hayırseverlik kültürünün gelişimi açısından önemli bir adım olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, enformel ağların afet sonrası mobilizasyon süreçlerinde dikkate alınması gerektiğini vurgulayan bulgular da bulunmaktadır.

2. ÖRNEKLEM

Çalışmamızı Türkiye’de oy verme yaşındaki nüfusu temsil eden bir örneklem ile yapılan görüşmeler temelinde yürüttük. Saha çalışması kapsamında yürütülen görüşmeleri 20 Temmuz – 25 Ağustos 2024 tarihleri arasında Infakto Research Group koordinasyonunda Birim Araştırma gerçekleştirmiştir. Görüşmeler Türkiye’nin 50 ilinin 99 ilçesinde 1.408 kişinin ikamet ettiği hanelerde yüz yüze yapılmıştır. Görüşülen kişilere herhangi bir ödeme

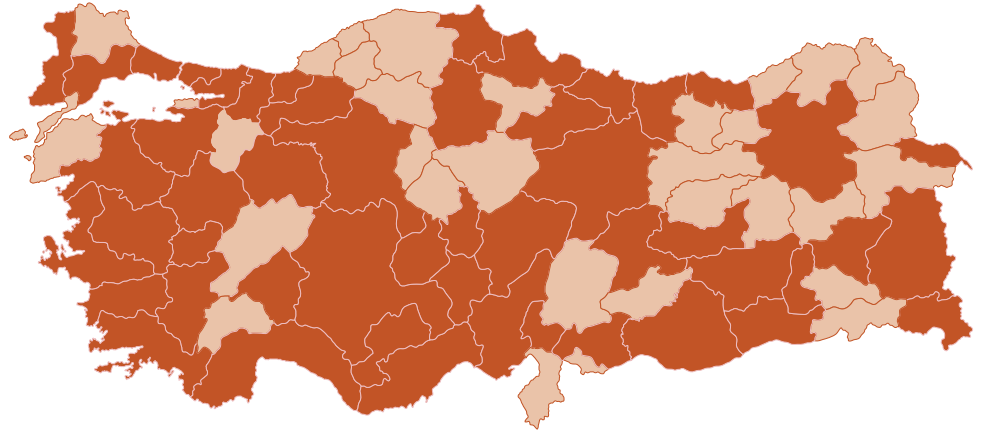
yapılmamış ya da hediye verilmemiştir. Şekil 2.1 örnekleme dahil olan illeri göstermektedir.

Örneklemi seçerken daha önceki çalışmalarda kullandığımız çerçeveyi takip ettik. İlk olarak, hedef örneklem büyüklüğü olarak aldığımız 1.400 görüşmeyi Türkiye’nin 26 İİBS-2 (İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması, Düzey 2) bölgesi kır-kent nüfus oranlarına göre paylaştık. Elde edilen hedef görüşme sayıları ile her kümede 20 haneye ulaşılacak şekilde kaç küme

ŞEKİL 2.1

Örneklemin
illere göre dağılımı

◆ Örnekleme dahil iller

seçilmesi gerektiğini saptadıktan sonra Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ndeki (ADNKS) 100 hane adresinden oluşan kümelerden yirmişer rassal adres alınmıştır. Seçilen adreslere ulaşıldığında hanede ikamet eden 18 yaş üzeri kişilerin listesi çıkarılmış ve bu listedeki kişilerin doğum tarihine göre rassal bir şekilde seçilen bir kişi ile görüşülmeye çalışılmıştır. Seçilen kişiyle, evde olmaması ve benzeri nedenlerle görüşme yapılamadığında en fazla üç kez daha aynı adreste görüşme yapılmaya çalışılmış ve bu üç ziyaretin sonunda hala görüşme yapılamamışsa adres örneklemden düşülmüştür. Örneklemden bu şekilde düşülecek adreslerin oranının önceki deneyimlerimize dayanarak %50 civarında olmasını beklediğimizden hedef örnekleme büyüklüğü amaçlanan görüşme sayısının iki katı olacak şekilde belirlenmiştir.

Elde edilen örneklemin temel demografik özellikleri Şekil 2.2'de daha önceki çalışmalarla karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Cinsiyet dağılımı rassal seçim sonucunda yaklaşık %50 kadın %50 erkek olarak elde edilmiştir. Örneklemedekilerin ortalama yaşı 2004 yılındaki ilk çalışmada elde edilen 39 yıl ortalaması 2024'e kadar sürekli yükselmiştir. Yaşlanan bir nüfusun yirmi yıl içindeki gelişimini yansıtan bu gösterge ile 2024'teki son çalışmada ortalama yaş 43 yıldır. Görüşülen kişilerin yaşadıkları ortalama hane büyüklüğü de son yirmi yılda yükselen ortalama yaş ve eğitim düzeyiyle paralel olarak düşmektedir. Hane büyüklüğünün düşüşüne paralel olarak örnekleminizdeki bekarların oranı da artmakta, evlilerin oranı da düşmektedir. 2004 ile karşılaştırılınca evlilerin oranı %7 puana yakın düşüş göstermiştir. Bekarların oranı da %5 puana yakın artarken boşanmış, dulların oranı da artış göstermektedir. Kişilerin yaşamına dair bir genelleme yapmak zor olsa da tipik olarak bağış yapma evresi kişilerin henüz aile yaşamına başlamamış oldukları dönem değildir. Bu açıdan medeni durumda bekar grubunun artıyor olması genel bağış davranışını desteklemese de bekarların zamansal kısıtlamalarının nispeten az olması nedeniyle sivil toplum çalışmalarına katılım ve gönüllülük açısından tam tersi destekleyici bir dinamiğe karşılık gelebilir.

Örnekleme dahil olanların eğitim düzeyi de son yirmi yıl içinde anlamlı bir şekilde yükselmiştir. 2024'te %8 olan üniversite mezun oranı 2024'te %22'ye ulaşmıştır. 2004 yılında %60 olan ilköğretim ve altı eğitimlilerin oranı 2024'te yaklaşık %24'tür. Bu orana okur yazar olup da diploması olmayan ve hiç okula gitmeyip okuma yazması da olmayan yaklaşık %6'luk nüfusu da kattığımızı dikkate aldığımızda neredeyse her dört kişiden birinin temel eğitimden geçmemiş veya okul yazar olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu oran her ne kadar azalıyor olsa da örneklemden elde edilen temel göstergeleri şekillendirenlerin eğitim düzeyinin oldukça düşük olduğunun altını çizmek gerekir. Bu düzey 2004'ten bu yana artmasına rağmen hala genel eğitim düzeyi düşüktür. Bu düşük eğitimli nüfus oranının herhangi bir Avrupa ülkesiyle karşılaştırıldığında çok daha yüksek kalmış olduğunun altını çizmek gerekir.

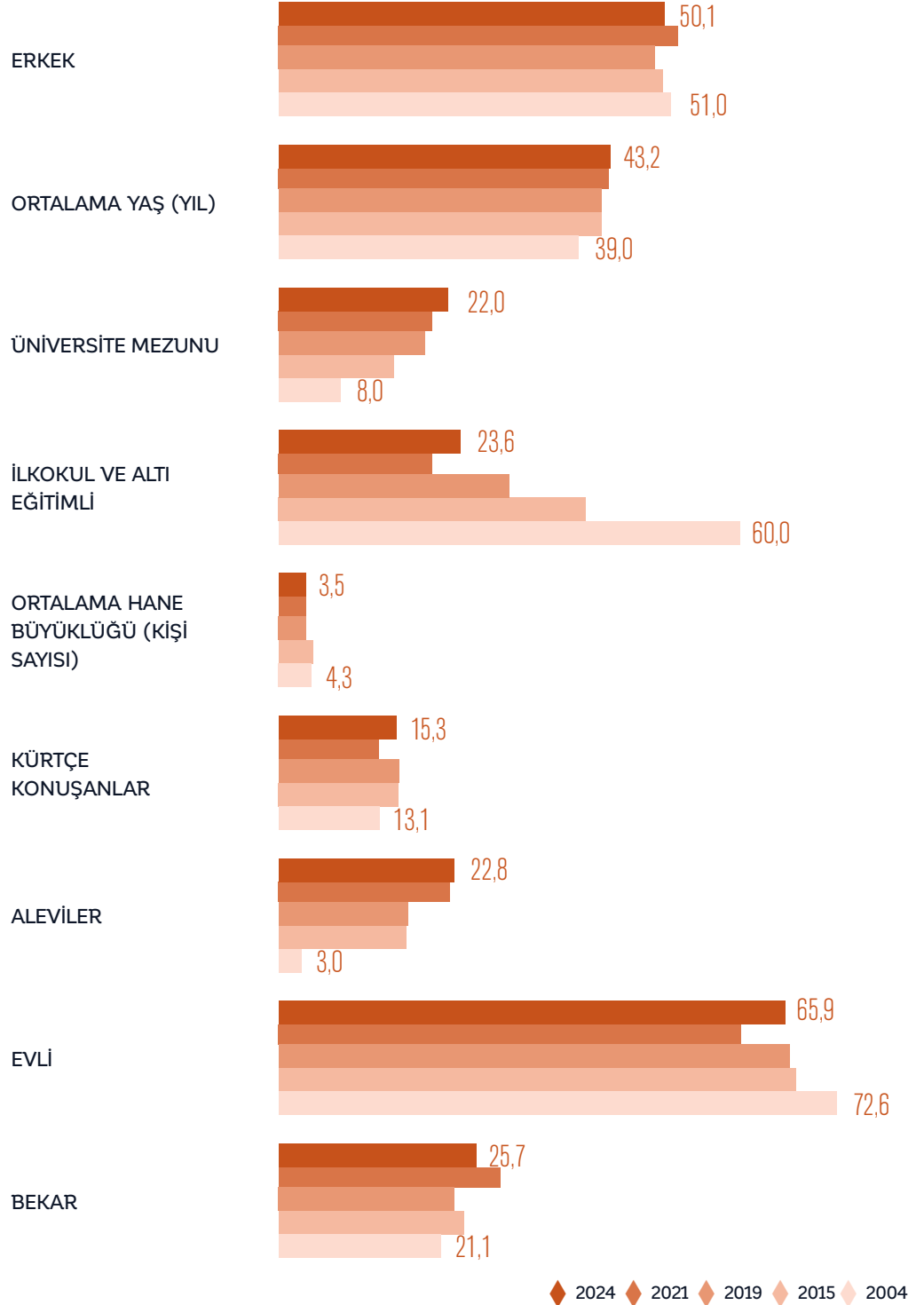
2004 yılından bu yana görüşülen kişilere halen konuşabildikleri Almanca, Fransızca, İngilizce, Arapça, Kürtçe ve Zazaca gibi diller sorulmuştur. Bunun yanı sıra görüşülenlere çocukluklarında anne ve babalarıyla "günlük görüşme ve konuşmalarınızda hangi dili veya dilleri konuşturdunuz" sorusu açık uçlu olarak yöneltilmiştir. Bu iki soruda Kürtçe ve Zazaca karşılığı bir cevap verenler Kürtçe konuşur olarak alındığında Şekil 2.2'de görülen %13-15 arasında değişen oranlarda Kürtçe konuşan katılımcı oranı elde edilmiştir. Kürt kökenli olarak kabul edebileceğimiz bu katılımcı grubunun farklı sorulara vermekte oldukları yanıtlardaki farklılığı ileriki aşamalarındaki çözümlemelerimizde not edeceğiz.

Benzer şekilde Alevi vatandaşları da tespit etmeye çalıştık. 2004 yılında tek bir soru ile yapılan bu tespit daha sonraki yıllarla karşılaştırma olanağı sunmamaktadır.² Ancak biz yine de bu sorunun karşılığı olan grubu Şekil 2.2'de gösterdik. Daha sonraki çalışmalarda Çarkoğlu (2005) makalesinde detayları

2 Müslümanlara "Hangi mezheptensiniz?" sorusuna verilen Alevi cevabının karşılığı burada gösterilmiştir.

ŞEKİL 2.2

Örneklerin
temel özellikleri,
2004-2024 (%)

verilen üç sorudan oluşan bir yöntem ile Alevi seçmenleri belirledik.³ Bu sorular Sünni Müslüman olmadıklarını söyleyenlerin doğrudan “Alevi misiniz?” sorusuna verdikleri cevabın yanı sıra Hz. Ali, Hacı Bektaş-ı Veli ve Şeyh Ahmet Yesevi gibi isimleri kendi inançlarında önemli bulup bulmadıkları ve 12 İmam ile Hz. Ali resimlerinin evlerinde olup olmadığına dairdir. Bu üç soru grubundan elde edilen cevaplardan biri Alevi beklentimize uyduğunda o kişiyi Alevi olarak kabul ettik. Bu yöntemi uygulamaya başladıktan sonra elde edilen Alevi oranı zaman içerisinde %16 civarından %23'e doğru yükselmiştir. Bu yöntemin Alevi vatandaşları tam bir doğruluk ile belirleyemeyeceği açıktır. Ancak doğrudan sorularak elde etmeye çalıştığımızda verilen cevapları destekleyen ve davranışsal olarak da beklenen yönde farklılık gösteren bir grubu Alevi grubu olarak belirlememizi sağlayan bu yöntemi ileriki aşamalarda çözümlemelerimizde kullanıp elde edilen farklı örüntülerin altını çizeceğiz.

Örneklemin temel demografik göstergelerini bağış davranışını irdelerken kontrol değişkenleri olarak kullanacağız. Kadın ve erkekler arasında davranış ve tutumlar açısından bir fark var mı? Eğitim düzeyi arttıkça beklenildiği gibi bağış ve sivil topluma olumlu bakış gözleniyor mu? Hane büyüklüğünün etkisi, evli ve bekarlar arasındaki fark her detaylı çözümlemede bakacağımız göstergeler olacak.

GELİR VE MAL SAHİPLİĞİ

Kişilerin hayırseverlik ve bağış davranışını belirleyen en önemli etmenlerden birinin gelirleri olduğu çok açıktır. 2004 yılındaki ilk çalışmada bir akış ölçümü olarak şu soruyu kullandık: “Geçtiğimiz altı ayı dikkate alırsanız, bütün aile fertlerinin maaş, kira, emekli aylığı vb. gelirlerini göz önünde bulundurarak ortalama toplam aylık hane halkı gelirinizin şu sayacağım gruplardan hangisine en yakın olduğunu söyler misiniz?”

2015 ve sonrasında ise önce açık uçlu olarak “Geçtiğimiz altı ayı dikkate alırsanız, bütün aile fertlerinin maaş, kira, emekli aylığı vb. gelirlerini göz önünde bulundurarak ortalama toplam aylık hane halkı geliriniz ne kadardır?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya cevap vermeyenlere ise kapalı uçlu olan yukarıdaki ilk soru yöneltilmiştir. Böylelikle arka arkaya iki soru ile alınan cevap oranını yükseltmeye gayret ettik. Kapalı uçlu soruların vermiş oldukları gelir aralıkları elbette değişmiştir. 2004 yılında “150 milyondan az” ile “5 milyardan fazla” arasında kategoriler verirken 20 yıl sonra bu aralıklar “10 bin TL ve altı” ile “80 bin TL ve üstü” arasında değişmekteydi. Bu ölçümlerin de Türkiye toplumsal gerçekliği düşünüldüğünde tam tatmin edici ve doğru ölçümler olmadığı açıktır.

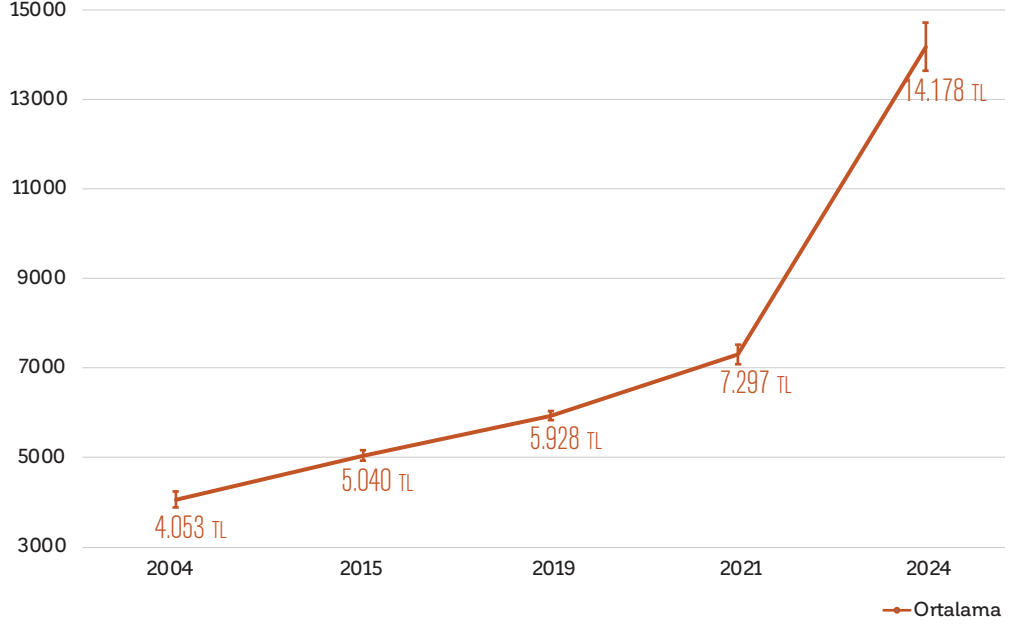
Görüşülen kişilerin gelirlerini hanelerine gelen bir anketöre söylemekten çekinceklerini zaten iki ayrı soru sorarak kabul etmiş oluyoruz. Verilen cevaplar gerçeği yansıtmaktan pek çok farklı nedenle uzak olabilecektir. Devlet memuru ya da maaşlı olarak özel sektörde yaşamını kazanmayanların gelirlerini kestirmeleri elbette güçtür. Bu grubun içerisinde formel ya da enformel de olsa dönemsel gelir artış ve düşüşlerini de hesaba kattığımızda kişilerin gelirlerini hesap etmeleri gerçekten zordur. Bu nedenle buradaki ölçümlerimizi de yaklaşık kestirmeler olarak alıyoruz.

Zaman içerisindeki değişimi daha karşılaştırılabilir kılmak için bize verilen rakamları 2024 fiyatlarına çevirerek veriyoruz (Şekil 2.3). Cari fiyatlar enflasyon nedeniyle anlamlı bir karşılaştırma yapmayı engellemektedir. Bunun yanı sıra hanede yaşayan kişi başına toplam geliri hesaplıyoruz. Bu da hane büyüklüğünün düşmesi nedeniyle kişi başı hane gelirini hafif de olsa yukarı çekmektedir.

3 Bakanız Çarkoğlu, A. (2005). Political preferences of the Turkish electorate: reflections of an Alevi-Sunni cleavage. *Turkish Studies*, 6(2), 273-292.

ŞEKİL 2.3

Ortalama kişi başı
hane geliri,
2024 fiyatları

Yirmi yıl içerisinde tüm bahsetmiş olduğumuz ölçüm kısıtlarına rağmen hanede yaşayan kişi başına gelir rakamları anlamlı bir yükseliş göstermiştir (Şekil 2.3). Öyle ki 2004'ten 11-17 yıl sonrasında kişi başı hane geliri %24-%80 arası yükselmiştir. 2024'e geldiğimizde ise 2004'ün 3.5 katına erişmiştir.

Gelirin yanı sıra hanenin toplam mal varlığını da değerlendirmeye çalıştık. Açık ki mal varlığı düşük olan hanelerdeki bağış eğilimi de harcamaların öncelikle bu varlığı arttırmaya yöneleceği beklentisiyle düşük olacaktır. Mal varlığını belirlerken 2004 çalışmasında ev ve araba sahipliğinin yanı sıra ev ve cep telefonu sahipliği, bulaşık ve otomatik çamaşır makinesi, bilgisayar ve kredi kartı sahipliği sorgulanmıştı.

Bu mal sayısı 2015'te 14'e çıkmış daha sonra ev telefonu bu listeden düşülerek 13'e indirilmiştir. Bu yeni listede ev ve arabanın yanı sıra sayfiye evi ve kira getiren bir gayrimenkul, bankada tasarruf hesabı gibi kalemler de vardır. İnternet erişimi, bilgisayar, çamaşır ve bulaşık makinesi, kredi kartı ve cep telefonu birlikte düşünüldüğünde geniş bir yelpazede kişi ve hanelerinin varlık düzeyini belirlemeye gayret ediyoruz. Değişen sayıda kalemin etkisini ortadan kaldırmak için tüm sahiplik cevapları 0-100 arası değişen bir endekse dönüştürülmüştür. Böylelikle örneğimizdeki her kişi için verilen toplam kalem göstergelerin yüzde kaçına sahip olduğunu göstermiş oluyoruz.

ŞEKİL 2.4

Mal sahipliği endeks değerleri, 2004-2024

Yukarıdaki Şekil 2.4'ten gözlenen mal sahipliğinin yıldan yıla artmış olduğudur. 2004 yılında 0-100 endeksinde 50 ve altında %66 bulunurken, bu oran 2015'te %58'e, 2019'da %49'a, 2021'de %41'e ve 2024'te de %32'ye gerilemiştir. 2024'te bu listenin %90 ve üzerine sahip olanların oranı ise sadece %5'tir. Böylelikle bize söylenen bağış davranışının en önemli etmeni olan gelir ve varlık ölçümlerimizle nasıl bir ilişki içerisinde olduğunu gözlemleyebileceğiz.

3. HAYIRSEVERLİK VE BAĞIŞ DAVRANIŞI İÇİN ARKA PLAN DEĞİŞKENLERİ

Çalışmanın bu bölümünde hayırseverlik tutumları ve bağış davranışını anlamamızı kolaylaştırması beklenen bir takım arka plan değişkenlerinin örnekleimizdeki görüntüsü üzerinde duracağız.

KURUMLARA GÜVEN

Kurumlara güven bir toplumun istikrarını, refahını ve demokratik işleyişini doğrudan etkiler. Kurumlara duyulan güven, bireylerin ortak değerler etrafında birleşmesine yardımcı olur. Güven eksikliği, toplumsal çatışmalara, kutuplaşmaya ve yabancılaşmaya yol açabilir. Örneğin, adalet sistemine güven azaldığında

insanlar kendi çözümlerini üretmeye çalışabilir, bu da kaosa neden olabilir.

STK'lar, hükümet ve özel sektör üzerinde bir denetim mekanizması olarak da çalışır. Güvenilir STK'lar, yolsuzlukla mücadele, şeffaflık ve hesap verebilirlik konularında önemli bir rol oynar. Eğer toplum bu kuruluşlara güvenmezse, denetim mekanizmaları zayıflar ve yönetiminde sorunlar ortaya çıkar. Güvenilir kurumlar, yatırımcıların ve girişimcilerin risk almalarını kolaylaştırır. Adil bir yargı sistemi, şeffaf bir kamu yönetimi ve güvenilir finansal düzenlemeler, ekonomik büyümenin temel taşlarıdır. Güvensizlik ise yolsuzluk, kaynak israfı ve ekonomik krizlere

yol açabilir, mevcut politikaların etkili bir şekilde uygulanmasını zorlaştırıp vatandaşların yasalara gönüllü olarak uyum sağlamasında bir düşüşe neden olabilir. Güvenilir kurumlara sahip ülkeler, uluslararası alanda daha itibarlı ve güçlü bir konumda olacaktır. Kurumlarına yüksek güven duyulan ülkeler, dış yatırımcıları çekmek, diplomatik ilişkilerini güçlendirmek ve ülkenin stratejik çıkarlarını korumakta avantajlı konuma geçer.

Demokrasi, bireylerin seçimler, protestolar ve diğer yollarla sisteme dahil olmasını gerektirir. İnsanlar devlet kurumlarına güvenmediğinde seçimlere katılım azalır, temsil krizi ortaya çıkar ve demokrasinin meşruiyeti sorgulanır. Kamu hizmetlerinin kalitesi, bu hizmetleri sunan kurumlara olan güvenle yakından ilişkilidir. Sağlık, eğitim, güvenlik gibi alanlarda etkinlik ve verimlilik, kurumların dürüstlüğü ve yetkinliğiyle artar. Güvensizlik ise hizmetlere olan talebi ve katılımı azaltır. Doğal afetler, ekonomik durgunluk veya sağlık krizleri gibi olağanüstü durumlarda güvenilir kurumlar hızlı ve etkili çözümler sunabilir. Güvensizlik durumunda ise yanlış bilgi yayılması, panik ve koordinasyon eksikliği krizi derinleştirebilir.

Kurumlara güveni tartışırken sivil toplum kuruluşlarının (STK'ların) yerini özellikle vurgulamalıyız. STK'lara duyulan güven, demokratik toplumların güçlü ve sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için kritik bir rol oynar. STK'lar, farklı kesimlerin bir araya gelerek ortak çözümler üretmesini sağlar. Güvenilir STK'lar, toplumda birleştirici bir rol oynar ve kutuplaşmayı azaltabilir. Güvensizlik durumunda ise bu rol zayıflar ve toplum içinde çatışmalar artabilir.

STK'lar toplumun ihtiyaçlarını anlamada, sosyal sorunlara çözüm üretmede ve kamu yönetimine katkıda bulunmada önemli bir yere sahiptir. STK'lar genellikle dezavantajlı gruplar, azınlıklar ve toplumda sesi duyulmayan kesimler adına çalışır. Bu kuruluşlara duyulan güven, onların bu grupların ihtiyaçlarını doğru bir şekilde temsil etmelerine olanak tanır. Güven eksikliği durumunda, bu grupların haklarının savunulması zorlaşabilir.

STK'lar, bireylerin kamu politikalarına ve toplumsal meselelere katılımını teşvik eder. İnsanlar, güvendikleri kuruluşlar aracılığıyla sorunlara çözüm aramak ve toplumun dönüşümüne katkıda bulunmayı tercih edeceklerdir. Güvensizlik, bireylerin katılımını azaltacak ve toplumsal değişim süreçlerini yavaşlatacaktır. STK'lar, eğitim, sağlık, çevre, insan hakları gibi çeşitli alanlarda hükümetlerin yetişemediği noktalarda önemli hizmetler sunar. Bu kuruluşlara duyulan güven, daha fazla bağış, gönüllü katılım ve iş birliği anlamına gelir. Güven eksikliği, STK'ların kaynak bulmasını ve etkili çalışmasını zorlaştırabilir.

STK'lar, doğal afetler, salgın hastalıklar veya insani krizler sırasında hızlı ve etkin çözümler sunabilir. Toplum, bu kuruluşlara güven duyduğunda, yardım çalışmaları daha organize ve etkili bir şekilde yürütülebilir. Güven eksikliği ise kriz yönetiminde koordinasyon sorunlarına yol açabilir.

Kurumlara güveni artırmak için şeffaflık, hesap verebilirlik, liyakat sistemi, katılımcı yönetim ve adaletin tesis edilmesi kritik önemdedir. Güven inşa edilmediği takdirde hem bireyler hem de toplum için sürdürülebilir bir gelecek sağlamak zorlaşır. Çalışmamızın değişik noktalarında STK'ların daha iyi çalışabilmesi için güven artırıcı önlemler konusunda birtakım bulgular sunacağız.

Çalışmamızın ilk yılından itibaren kişilerin farklı kurumlara ne derece güven duyduklarını sorguladık. Kurumlara duyulan güven ile hem sivil topluma bakış hem de bağış davranışı arasında bir ilişki olmasını bekleriz. Kurumlara güven duymayan bireylerin kurumlar aracılığıyla bağış yapmaları da güçleşecektir. Güven sorumluluğu *hiç güvenmiyorum (1)* ve *tamamen güvenmiyorum (10)* arasında değişen bir cetvel kullanarak ölçmeye çalıştık. 2004'ten bu yana bu aynı soru 26 farklı kurum için soruldu. Her çalışmada aynı kurumlar hakkında ölçüm alınmamış, farklı kurumlar hakkında sorgulama yapılmıştır. Aşağıda farklı STK'lar, merkezi yönetim ve onun farklı kurumlarıyla diğer kategorisinde kurumlar için iki farklı şekilde bu kurumlara duyulan güvenin son

ŞEKİL 3.1a

Kurumlara güven-
Merkezi yönetim ve
diğer kurumlar

yirmi yılda nasıl değiştiğini gösteriyoruz. Burada en çarpıcı temel bulgu bu güven değerlendirmelerinin hem yıldan yıla, hem de kurumdan kuruma büyük farklılaşma gösteriyor olmasıdır. Bu farklılaşmanın nedenlerine burada değinmeyeceğiz ancak bunun anlaşılmasının daha kapsamlı bir araştırmayı gerektirdiğinin altını çizmek isteriz.

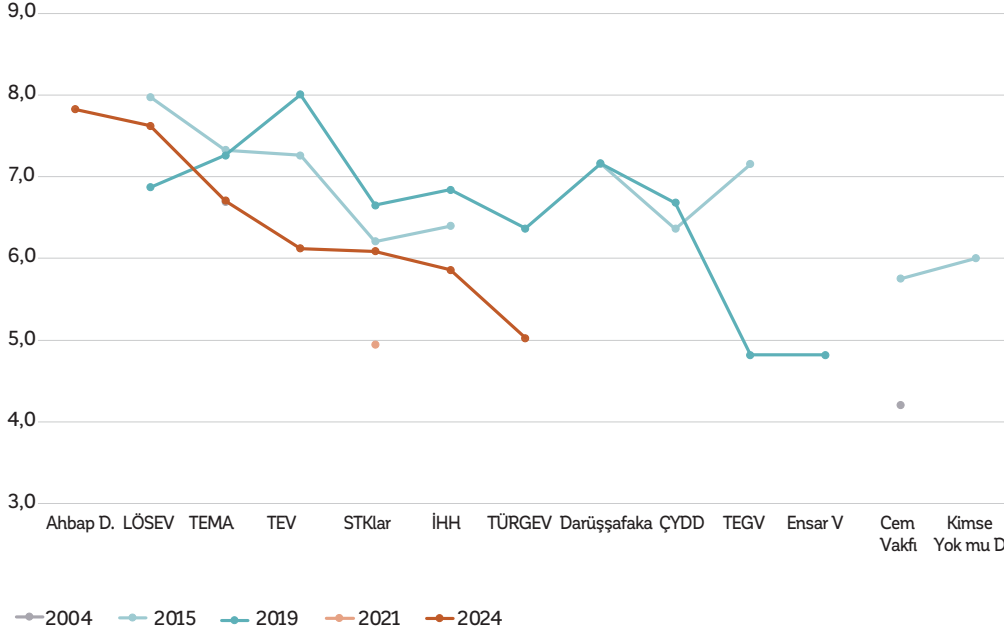
Toplumun geneli için kurumların güven düzeyine baktığımızda gözlenen öncelikle 2004 yılıyla karşılaştırıldığında 2024 yılında görece daha düşük bir ortalama güven düzeyi vardır. Merkezi yönetimin bir parçası olarak silahlı kuvvetlere duyulan güven diğer kurumlarla kıyaslandığında görece daha yüksektir. Ancak 2004'teki baskın konumundan geriye düşmüş görünmektedir. AFAD ve polis de güvenlik kurumları olarak diğer kurumlardan daha yüksek bir ortalama tuttumaktadırlar. 2024 itibarıyla daha siyasi bir kimliği olan ve işbaşındaki hükümeti de çağrıştıran "merkezi yönetim" silahlı kuvvetler, polis ve hatta daha geniş bir temsil yelpazesi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden (TBMM) daha düşük bir ortalama güven sergilemektedir (Şekil 3.1a).

Elbette bu kurumlara duyulan güven partizan gruplar arasında farklılık göstermektedir.⁴ Özellikle siyasi partiler bu farklı partizan görüşleri yansıtır şekilde tüm kurumlar arasında her sorgulandığında en düşük ortalama düzeyi tuttumaktadır. 2004 yılında sorgulanan kurumlar arasında 2024'e gelindiğinde ortalama güven düzeyi yükselen hiçbir kurum yoktur. Kızılay ve TBMM için 2015 ve 2019'da gözlenen yükseliş 2024 için geri düşmüştür.

⁴ Bakanız Çarıköglü, A. 2022. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Kamuoyunun Güveni", Oder, B.E. and Üzeltürk, S. (eds.) TBMM Yüzüncü Yıl Armağanı, 33-54.

ŞEKİL 3.1b

Kurumlara güven- STK'lar

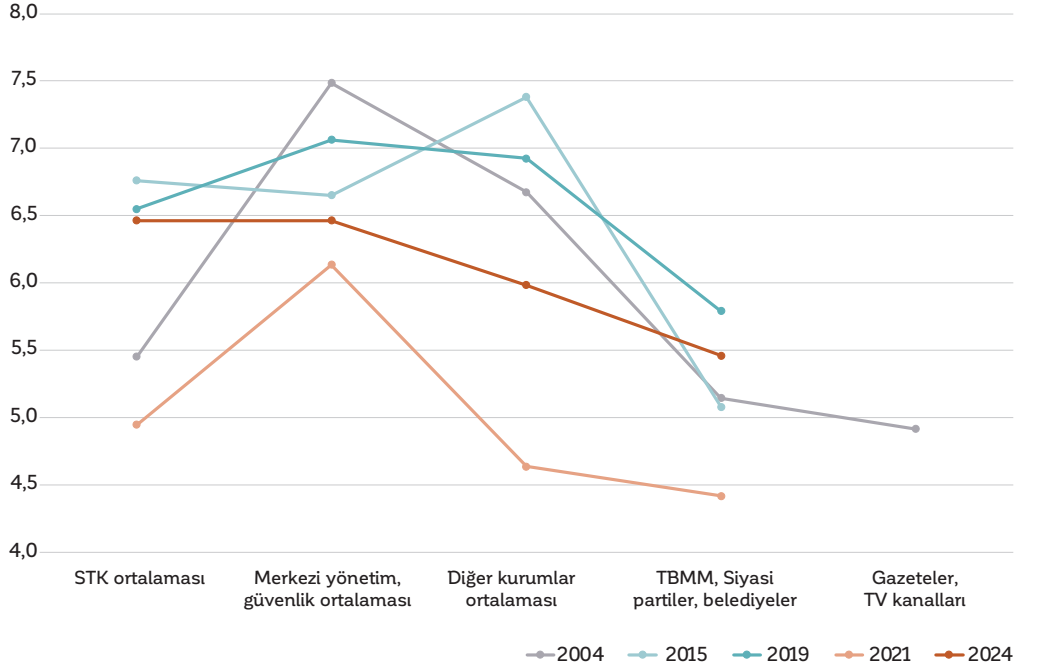
Yirmi yıl içerisinde sorgulamış olduğumuz üç STK'ya duyulan güvenin gelişimi yukarıdaki Şekil 3.1b'de gösterilmiştir. Genel olarak STK'lar 2015'te on üzerinden 6.2, 2019'da da 6.7 ortalama tuttururken 2021'de 4.9'a inmiş ve 2024'te de ancak 6.1 ortalama güven tutturabilmiştir. 2024 için genel olarak STK'lara duyulan güven ortalamasının üzerinde yer alan Ahbap Derneği, LÖSEV, TEMA ve TEV varken İHH ve TÜRGEV'in bu ortalamanın altında yer aldıklarını görüyoruz. Ancak genel eğilim 2015 ve 2019 ile karşılaştırıldığında 2024'te gözlenen ortalamaların daha düşük olduğudur.

Bu iki şekilde detaylı olarak sunulmuş olan ortalama güven sonuçlarını yıllara göre STK'lar, merkezi yönetim ve güvenlik, silahlı kuvvetler, polis, AFAD, TBMM, siyasi partiler ve belediyeler, gazeteler ve özel TV kanalları ile diğer kurumlar (Kızılay, müftüler, ÇEK, THK) olarak grupladık (Şekil 3.2). Burada görülen 2024'e gelindiğinde diğer tüm gruplara kıyasla STK'ların güven ortalaması daha yüksektir. Önceki yıllarda, özellikle 2004 ve 2021 için STK'ların güven ortalaması oldukça daha düşükken 2024'e gelindiğinde çok daha iyi konuma gelmiş

görülmektedir. Bu gelişmeyi şu aşamada açıklayabilecek veri elimizde yoktur. Ancak farklı spekülasyonlardan biri, örneğin afetler karşısında STK'ların oynamış oldukları etkin rol bu güven yükselişinin bir nedeni olabilir. Bu görece yükselişin bir diğer nedeni diğer kurumların ortalama güvenlerinin düşüşüdür elbette. Örneğin, merkezi yönetim ve güvenlik kurumları 2021'e göre daha yüksek ortalamaya sahipken 2004-2019 arasındaki ortalamalarının altındadır. Bir de altını çizmemiz gerekir ki STK ve merkezi yönetim ve güvenlik kurumları ortalaması arasındaki fark anlamlı bir fark da değildir.

ŞEKİL 3.2

Kurumlara güven ortalamaları, 2004-2024

Kurumlara olan güven ile hayırseverlik ve bağış davranışları arasında, güven arttıkça artan bir bağış ve hayırseverlik eğilimi olması yönündeki beklentilerimizi ileriki bölümlerde sınavacağız. Kurumlara duyulan güven değerlendirmelerinin hem yıldan yıla, hem de kurumdan kuruma büyük farklılaşma gösteriyor olduğuna değinmiştik. Bu farklılaşmanın önemli bir nedeni çalışmaların yürütüldüğü yıllardaki hem objektif ekonomik göstergelerinin hem de öznel ekonomik durum değerlendirmelerinin büyük farklılık gösteriyor olmasıdır. Şimdi öznel ekonomik durum değerlendirmelerinin çalışmaların arka planında nasıl bir değişim göstermekte olduklarını göstereceğiz.

ÖZNEL EKONOMİK DURUM DEĞERLENDİRMELERİ

Hayırseverlik ve bağış davranışının gelir ve varlık tarafından belirleniyor olmasının yanı sıra öznel ekonomik durum değerlendirmelerine de bağlıdır. Herkes kendi durumu ve ülkenin durumu hakkında gelir ve varlık düzeyinden görece farklı olarak bir memnuniyet duyar. Geliriniz ya da varlığınız ne kadar yüksek olursa olsun ülkenin durumu ve işbaşındaki hükümetin politikalarının üzerinizdeki etkisi hakkında gayet olumsuz değerlendirmeleriniz olabilir. Benzer şekilde gelir ve varlık düzeyiniz ne kadar düşük olursa olsun ülkenin durumu ve izlenen politikaların üzerinize olan etkilerine dair gayet olumlu değerlendirmeleriniz de olabilir.

Kişilerin kendi ekonomik durumlarını algılayış biçiminin, hayırseverlik ve bağış davranışları üzerinde etkili olması beklenir. Bu beklentinin temelinde ekonomik alının bireylerin yardım etme motivasyonlarını ve kaynaklarını şekillendireceği görüşü yatar.

Kişiler kendilerini ekonomik olarak iyi durumda hissettiklerinde, fazla kaynaklara sahip olduklarını düşünüp hayırseverlik ve bağışa daha yatkın hale gelebilir. Bu durum, bireylerin başkalarına yardım etmeyi bir sosyal sorumluluk olarak görmesiyle de elbette ilişkilidir. Buna karşın kendilerini ekonomik olarak zor durumda hisseden bireyler, daha çok kendi ihtiyaçlarına odaklanır ve hayırseverlik davranışları azalabilir. Bu negatif algı, kaynakların kıt olduğu inancını pekiştirir.

Ekonomik zorluk yaşayan bireyler, başkaları benzer sıkıntılar yaşadığında daha fazla empati duyabilir. Bu, maddi yardımdan ziyade zaman ya da farklı kaynaklarla yapılan yardımları artırabilir. Özellikle gelir seviyesi düşük bireylerin oran olarak daha fazla bağış yaptığına dair araştırmalar, bu tür bir dayanışma refleksine işaret eder. Yani bağış ile gelir ya da varlık arasında mutlak bir doğrusal ilişki olması gerekmez.

Ekonomik durumunu kötü olarak algılayan bireyler, belirsizlik hissi nedeniyle riskten kaçınma eğilimine girebilir ve tasarruflarını artırmak isteyebilir. Bu durum, bağış miktarlarını düşürebilir. Buna karşın kendilerini güvende hisseden bireyler ise geleceğe dair daha iyimser bir tavır benimseyebilir ve yardımseverlik davranışlarında bulunma olasılıkları da sonuç olarak artabilir.

Ekonomik değerlendirme ve beklentilerin iyiye gitmesiyle kendini ekonomik olarak güçlü hisseden bireyler, bağış yaparak toplumsal statülerini ve sosyal imajlarını güçlendirme eğiliminde olabilir. Bu davranış, toplumdaki yerini belirleme veya güçlendirme ihtiyacı ve toplum içinde statünün de ne derece akışkan ya da ne derece statik olduğuyla bağlantılıdır.

Kendi ekonomik durumunu kötü olarak algılayan bireyler, psikolojik olarak "hayatlarında anlam yaratma" ihtiyacı hissedebilir ve bağış yoluyla bu açığı kapatmayı tercih edebilir. Ekonomik durumunu iyi algılayan bireylerde ise, "başkalarına destek olma" motivasyonu daha çok sosyal sorumluluk bilinciyle tetiklenir. Yine bazı kültürlerde, ekonomik durumu iyileşen

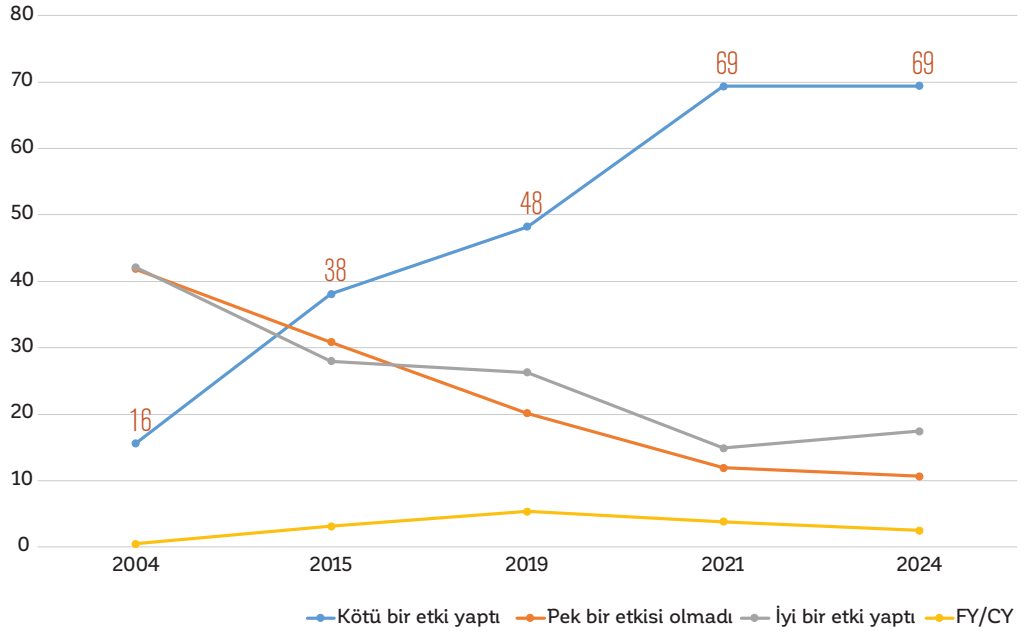
bireylerin, Türkiye'de de gözlediğimiz gibi hayır yapması toplumsal bir beklenti olabilir. Bu tür normlar, ekonomik algının bağış davranışlarını şekillendirmesinde belirleyici bir rol oynar.

Kısacası, öznel ekonomik durum değerlendirmeleri, bireylerin sadece maddi kaynaklarını değil, aynı zamanda sosyal rollerini ve motivasyonlarını da etkiler. Bu nedenle, ekonomik algılar ile hayırseverlik ve bağış arasında bir ilişki olması şartırcı değildir. Ancak bu ilişkinin yönü, bireyin sosyal çevresine, kültürel bağlamına ve psikolojik eğilimlerine bağlı olarak değişebilir.

Bu araştırmada öznel değerlendirmelerin üç farklı şeklini 2004 yılından beri sorguluyoruz. Bu değerlendirmelerin biri, son bir yıl içinde hükümetin izlemiş olduğu politikaların ailenin ekonomik durumu üzerine etkisine dairdir. Geçmiş bir yıla odaklanılarak ekonomi politikalarının kötü ya da iyi bir etkisi olup olmadığı ya da pek bir etkisinin olmadığı yönünde bir değerlendirme alınmaktadır (Şekil 3.3). Bu değerlendirmelerde gözlenen en olumlu değerlendirmenin 2004 yılında elde edildiğidir. Öyle ki 2004'te kötü bir etki değerlendirmesi yapanlar yaklaşık %16'luk bir grup iken iyi bir etki değerlendirmesi yapanlar bunun iki buçuk katından büyük bir gruptur (%42). Son bir yıldaki hükümet politikalarının kötü bir etkisi olduğu değerlendirilmesini yapan grup 2015 yılından itibaren hem en büyük grup haline gelmiş hem de zaman içerisinde sürekli büyüyerek 2024 yılında %69 düzeyine erişmiştir (Şekil 3.3).

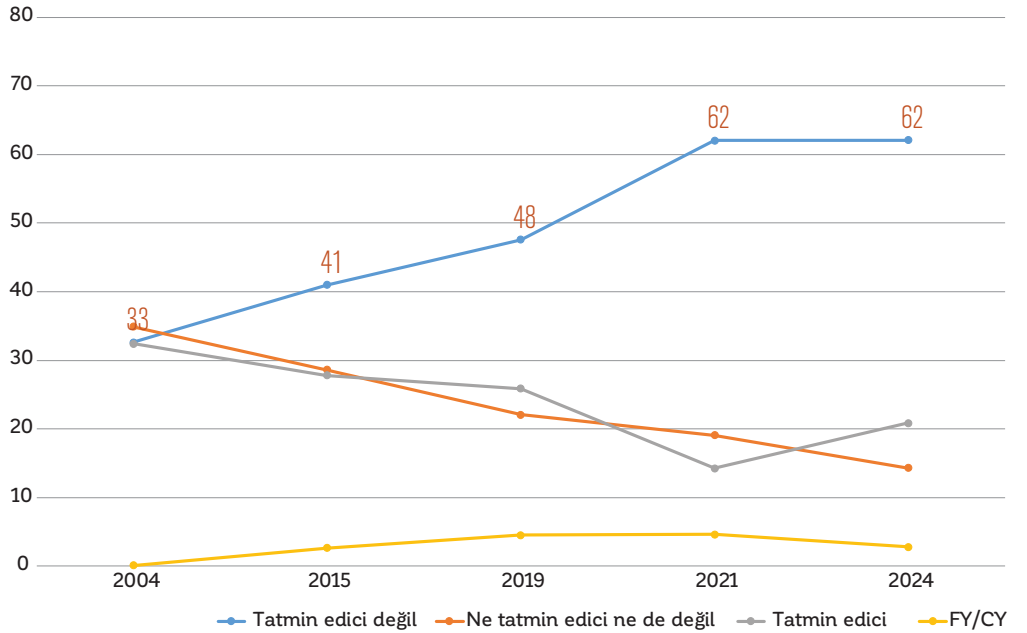
ŞEKİL 3.3

Son bir yıl içinde iş başındaki hükümetin izlemiş olduğu politikalar sizce ailenizin ekonomik durumu üzerinde nasıl bir etki yaptı? (%)

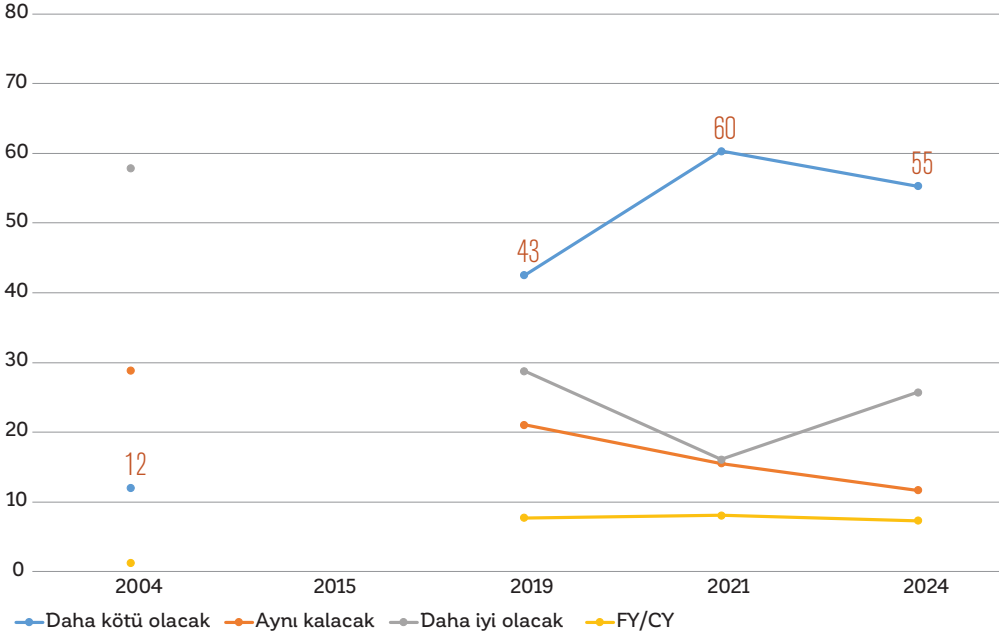
ŞEKİL 3.4

Şu an ailenizin içinde bulunduğu ekonomik durum ne derece tatmin edici? (%)

ŞEKİL 3.5

Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik durumun önümüzdeki bir yıl içinde nasıl bir gelişme göstereceğini değerlendir misiniz? (%)

Saha çalışmasında görüşmelerin yapıldığı zaman için ailenin içinde bulunduğu ekonomik durum değerlendirmelerine bakıldığında benzer bir durum göze çarpmaktadır. Tatmin edici bir ekonomik durum değerlendirmesi veren grubun en büyük olduğu yıl yine 2004'tür (Şekil 3.4). Bu tarihten sonra "tatmin edici değil" değerlendirmesini yapanlar baskın grup haline gelmiş ve sürekli de büyümüşür. 2024 için son bir yıldaki hükümet politikalarının etkilerini tatmin edici bulmayan grup yaklaşık örneklemimizin üçte ikisidir.

Türkiye'nin saha çalışmasının yapıldığı zamandan sonraki bir yıl içerisinde nasıl gelişeceğine dair değerlendirmeler de alınmıştır (Şekil 3.5). 2015 yılında sorulmamış olan bu sorunun diğer yıllardaki gelişimine baktığımızda yine en iyimser gelecek beklentilerinin 2004 yılında olduğunu görüyoruz. Yaklaşık %60'lık bir grubun 2004 yılından sonraki bir yıla baktıklarında iyimser bir iyiyeye gidiş beklentisi içinde oldukları görülüyor.

Oysa aynı değerlendirmeyi 2024'te yapan grup ancak yaklaşık %25 civarındadır ve kötümser beklenti sahibi olanlar bu grubun iki katından daha büyük %55'lik bir gruptur.

Kısaca örneklerimizde gelir ve mal sahipliğinde anlamlı gelişmeler olmasına rağmen ekonomik durum değerlendirmelerinin son yirmi yıl içerisinde gitgide daha kötüşmekte olduğunu görüyoruz. Bu negatife kayan değerlendirmelerin de hayırseverlik ve bağış davranışı üzerinde negatif bir etkisi olduğu açıktır. Ancak hayırseverlik ve bağış davranışı elbette birden çok sayıda değişkenin etkisi altındadır. Üstelik her zaman olduğu gibi örneğin bir kısmının değerlendirmeleri olumsuzken diğerlerinin değerlendirmeleri oldukça iyi olabilmektedir. Değerlendirmeler iyiyeye doğru gittikçe hayırseverlik ve bağış davranışı artacak, kötüye gittikçe de azalacaktır.

HAYATTAN MEMNUNİYET

Tüm bu gelir, maddi varlık ve ekonomik değerlendirmelerin nihai sonucu olarak alınabilecek olan kişinin hayatından ne derece memnun olduğudur elbette. Bu soruyu da çalışmalarımızın ilk sorusu olarak soruyoruz ki başka hiçbir konuyu ve değerlendirmeyi düşünmeden kişiler bize değerlendirmelerini verebilsinler. Aşağıdaki Şekil 3.6'da 2021 yılına kadar net bir çoğunluğun hayatından memnun olduklarını gözlüyoruz. 2019 yılı ve sonrasında bu *hayatından memnunlar* grubu çoğunluğu oluşturmaya da 2024'e kadar hala *hayatından memnun olmayanlardan* daha büyük bir grup olarak kalmaya devam ediyor. 2024 yılında ise *hayatından memnun olmayanlar* grubu neredeyse %50 düzeyine çıkıyor ve *memnun olanlardan* 16 puan daha büyük bir grup oluyor. 2024'e dair bu en üst düzey değerlendirmeler sonunda akılda tutmamız gereken bu yılda öznel değerlendirmelerin geçmişe kıyasla oldukça negatif olduğudur. İlerleyen bölümlerde hayırseverlik ve bağış davranışının bize aktarıldığı kadarıyla gelir ve mal varlığı

tarafından mı yoksa öznel ekonomik durum değerlendirmeleri ve hayattan memnuniyet algısı tarafından mı belirlenmekte olduklarına bakacağız.

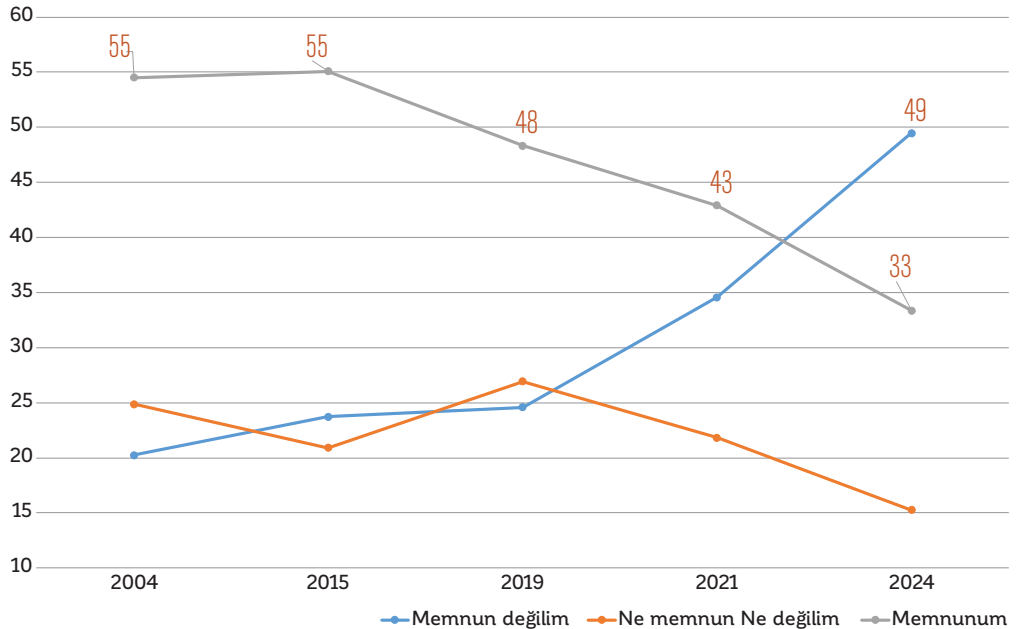
İDEOLOJİ: SOL-SAĞ CETVELİNDE DAĞILIM

Siyasi görüşlerin de hayırseverlik ve bağış davranışıyla ilişkili olmasını bekleriz. İnsanlar siyasi görüşlerinin gereği, belli bir yaşam tarzı ve değerleri destekleyen hayırseverlik faaliyetlerine destek vermeye daha yatkın olacaklardır. Bu siyasi duruşu en basit ve kapsayıcı çerçevede olarak sol-sağ cetveli üzerinde kişilerin kendilerini nereye yerleştiklerini sorarak öğrenmeye çalıştık.

Sol ve sağ ideolojiler ile hayırseverlik ve bağış davranışları arasında bir ilişki olmasının başlıca nedenleri, bu ideolojilerin bireylerin sosyal sorumluluk algısını, yardım etme biçimlerini ve adalet anlayışlarını şekillendirmesiyle açıklanabilir. Sol ideoloji, eşitlik ve toplumsal adalet vurgusu üzerine kurguludur.

ŞEKİL 3.6

Hayatınızdan ne derece memnunsunuz? (%)

Bu bağlamda, hayırseverlik ve bağış, toplumsal eşitsizlikleri azaltmanın bir aracı olarak görülebilir. Sol görüşe sahip bireyler, yardım etme eylemini bireysel bir seçimden ziyade bir ahlaki veya toplumsal sorumluluk olarak değerlendirme eğilimine girebilir. Sağ ideoloji ise bireysel özgürlük ve sorumluluk kavramlarını görece olarak daha ön planda tutar. Sağ görüşte hayırseverlik, bireylerin kendi inisiyatifiyle yapması gereken bir erdem olarak görülebilir. Ancak bu bağlamda toplumsal eşitliklerden ziyade bireysel başarı ve bağımsızlığa vurgu yapmak tercih edilebilir.

Sol ideoloji, sosyal refahın devlet eliyle sağlanmasını vurgular. Bu nedenle, sol ideolojiyi benimseyen bireyler, devletin rolünü geri çekebilecek hayırseverlik inisiyatifleri yerine vergilerle desteklenen kamusal sosyal programlarını savunabilir. Ancak STK'lar veya kolektif yardımlaşma platformlarına katılım da yine sol ideolojiyi destekleyen bireyler arasında yaygındır. Sağ ideoloji, devletin sosyal refahı sağlama kabiliyetini sınırlı görme eğilimindedir. Bu bağlamda sağ ideolojiye yakın olanlar, STK'lar, bireysel bağışlar ve hayırseverlik üzerinden yardım etmenin daha etkili olduğunu düşünebilir ve hayırseverliği bireysel bir sorumluluk olarak daha fazla destekleyebilir.

Sol ideolojik görüş, daha geniş bir toplumsal sorumluluk anlayışını benimseme eğilimindedir ve toplum içinde sistematik eşitsizliklerin önemine odaklanabilir. Sol ideolojiyi benimseyen bireyler, bağış yaparken daha kolektif hedeflere yönelme (örneğin, eğitim, sağlık gibi yapısal sorunlara çözüm bulma) eğiliminde olabilir. Oysa sağ görüşte, sosyal sorumluluk daha bireysel bir çerçevede ele alınır. Sağ ideolojiyi destekleyen bireyler, yardım ettikleri kişilerin bireysel çabalarını ödüllendirme (örneğin, iş bulmalarına destek olma) eğiliminde olabilir.

Her iki ideolojinin ekonomiye bakışındaki farklılık da davranış ve tutumların ideolojik yansımalarını farklılaştıracaktır. Sol görüş, genellikle ekonomik eşitsizlikleri sistemik bir sorun olarak görür. Bu nedenle, bağış yapmaktan ziyade, toplumsal kaynakların yeniden dağıtımını savunabilir.

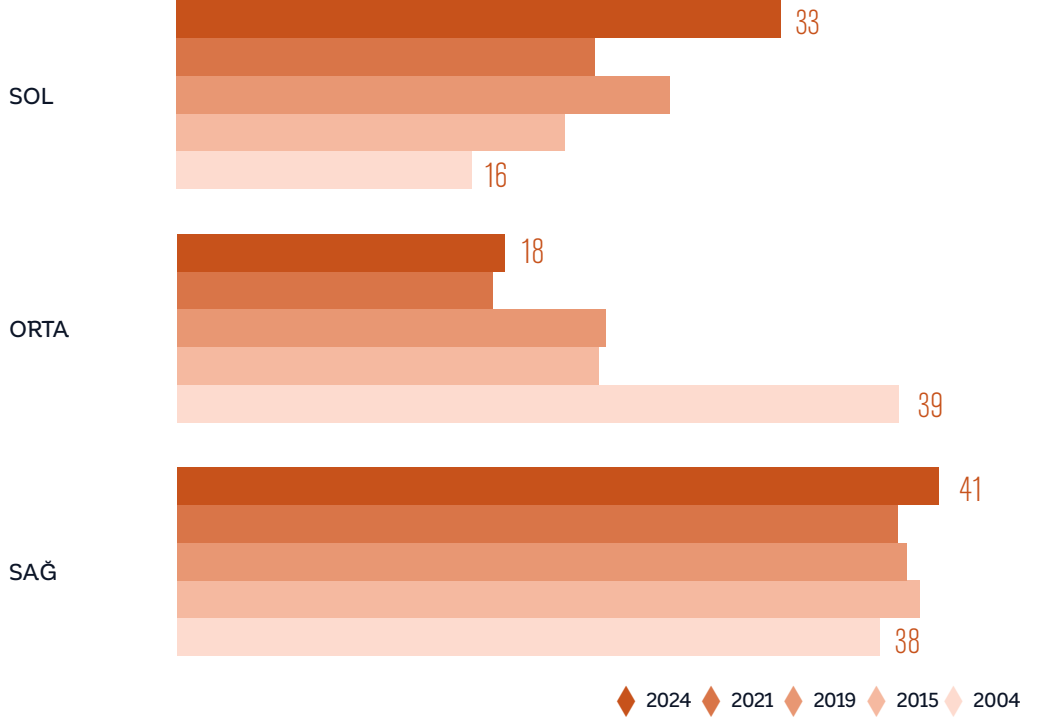
Ancak bağış yapmayı, daha az ayrıcalıklı grupların desteklenmesi için geçici bir çözüm olarak görebilir. Buna karşın sağ görüş, bireysel ekonomik başarıya vurgu yapar ve bağış, bireysel kazançtan gönüllü bir fedakârlık olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle sağ görüşte bağış, bireylerin topluma katkısının bir göstergesi olabilir.

Sol görüşe sahip bireyler, bağışlarını daha çok sistemik değişiklikleri teşvik eden projelere yönlendirme eğilimindedir. Bu bağlamda örneğin, sosyal eşitsizlikleri azaltmayı hedefleyen sosyal programlara destek verme eğilimi sol ideolojiye yakın bireylerde daha baskın olabilir. Oysa sağ görüşte, yardım daha kişisel düzeyde bireylerin yaşamlarını iyileştirmeye odaklı olabilir. Bu bağlamda sağ ideolojiye sahip kişiler, birebir yardım veya dini temelli bağışlara daha fazla yönelebilir. Sağ ideolojinin daha muhafazakâr eğilimli kesimleri, dini inançlardan ve geleneklerden kaynaklanan hayırseverlik anlayışını güçlü bir şekilde benimseyebilir. Buna karşın sol ideoloji, yardım etme davranışını dini veya geleneksel nedenlerden ziyade insani değerler ve toplumsal adalet çerçevesinde değerlendirebilir.

Sonuç olarak sol ve sağ ideolojilerin, bireylerin hayırseverlik ve bağış davranışlarını farklı şekillerde etkilemesini bekleriz. Sol cenah, sistemik eşitsizliklere odaklanarak yardımın kolektif bir sorumluluk olduğuna vurgu yaparken, sağ cenah ise bireysel sorumluluk ve inisiyatife önem verir. Bu farklılıklar, bağış miktarından bağış yapılan alanlara kadar birçok davranışsal farklılık yaratabilir. Ancak her iki ideolojinin de kendi değerleri çerçevesinde topluma katkı sağlamayı teşvik etmesi söz konusudur.

Şekil 3.7'de görüldüğü gibi 2004'te orta konumdakiler en geniş grubu oluştururken sağdakilerden sadece bir puan daha büyüktüler. Cetvelin sağdakiler 2015 ve sonrasında açık ara en geniş ideolojik grubu oluşturmaktadır. Ancak 2004 sonrasında sol grup da düzenli bir yükselişle 2024'te örneklemin üçte birine karşılık gelen ve merkez grubundan daha büyük ikinci grubu oluşturmaktadır.

ŞEKİL 3.7

Sol-Sağ cetveli
üzerinde dağılım (%)

Merkez konumdakilerin sol ve sağ uçlara yönelmiş olduklarını düşündüren bu görünüm seçmenin git gide ideolojik olarak kutuplaşmakta olduğunun da bir göstergesidir şüphesiz. Bu kutuplaşmanın hayırseverlik ve bağış davranış ve tutumlarını da etkilemesi şaşırtıcı olmayacaktır. Açıktır ki hayırseverlik ve bağış davranışı pek çok faktörün birlikte etkilediği bir davranıştır ve tek bir belirleyicisi yoktur. Burada ilginç olan soru gelir, mal varlığı, özne ekonomik durum ve hayattan memnuniyet değerlendirmelerinin etkileri dikkate alındığında kişilerin ideolojik görüşlerinin demografik kontrolleri de yapıldıktan sonra anlamlı bir etkisi olup olmadığıdır. Bu soruya da ileride bakacağız.

DINDARLIK GÖSTERGELERİNDEKİ
GELİŞMELER

Dindarlık genel olarak, hayırseverlik ve bağış davranışlarını teşvik eden bir etmen olarak görülür. Her dinde olduğu gibi İslam'da da hayırseverlik (fitre, zekât gibi kavramlar çerçevesinde) inancın ve ibadetin ayrılmaz bir parçası olduğundan, Müslüman dindarlığı ile bağış davranışları arasında güçlü bir ilişki olması bekleriz. Dini emirlerin bağlayıcılığı, manevi tatmin, toplumsal dayanışma ve ahiret inancı gibi çeşitli faktörler Müslüman dindarlığı, hayırseverlik ve bağış davranışı arasındaki yakın ilişkiyi şekillendirir. Bu bağlamda, dindarlık düzeyi yüksek Müslüman bireylerin hayırseverlik faaliyetlerine daha sık ve daha yoğun bir şekilde katılmaları beklenir.

İslam, bireyleri maddi yardım yapmaya teşvik eden pek çok ilkeyi içerir. Zekât İslam'ın beş şartından biridir ve mal varlığının belli bir kısmının yoksullara verilmesini zorunlu kılar.⁵ Bu şart, özellikle siyasal erkin zekâti düzenlemediği yerlerde bağış davranışını bir anlamda kurumsallaştırır ve düzenli hale getirir. Gönüllü bir yardım olarak sadaka maddi ya da manevi her türlü yardıma karşılık gelir. Bu çerçevede, dindar Müslümanların günlük yaşamlarında hayırseverlik yapmasını teşvik eder. Fitre ya da fitir sadakası, kişinin bakmakla yükümlü olmadığı yoksul Müslümanlara verilir.⁶ Ramazan ayında fakirlere verilen maddi destek, Müslümanların hayırseverlik alışkanlıklarını periyodik olarak pekiştirir.

Müslümanlar için hayır yapmak, Allah'ın rızasını kazanma ve sevap biriktirme arzusuyla doğrudan bağlantılıdır. Hayırseverlik, bireylerde manevi bir tatmin ve huzur yaratması beklentisi nedeniyle bireylerin dindarlık düzeyi arttıkça bağış yapmaya daha yatkın olmasını bekleriz. İslam, bireylerin sadece kendileriyle değil, tüm Müslüman topluluğuyla (ümme) ilgilenmesi gerektiğini öğretir. Bu, hayırseverliğin toplumsal bir sorumluluk olarak algılanmasını sağlar. Müslüman dindarlığı, bireylere, yardım ettikleri kişilerin din kardeşleri olduğu bilincini aşilar ve bu motivasyonu güçlendirir.

Genel kabul görmüş yoruma göre Müslümanlar, dünya hayatını geçici bir sınav ve ahirete hazırlık süreci olarak görür. Bağış yapmak, ahirette karşılık bulacağına inanılan bir eylem olarak değerlendirilir. Bu inanç, özellikle sadaka-i cariyeye (devam eden hayır) gibi kavramlarla desteklenir, örneğin kişinin vefatından sonra da hayır işleyebileceği fikriyle uzun dönemli toplumsal yatırımların (eğitim, sağlık kurumları gibi) dini temel yaratılmıştır.

Zekât, sadaka ve diğer bağışlar, sadece dini değil, ekonomik bir denge unsuru olarak da işlev görür. Bu bağışların, ekonomik eşitsizliklerin azalmasına katkıda bulunmasını bekleriz. Bu beklentinin gerçekleşmesi elbette bu bağış pratiğinin nasıl işlemekte olduğuna da bağlıdır. Müslümanlar, özellikle Ramazan ayında ve Kurban Bayramı'nda bağış yapma konusunda daha fazla teşvik edilir. Bu dönemlerde sadaka, fitre ve kurban bağışları, hayırseverlik davranışlarının doruk noktasına ulaştığı zamanlardır. Bu pratiklerin ne kadar yaygın olduğu ve nasıl uygulandığına dair araştırmamızda ayrıntılı sorgulamalar yaptık. Kısaca beklentimiz Müslüman topluluklarda, dindarlık düzeyi arttıkça, bağış yapmanın sosyal bir norm ve toplumsal kabul ölçütü haline gelmesi yönündedir. Hayırseverliğin, bireyin topluma aidiyet hissini güçlendirmesi ve saygınlığını da arttırmasını bekleriz.

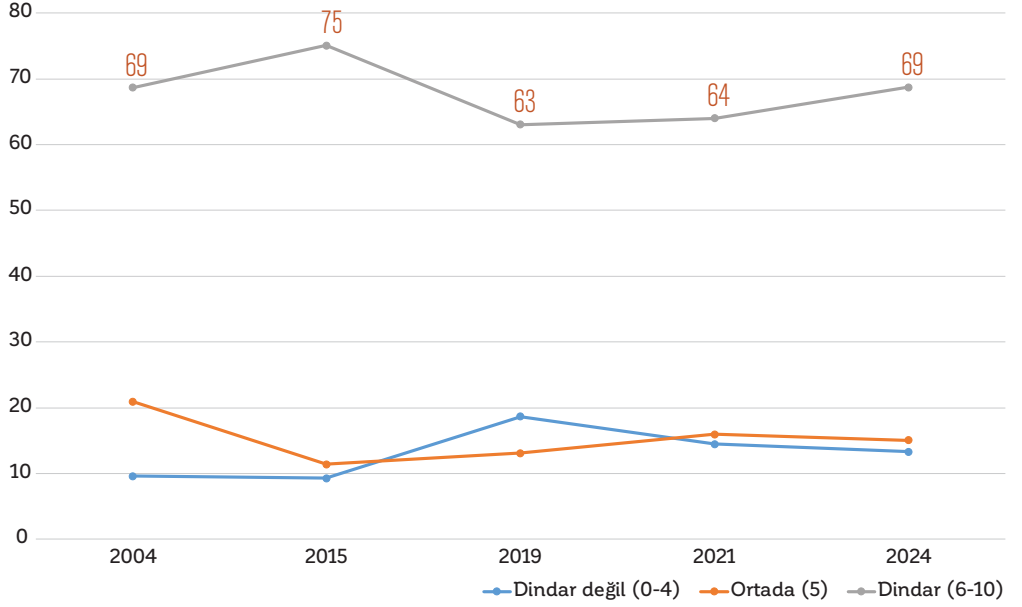
Öncelikle 2004'ten bu yana basit dindarlık göstergelerinin nasıl bir gelişme gösterdiğine baktığımızda kişilerin kendilerini ne oranda dindar biri olarak gördüklerinde hemen hiçbir değişiklik olmadığını görüyoruz. "Ne sıklıkta ibadet ettiğinize bakmaksızın, kendinizi ne derece dindar biri olarak görürsünüz?" sorusunda (0) hiç dindar değilim ve (10) çok dindarım olan bir cetvel kullandık. Cetvelin "çok dindarım" ucuna yakın olan 6-10 arası cevapların oranı "hiç dindar değilim" ucuna yakın olan 0-4 arasındaki cevaplardan her zaman çok daha yüksektir (Şekil 3.8). Yalnızca 2019 yılı için "dindar değilim" tarafındakiler %20 gibi bir grubu oluşturmuş geri kalan yıllarda ise %10 civarında kalmıştır. Örneklemin yapısı, çalışmanın yürütüldüğü zaman ülkede hâkim olan sosyal atmosfer gibi kontrolümüzde olmayan etmenler nedeniyle kimi yıllarda dindar grup artmış kimi yıllarda ise düşüş göstermiştir. Ancak bu dalgalanmanın sonunda 2004'teki başlangıç gözlemine geri dönmüştür.

5 Zekâtın kimlere verilebileceğiyle ilgili olarak bakınız: <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/431/zekat-kimlere-verilir>.

6 Bakınız. <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/454/fitir-sadakasi-kimlere-verilebilir-kimlere-verilemez>

ŞEKİL 3.8

Ne sıklıkta ibadet ettiğinize bakmaksızın, kendinizi ne derece dindar biri olarak görürsünüz? (%)

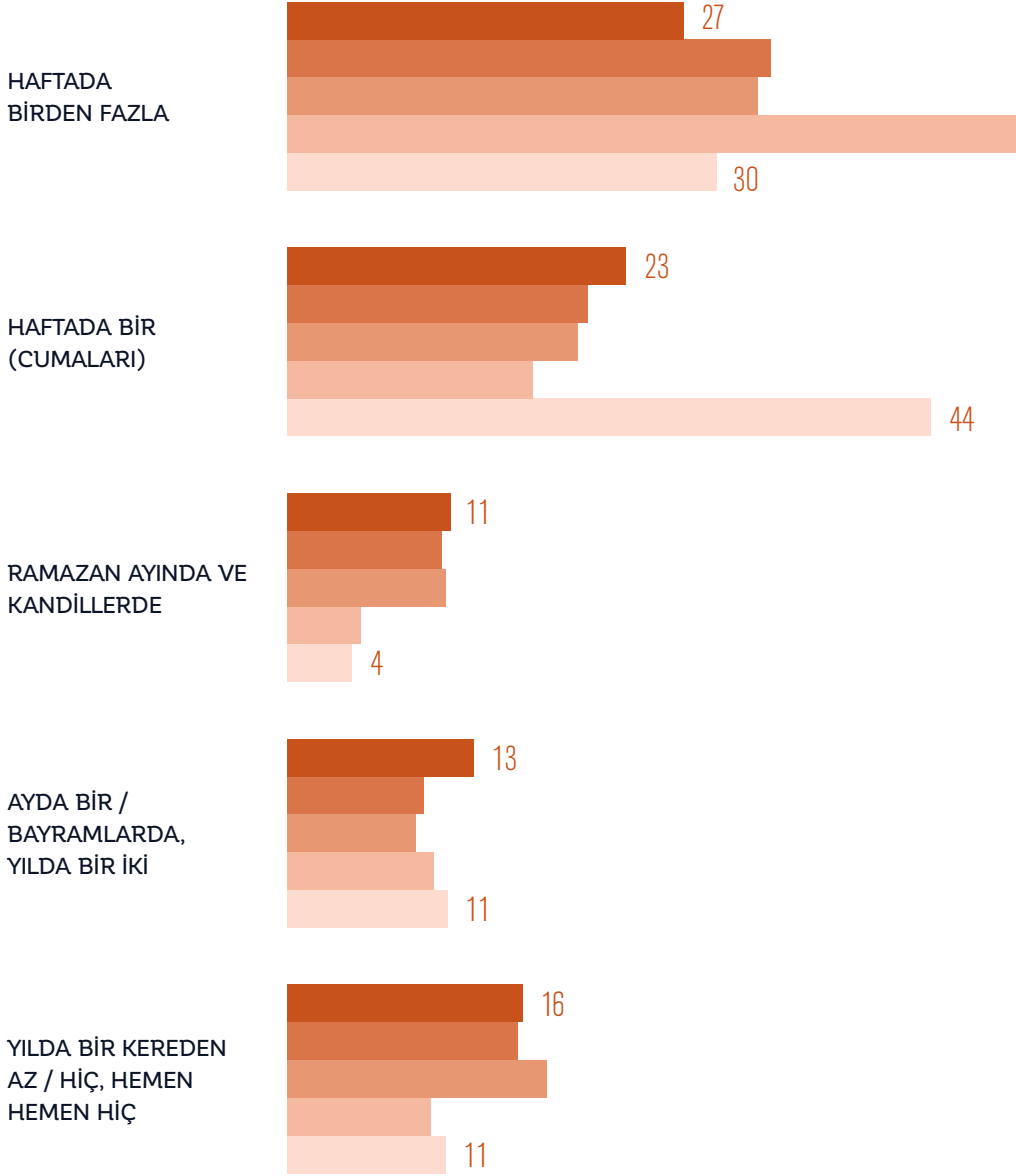
Görüşülen kişilere ne sıklıkta ibadet ettiklerini de sorduk. Bu soru ilk 2004 yılında “Son bir yılı düşünürseniz, cenazeler dışında camiye ne sıklıkta gidebiliyorsunuz?” şeklinde dillendirilmiş, daha sonraki yıllarda ise yine son bir yıl için “namaz kılip ibadet edebiliyorsunuz” şeklinde değiştirilmiştir (Şekil 3.9). 2004’te camide ibadet cevaplarına kadın ve erkekler için ayrı ayrı bakıldığında camide ibadet oranlarının kadınlar için beklenildiği şekilde oldukça düşük, erkekler için ise yüksek olduğunu gözluyoruz. 2015 ve sonrasında cami dışı ibadet oranlarının kadınlar için erkeklerden yüksek olduğunu gözluyoruz. Bu nedenle 2004 yılı için burada vermiş olduğumuz camide ibadet oranları erkekler arasındaki oranlardır. Cami dışı ibadet sorusu 2004’te sorulmuş olsaydı buradaki yüksek ibadet cevaplarının daha da yüksek çıkacağını tahmin ediyoruz. Yani haftada birden fazla cevap oranı büyük ihtimalle 2015 oranına daha yakın çıkacaktı. Ancak elbette bundan emin olamıyoruz.

Kendini dindar olarak görenlerin de yüksek olduğu 2015 yılından itibaren aynı şekilde dillendirilen bu soruda haftada birden çok ibadet ettiğini söyleyenlerin oranı %50’den 2024’te %27’ye inmiştir. Diğer seçeneklerin tümü bu düşüşün sonucu olarak yükselmiştir. Ancak yine de altı çizilmesi gereken şudur ki, Türkiye’de seçmen yaşındaki nüfusu temsil eden örneklemimizin tam yarısı haftada bir ya da daha sık ibadet ettiğini söylemektedir. Bu oranın da son dokuz yıl içerisinde yaklaşık %67 düzeyinden %50 düzeyine gerilediği gözlenmektedir.

Kısaca bu verilerden gözleyebildiğimiz ibadet sıklığında son dokuz yıl içerisinde bir düşüş olmakla beraber insanların kendilerini daha az dindar görmedikleridir. Hayırsevlik ve bağış davranışını bize aktarılan ibadet sıklığı mı daha yakından belirlemektedir yoksa öznel olarak insanların kendilerini ne derece dindar olarak gördükleri ve bunun gereği olarak algılanan vecibeleri mi yerine getirmekte idirler? Bu sorunun cevabını ileride vermeye çalışacağız.

ŞEKİL 3.9

Son bir yılı düşünürseniz, ne sıklıkta namaz kılıp ibadet edebiliyorsunuz? (%)

◆ 2024 ◆ 2021 ◆ 2019 ◆ 2015 ◆ 2004

4. İHTİYAÇ SAHIPLERİNE DOĞRUDAN YAPILAN BAĞIŞ VE YARDIMLAR

Türkiye’de yardım ve bağış davranışını incelerken doğrudan kişiler tarafından kendi bulup seçtikleri kişilere yapılan yardım ve bağışları bir kurum aracılığıyla yapılanlardan ayrı değerlendirdik. Burada bir önceki bölümden devam ederek fitre ve zekât bedellerinin kimlere ödenmekte olduğuyla devam ediyoruz. Daha sonra kişilerin doğrudan akraba, komşu ve diğer ihtiyaç sahiplerine ve dilencilere yaptıkları yardımlarla devam edeceğiz.

FİTRE VE ZEKÂT BEDELLERİNDE GELİŞMELER

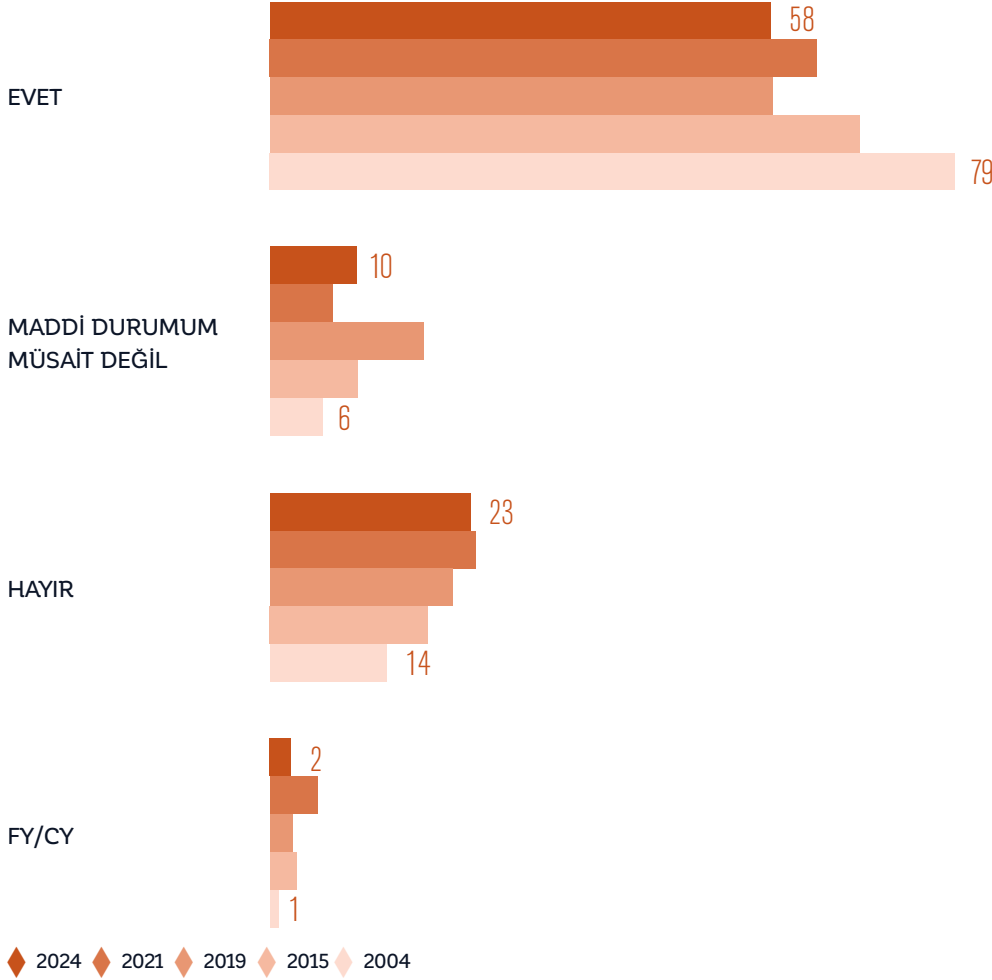
İbadet pratiğinde son yıllardaki gerilemeye rağmen kendini oldukça dindar olarak görmeye devam eden seçmen yaşındaki vatandaşların

dini saiklerle yapmakta oldukları fitre, zekât bağışları ve kurban kesme pratiğinin nasıl bir gelişme gösterdiğine baktığımızda çarpıcı bir gerileme olduğunu görüyoruz. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından 2024 için 130 TL olarak belirlenen fitre bedelini ödediğini söyleyenler %58 düzeyindedir.⁷ Yirmi yıl önce ise bu oran %79 düzeyindeydi. Fitre ödemeye yeterli maddi durumu olmadığını söyleyenlerin oranı ise %10’dur. Bu oran da yirmi yıl öncesine göre yükselmiştir (Şekil 4.1).

7 Bakınız. <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/ Detay/36231/din-isleri-yuksekkurulu-2024-yili-fitre-bedelini-130-tl-olarak-belirledi#>

ŞEKİL 4.1

Geçen Ramazan
Bayramı'nda fitre
verdiniz mi? (%)

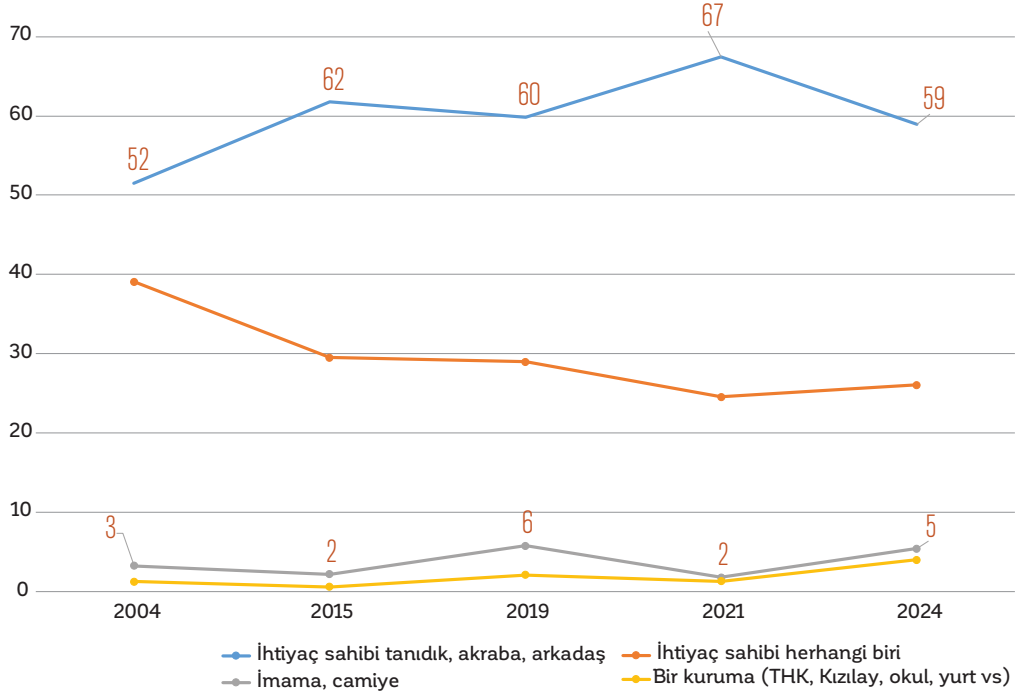

Fitre bedellerinin maddi olarak zorlayıcı bir rakam olmadığı düşünülebilir. Buna rağmen fitre ödemelerini yaptığını söyleyenlerin yaklaşık yirmi puan gerilemiş olmasını nasıl yorumlayabiliriz? Bu bedelleri inançlarının gereği olarak görmeme eğilimine girmiş bir yetişkin nüfus ortaya çıkıyor olabilir mi? Bunu dinin günlük yaşamdan geri çekiliyor olduğunun bir göstergesi olarak alabilir miyiz? Bu sorular kuşkusuz önemlidir. Bu soruları ancak daha derinlemesine sorgulayıp veri toplayarak, ve zaman içerisinde bu gelişimi takip etmeye devam ederek tatmin edici bir şekilde cevaplayabiliriz.

Fitre ödemelerinin nereye ya da kime ödendiği de sorulmuştur. Fitre bedellerinin son yirmi yıl içerisinde %52'den %59'a artan bir oranda ihtiyaç sahibi akraba, tanıdık ya da arkadaşlara verildiği görülmektedir. Aynı zaman içinde ihtiyaç sahibi tanımadık birine yapılan ödemeler ise %40'tan %26'ya gerilemiştir (Şekil 4.2). İmam, cami ya da başka bir kuruma yapılan ödemeler ise oldukça düşük düzeyde seyretmektedir. Yani bu ödemeler zaman içerisinde kişilerin yakın çevresinde odaklanmış ve kurumsal bir yapıya da dönüşmemiştir.

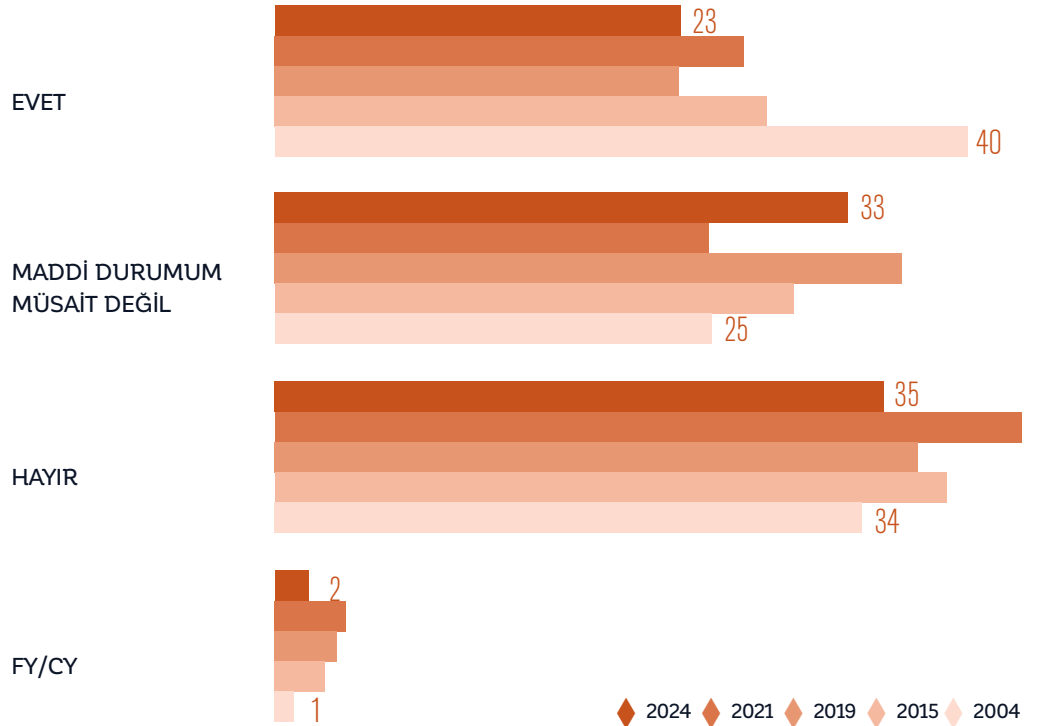
ŞEKİL 4.2

Fitrenizi nereye veya kime verdiğinizi söyler misiniz? (%)

ŞEKİL 4.3

Geçen yıl zekât verdiniz mi? (%)

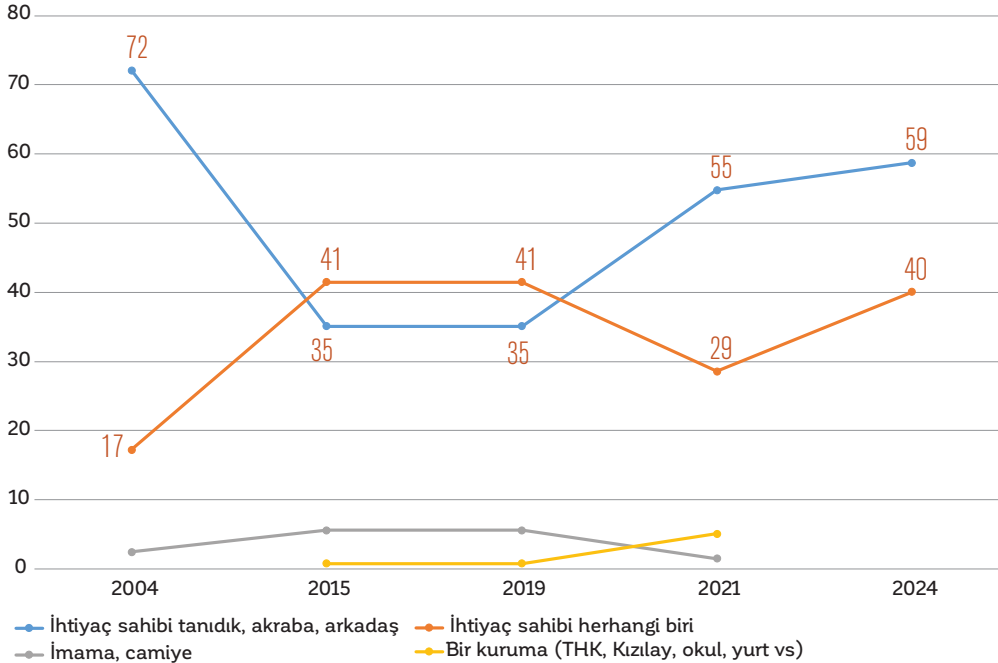

Zekât ödemelerinin varlık durumuna bağlı olduğunu akılda tutarsak ülkenin genel ekonomik durumundaki gelişmelere göre bu oranlarda değişimlerin olması doğaldır. Ekonomik durum değerlendirmelerindeki gelişmeleri de göz önüne aldığımızda zekât verdiğini söyleyenler 2004'te %40 düzeyinden 2024'te %23'e gerilemiştir. Maddi durumunun zekât ödemeye müsait olmadığını belirtenler ise son yirmi yılda %25'ten %33'e yükselmiştir (Şekil 4.3).

Verilen yanıtlara göre zekât ödemeleri de ağırlıklı olarak tanıdık, aile üyeleri ve arkadaşlara yapılmaktadır (Şekil 4.4). 2015 ve 2019 yıllarında ihtiyaç sahibi herhangi tanınmayan biri öne çıkmış ve aynı yıllarda bu soruya cevap vermek istemeyenlerin oranı da %17 civarına yükselmiştir. İmam, cami ya da herhangi bir kuruma zekât ödemesi ise her zaman için ya çok düşüktür ya da bu açık uçlu soruya cevap olarak hiç verilmemektedir. Kısaca fitre ve zekât ödemeleri ağırlıklı olarak yakın çevreye yapılmaktadır, tanımadık ihtiyaç sahibi birini bulup ona bu ödeme yapma eğilimi ikinci

plandadır. Aynı zamanda, tanımadık ihtiyaç sahibi kişilere erişebilecek bir kuruma da bağış yoluyla fitre ve zekât vebesini yerine getirme eğilimi de oldukça kısıtlı kalmaktadır.

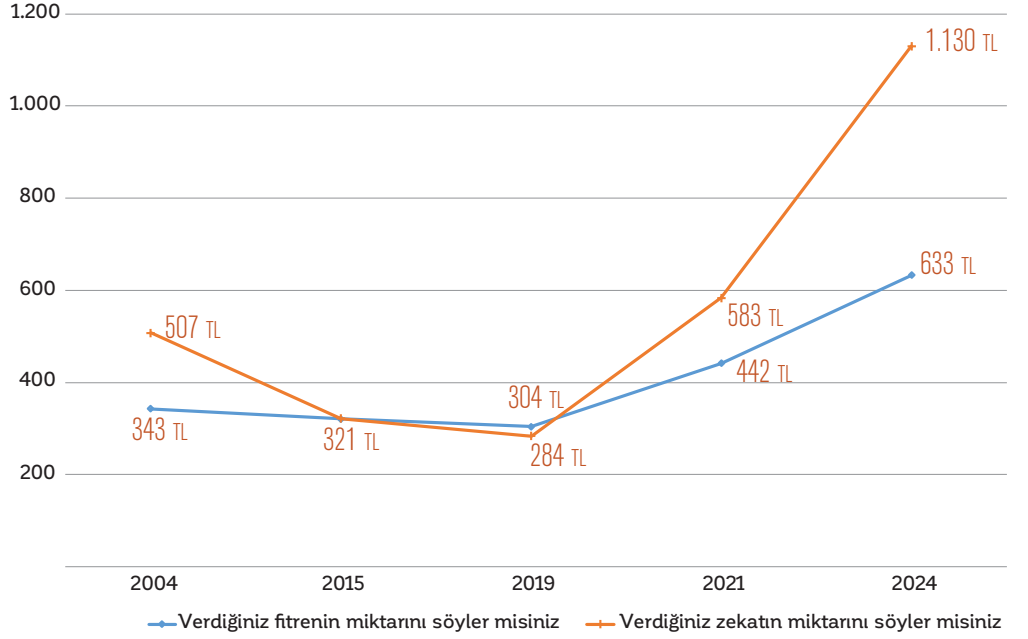
Yapılan fitre ve zekât ödemelerinin ne düzeyde olduğunu da sorduk. Almış olduğumuz ortalama rakamları 2004'ten bu yana 2024 fiyatlarıyla ifade ederek karşılaştırılabilir hale getirdik. Burada ortaya çıkan çarpıcı sonuç her ne kadar gerek fitre, gerek zekât ödeyenlerin oranı azalıyor olsa da yapılan ortalama ödemeler reel olarak artmış görünmektedir (Şekil 4.5). 2004-2019 arası ciddi bir gerileme gözlenirse de 2021 ve 2024 yıllarında yapılmış olan ortalama fitre ve zekât ödemelerinde anlamlı artışlar vardır. Yani son iki araştırmaya yılında daha ufak bir grup ortalama daha yüksek rakamlar ödemiş görünüyor.

ŞEKİL 4.4

Zekâtınızı nereye veya kime verdiğinizi söyler misiniz? (%)

ŞEKİL 4.5

2024 fiyatlarıyla
ortalama fitre ve
zekât ödemeleri

Kurban kestiğini söyleyenlerin oranı da fitre ve zekât ödemelerine benzer şekilde düşmüştür. 2004'te örneklemimizin %57'si kurban kestiğini söylerken, 2024'te bu oran sadece %44'tür (Şekil 4.6). Kurban kestiğini söyleyenlerin oranı düşüyor olsa da maddi durumunun müsait olmamasını buna gerekçe olarak gösterenlerin oranında son yirmi yılda hemen hemen hiç değişiklik yoktur. Değişen, maddi gerekçe göstermeksizin kurban kesmediğini söyleyenlerin oranındaki artıştır.

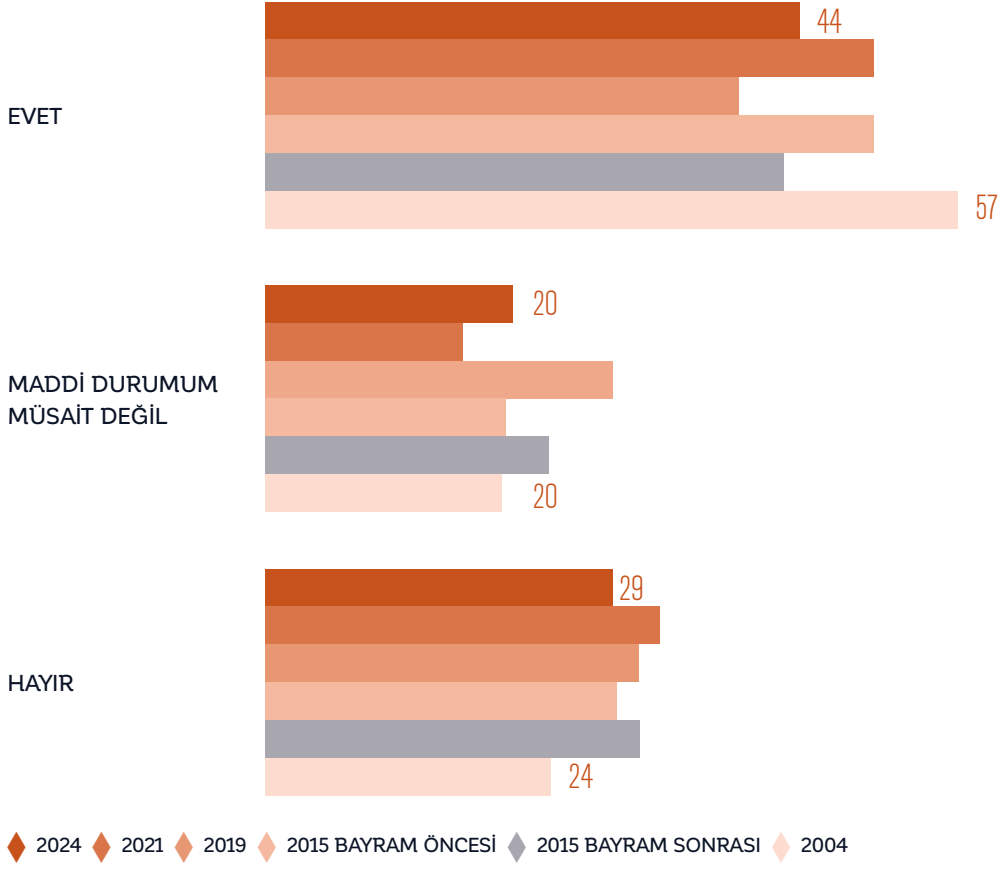
Türkiye'de hayırseverlik ve bağış davranışının en temel özelliklerinden biri kişilerin yakın çevrelerine doğrudan yaptıkları yardımlardır. Ülkemizin bu bağış karakterini fitre ve zekât bedellerinin ödenmesinde de görmüştük. Bu davranışın ana karakterini daha önce yaptığımız yayınlarda da çözümlenmiştir.⁸

Burada aynı çerçeveyi koruyarak doğrudan yapılan yardımların yaygınlığını anlamak için gördüğümüz kişilere geçtiğimiz bir yıl içerisinde akraba, komşu ya da herhangi bir diğer ihtiyaç sahibine yiyecek, giyecek, para yardımı veya yakacak gibi maddi herhangi bir yardımda bulunup bulunmadıklarını sorduk. Gördüğümüz kişilerin %49'u böyle bir yardımda bulduklarını söylemişlerdir. Bu oran 2021 için %45, 2019 için %38 ve 2015 için de %34'tü (Şekil 4.7). Yani son dokuz yılda doğrudan yardım yaptığını söyleyenler on beş puan artmıştır. Ancak ilk araştırma yılımız 2004'te bu oranın %44 olduğunu dikkate alınırsa son yirmi yılda doğrudan yardım oranının ancak beş puanlık bir artışı olduğu ortaya çıkar.

⁸ Bakınız. Campbell, D. A., & Çarkoğlu, A. (2019). Informal giving in Turkey. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 30, 738-753

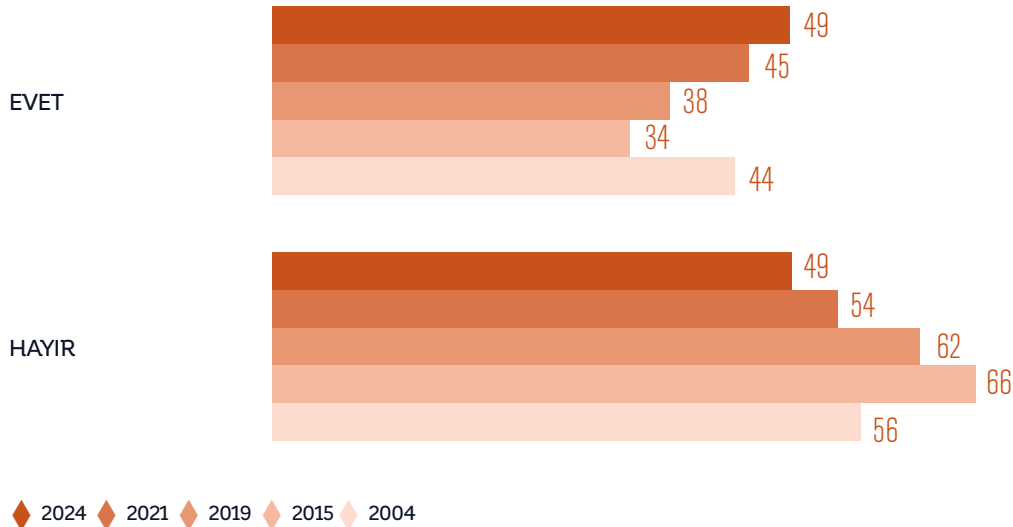
ŞEKİL 4.6

Geçtiğimiz Kurban Bayramı'nda kurban kestiniz mi? (%)

ŞEKİL 4.7

Geçtiğimiz bir yıl içerisinde doğrudan kendiniz akraba, komşu ya da herhangi bir diğer ihtiyaç sahibine yiyecek, giyecek, para yardımı veya yakacak gibi maddi herhangi bir yardım yaptınız mı? (%)

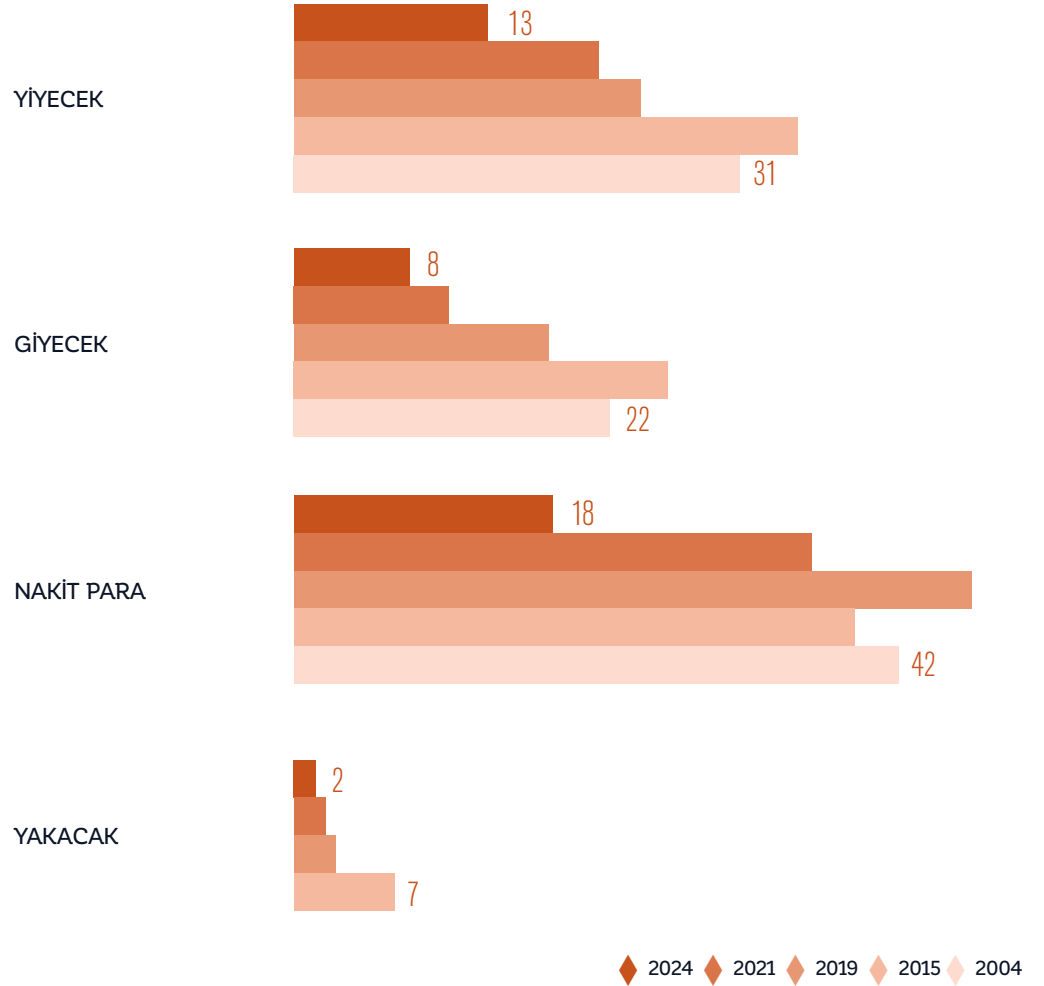

Yapılan yardımların içeriğine baktığımızda, geçtiğimiz bir yıl içerisinde doğrudan yardımda bulunduğunu söyleyenlerin %13'ü akrabalarına yiyecek, %8'i giyecek, %18'i nakit para, %2'si de yakacak yardımı yapmıştır (Şekil 4.8).⁹ Akrabalara yapılan yardımların yardım türlerine göre dağılımına 2004 yılından bu yana baktığımızda her tür yardım oranının ciddi şekilde düşmüş olduğunu görüyoruz.

Öyle ki, akrabalara en yüksek oranda nakit para yardımı verildiği bu araştırmamızda ifade edilmiştir. 2004'te nakit para yardımı %42 iken 2024 için sadece %18'dir. Yiyecek yardımı %31'den %13'e, giyecek ise %22'den %8'e gerilemiştir. Fitre ve zekât bedellerinin akrabaların ağırlıklı olduğu yakın çevreye yapıldığını ve burada da anlamlı bir geri çekilme olduğunu görmüştük. Benzer şekilde doğrudan yardım oranları da düşmektedir.

ŞEKİL 4.8

Akrabalara yapılan yardımların niteliği (%)

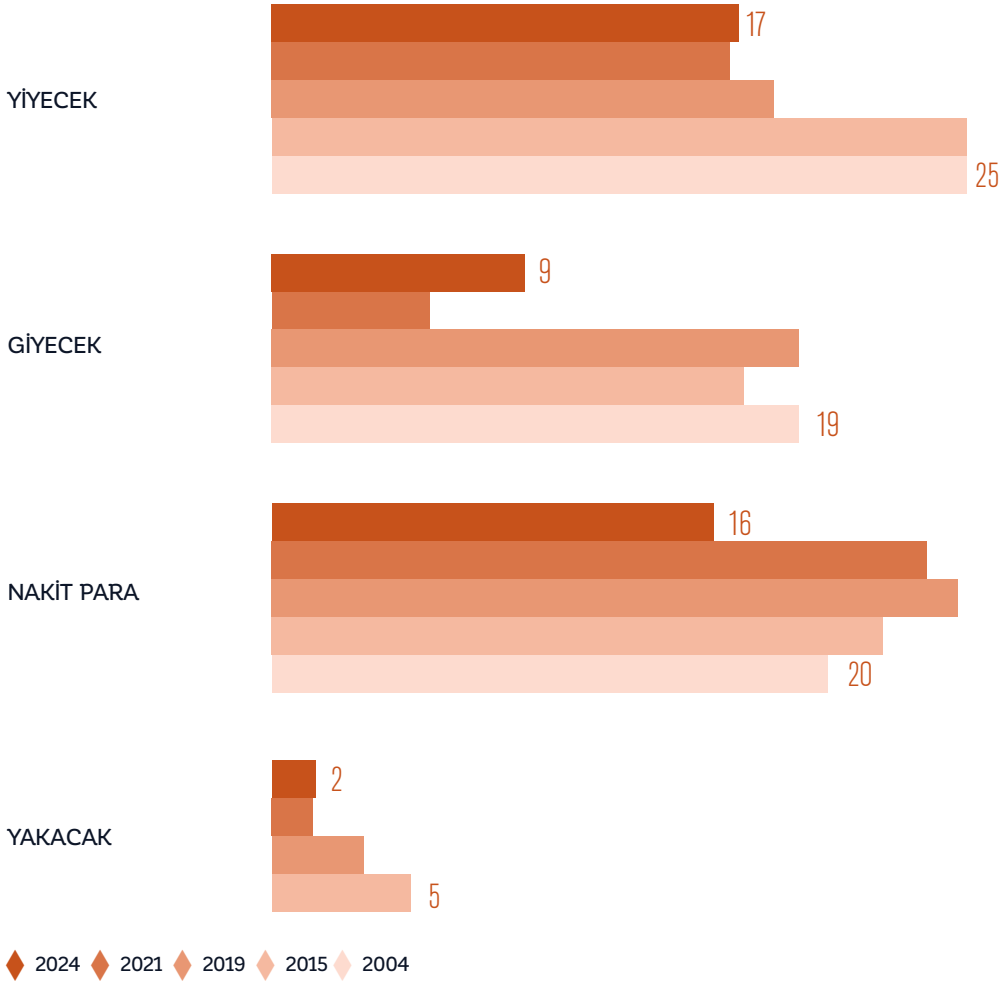
⁹ 2004 yılında yakacak yardımı sorgulamaya dahil edilmemiştir.

Benzer bir gerileme gerek komşulara gerek diğer ihtiyaç sahibi kişilere yapılan hemen her tür yardım için de gözlenmektedir (Şekil 4.9 ve Şekil 4.10). Geçtiğimiz bir yıl içerisinde doğrudan yardımda bulunduğunu söyleyenlerin %16'sı komşulara nakit para yardımında bulunduğunu söylerken %24'lük bir kesim diğer ihtiyaç sahiplerine nakit para yardımında bulunmuştur. Diğer ihtiyaç sahiplerine nakit yardım 2021 çalışmasında %60 olarak bulunmuştu. Akraba ve komşu dışındaki diğer ihtiyaç sahiplerine

nakit para yardımında bulunanların oranı 2004-2021 arasında önemli bir artış gösterirken 2024'te şimdiye kadarki en düşük düzey olan %24 olarak gözlenmektedir. Giyecek veya yakacak yardımı yaptığını belirtenlerin oranı da 2004 ile karşılaştırıldığında düşmektedir. Bu rakamların örneklemin yaklaşık yarısına karşılık gelen son bir yılda akraba, komşu ya da diğer bir ihtiyaç sahibine doğrudan yardım yaptığını söyleyenler arasında olduğunun altını çizmek isteriz.

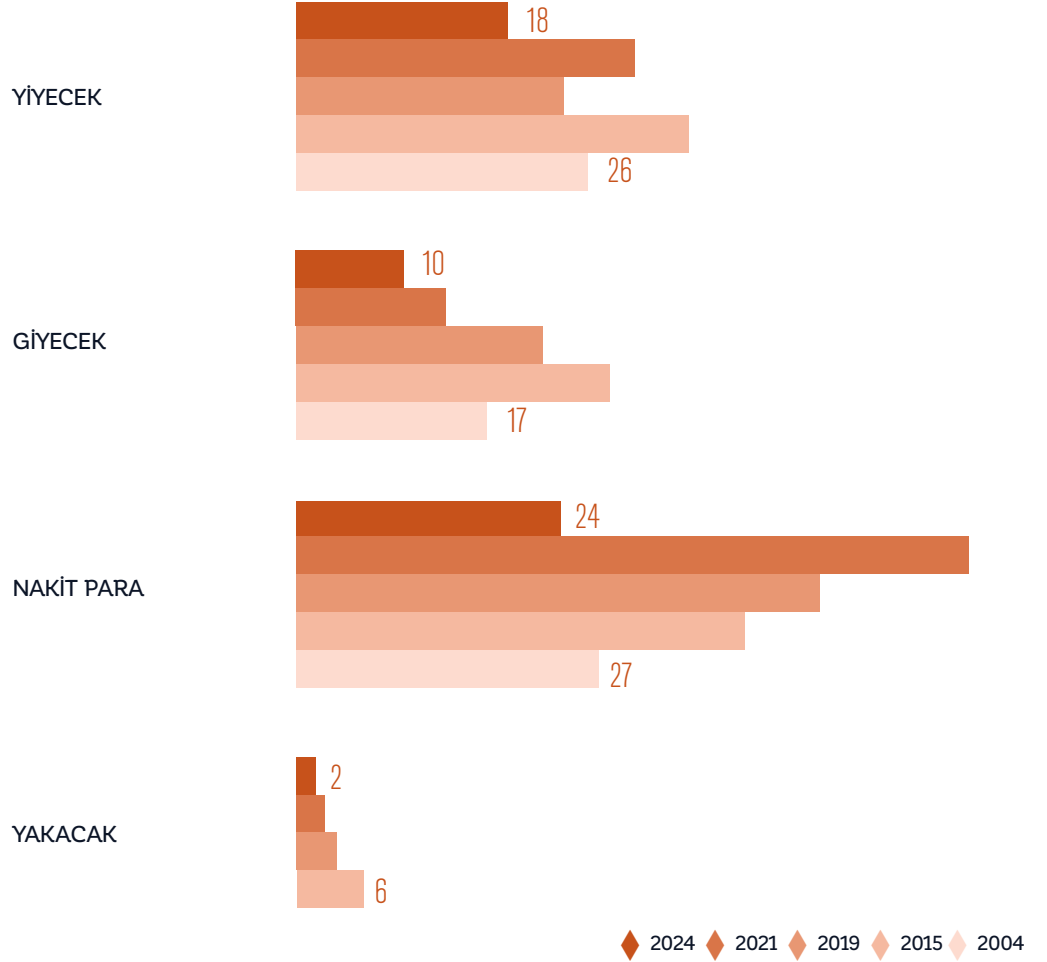
ŞEKİL 4.9

Komşulara yapılan yardımların niteliği (%)

ŞEKİL 4.10

Herhangi bir diğer ihtiyaç sahibine yapılan yardımların niteliği (%)

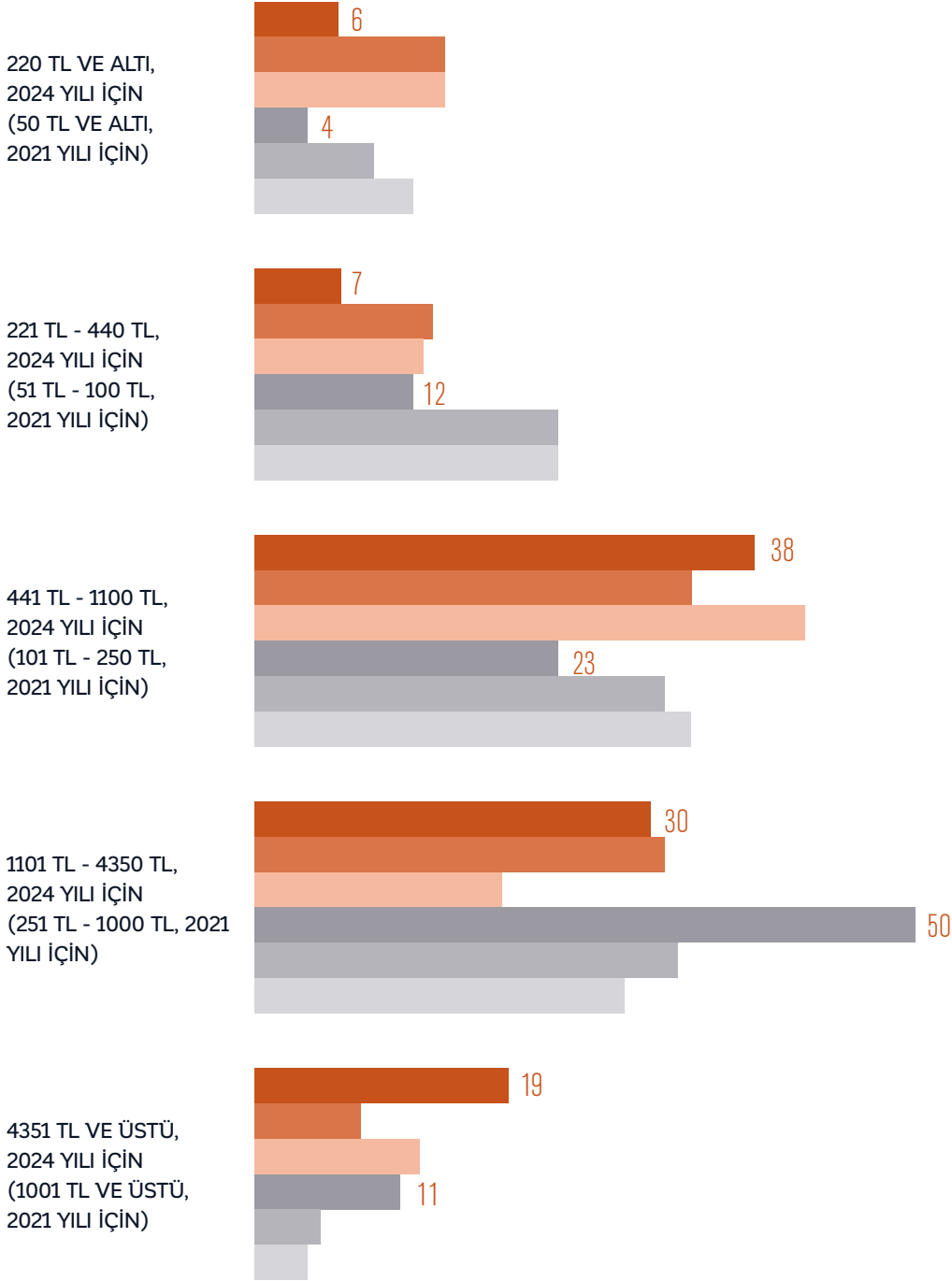

Yapılan tüm bu yardımların toplam tahmini değerlerinin yardım yapılan gruplara (akraba, komşu, diğer ihtiyaç sahipleri) göre dağılımı Şekil 4.11'de sunulmuştur. Genel olarak, akrabalara yapılan yardımların miktarı diğer gruplara göre daha yüksektir. Akrabalara yapılan yardımların %49'u 1100 TL ve üzerindeki bu oran komşulara yapılan yardımlarda %39,

diğer ihtiyaç sahiplerine yapılan yardımlarda ise %31 düzeyindedir. Ancak bu oranlar 2021 ile karşılaştırıldığında akrabalar için gerilemiş, komşu ve diğerleri için ise artmış görünmektedir. Akrabalara 2021'de o günlerin rakamlarıyla 251 TL ve üzeri yardımda bulunduğunu belirtenler %61, komşulara %37 diğer ihtiyaç sahiplerine ise %32 oranındaydı.

ŞEKİL 4.11

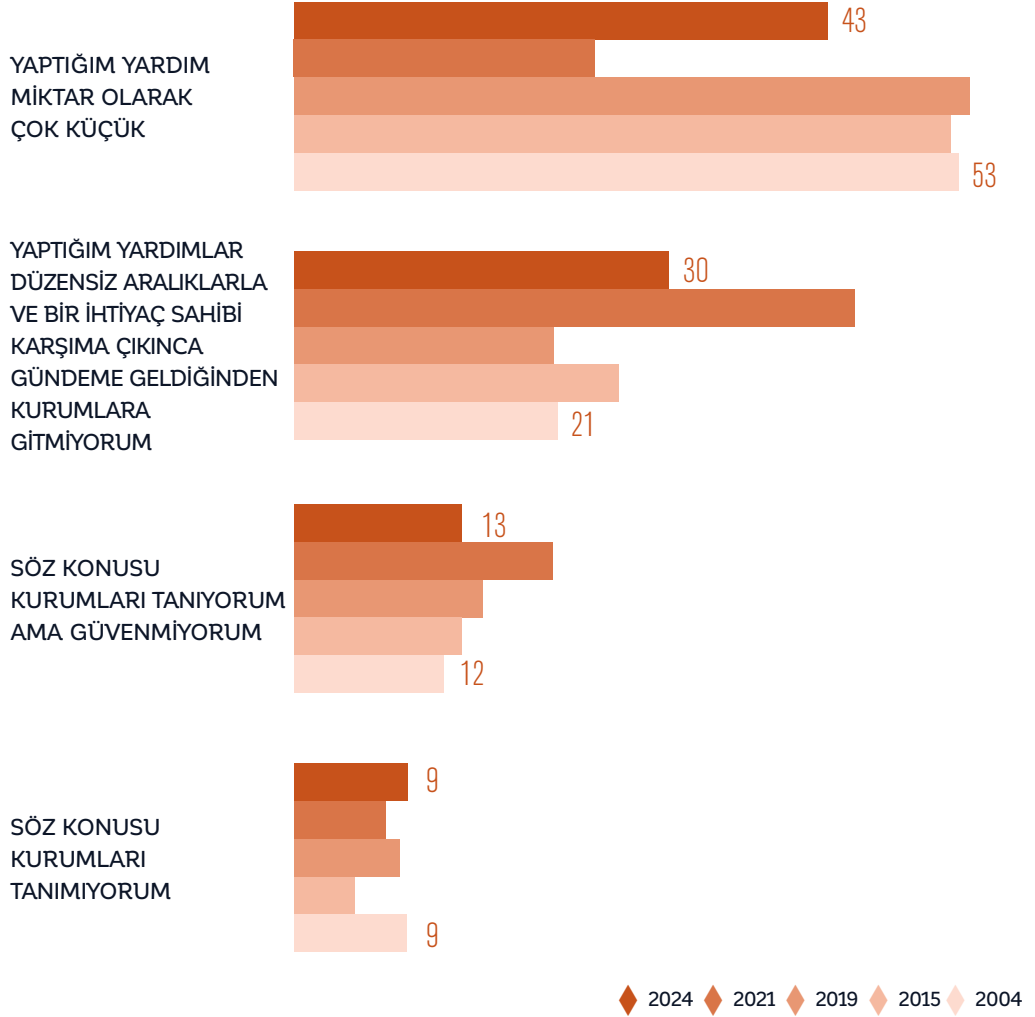
2021 ve 2024 için doğrudan yardımların yaklaşık toplam miktarı (bir rakam verenler içindeki oranlar)

◆ AKRABA 2024 ◆ KOMŞU 2024 ◆ DİĞER 2024 ◆ AKRABA 2021 ◆ KOMŞU 2021 ◆ DİĞER 2021

ŞEKİL 4.12

Yaptığınız yardımı bir kuruluş aracılığıyla yapmamanızın en başta gelen nedeni hangisidir? (%)

Vatandaşların yaptıkları bu yardımları neden bir kurum aracılığıyla değil de doğrudan kendileri yapmayı tercih ettiklerini de sorguladık. Görüştüğümüz kişilere bu soruyu yönelttiğimizde aldığımız cevaplar Şekil 4.12'de sunulmuştur. 2024 itibarıyla katılımcıların %30'u yaptıkları yardımların düzensiz aralıklarla ve bir ihtiyaç sahibi karşısına çıkınca gerçekleştiğinden kurumlara gitmediklerini belirtmiştir. Bundan daha yüksek bir oran yapılan yardımların miktar olarak çok küçük olması (%43) cevabını vermektedir. İlgili kurumlara güven duyulmaması cevabını ise

%13'lük bir grup vermektedir. Bu kurumlara tanımadığını söyleyenler ise 2004'ten bu yana aynı %9 düzeyindedir.

Bu soruya verilen cevapların dağılımında 2021 çalışmasından önce bu soruya verilen en sık cevap, yapılan yardımların miktar olarak çok küçük olması idi, 2021 yılında ise bu cevabı verenlerin oranı geçmişteki %50'li oranlardan %24'e düşmüştü. 2024'e geldiğimizde yapılan bağışların çok küçük olması cevabı tekrar en sık verilen cevap olmuş ve %43 düzeyine geri dönmüştür. Diğer taraftan yapılan yardımların düzensiz aralıklarla ve bir ihtiyaç sahibi ile

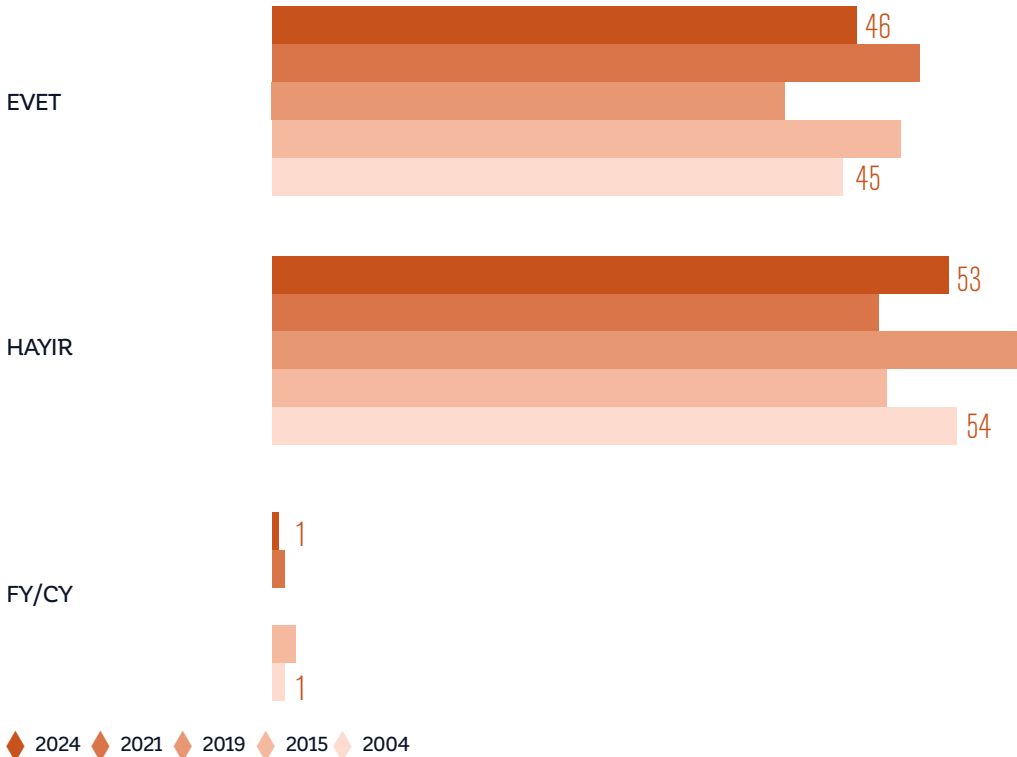
karşılaşınca yapılması cevabını verenlerin oranı geçmiş yıllardaki %21-26 bandındaki orandan %45'e çıkmıştı. 2024'te bu grup tekrar %30 düzeyine gerilemiş görünmektedir. Ancak 2004 ile karşılaştırıldığında bu grubun %21'den %30 düzeyine geldiğini görüyoruz. Oysa yapılan yardımın çok küçük olması gerekçesinin 2004'te %53 iken 2024'te %43 düzeyinde olduğu görülmektedir.

DİLENCİLERE YAPILAN YARDIMLAR

Doğrudan yardım ya da bağışların ülkemizdeki önemli bir ayağı da dilencilere verilen paralardır. Daha önceki çalışmalarımızdan da gördüğümüz bu yardımların oldukça yaygın olduğudur. Anketimize katılan kişilere sokakta dilenenlere para verip vermediklerini sorduğumuzda 2021'deki %51'lik gruptan daha düşük %46 gibi bir kesim bu soruya olumlu cevap vermiştir (Şekil 4.13). Bu oran 2004 yılında bulmuş

olduğumuz grupla hemen hemen aynı büyüklüktedir.

Sokakta dilenenlere para verdiğini söyleyen kişilere son bir ayda dilencilere toplam ne kadar verdiklerini tahmini olarak söylemelerini istedik. Bu soruya verilen ortalama rakam 109 TL'dir ve 2021'de bulmuş olduğumuz ortalama enflasyon dikkate alındığında aynı rakama karşılık gelmektedir. Yani sokakta dilencilere verilen ortalama para miktarı enflasyonla birlikte artmış ve 2021 rakamıyla aynı düzeyi tutmuştur.

ŞEKİL 4.13

Sokakta dilenenlere
para verir misiniz?

DOĞRUDAN YARDIM MİKTARLARININ DEĞERLENDİRMESİ

Bu bölümde değerlendirdiğimiz tüm doğrudan yardımların (akraba, komşu ve diğer ihtiyaç sahiplerine yapılan yardımlar, dilencilere verilen paralar, fitre ve zekât ödemeleri) tahmini kişi başı mali değerlerini hesapladık. 2015, 2019 ve 2021 yardım rakamları 2024 yılı anket çalışması zamanına kadar olan enflasyon göz önüne alınarak 2024 yılı TL değeri olarak verilmiştir. Buna göre, 2024 yılı itibarıyla vatandaşların son bir yılda akrabalara yaptıkları yardımların kişi başına değeri 2021 rakamlarına göre biraz gerileyerek 573 TL olarak hesaplanmıştır. Komşulara yapılan yardımlar 2021'e göre çok az değişip 285 TL olmuştur. Diğer ihtiyaç sahibi kişilere yapılan yardımlar ise 2021'de gözlendiği gibi bu kez de oldukça büyük bir artış göstererek 806 TL olarak gerçekleşmiştir. Böylelikle doğrudan yapılan yardımlar içerisinde kişi başı en yüksek ödeme akraba ve komşular dışındaki diğer kişilere yapılmış görünmektedir. Fitre ve zekât ödemelerinde yakın çevreye odaklanan ödemelerin tersine doğrudan yardımlar ağırlıklı olarak tanıdık ya da akraba olmayan diğer kişilere yönelmiş görünmektedir.

Dilencilere yapılan yardımların yıllık kişi başı değeri 2021'e göre gerileyerek 2015 değerine yakın yaklaşık 552 TL olarak hesaplanmıştır. Burada altını çizmek isteriz ki dilencilere geçmiş ay yapılan ortalama ödeme yıllık rakama dönüştürülerek bu hesaplamada kullanılmıştır. Geçen ay yapılan ödemenin yılın her ayı yapılacağı varsayımı altında bu rakamlar değerlendirilmelidir. Daha önce de altını çizdiğimiz gibi fitre ödemeleri kişi başı 633 TL, zekât ödemeleri de 1130 TL olarak tahmin edilmektedir. Bu karşılaştırmalı çerçevede içerisinde bakıldığında fitre ve zekât ödemelerinin ortalama kişi başı değeri diğer tüm doğrudan kurum aracılığı olmaksızın yapılan ödemelerden fazladır. Kişi başı ortalama fitre ve zekât ödemeleri toplamı kurumlar aracılığıyla yapılan bağışlardan da büyüktür.

2024 çalışmasında daha öncekilerde yaptığımız gibi kurumlar aracılığıyla yapılan bağışlarda ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Tüm kurumsal ve doğrudan bağışları karşılaştırmalı olarak değerlendirmeden kurumlar aracılığıyla yapılan bağışları daha detaylı bir şekilde inceleyelim.

5. TOPLUMUN HAYIRSEVERLİĞE BAKIŞI

Kurumlar aracılığıyla yapılan bağış davranışına bakmadan önce Türkiye'de toplumun hayırseverliğe bakış açısını ele almak istiyoruz.

İhtiyaç sahibi yoksullara yardım etmek ve benzeri sosyal politikaların uygulanmasında kimin sorumluluk üstlenmesi gerektiği, siyaset bilimi, kamu politikaları ve sivil toplum çalışmaları açısından her zaman önemli bir tartışma konusu olmuştur.

Şekil 5.1, toplumun bu konudaki tercihlerinin 2004-2024 yılları arasında tarihsel olarak nasıl değiştiğini göstermektedir. Bu 20 yıllık süreçte, yoksullara yardımın öncelikli olarak devletin görevi olduğunu düşünenlerin çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir (%38-43 arası). Bu bulgu, Türkiye'nin devletçi geleneğiyle uyumlu bir tablo çizmektedir.

Devletten sonra, yoksullara yardımın sırasıyla hali vakti yerinde vatandaşların ve tüm vatandaşların sorumluluğunda olduğunu düşünenler ikinci ve üçüncü sıralardaki pozisyonlarını korumuş görünmektedir. Ancak, her iki kategoride de anlamlı düşüşler dikkat çekmektedir. Örneğin, yoksullara yardımın öncelikle hali vakti yerinde vatandaşların görevi olduğunu savunanların oranı 2004 yılında %31 iken, 2024'te %23'e gerilemiştir. Benzer şekilde,

bu görevin tüm vatandaşların sorumluluğunda olduğunu düşünenlerin oranı da 2004 yılında %21'den 2024'te %16'ya düşmüştür.

Öte yandan, yoksullara yardımın sivil toplum kuruluşlarının sorumluluğunda olduğunu düşünenlerin oranı, diğer üç kategorinin gerisinde kalmakla birlikte, zamanla belirgin bir artış göstermiştir. 2004 yılında %5 olan bu oran, 2024'te %11'e yükselmiştir.

Toplumsal sorunların genişliği ve derinliği göz önüne alındığında, özellikle Türkiye gibi toplumlarda hem devletin hem sivil toplumun hem de bireylerin yoksulluk gibi kritik toplumsal sorunlarda aktif rol üstlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan toplum gözünde sivil toplumun daha yüksek sorumluluk taşıması hem devletin yükünün paylaşılması, hem denetim ve yönlendirici rolün sivil toplum tarafından üstlenilmesi açısından olumlu bir gelişmedir.

Devlet ve sivil toplum kuruluşlarının uzun vadeli, planlı ve sürdürülebilir programlarının, bireylerin düzensiz ve öngörülemez nitelikteki enformel yardım çabalarına göre çok daha etkili çözümler sunma potansiyeline sahip olduğu da unutulmamalıdır. Bu bağlamda, yoksullara yardımın vatandaşlar yerine sivil toplumun sorumluluğunda olduğunu düşünenlerin

oranındaki artışı, olumlu bir gelişme olarak değerlendirmek mümkündür.

Son olarak, yoksullara yardımın dindar vatandaşların sorumluluğunda olduğunu düşünenlerin oranının ise 2004-2024 yılları arasında %4-5 aralığında nispeten sabit kaldığı gözlemlenmektedir.

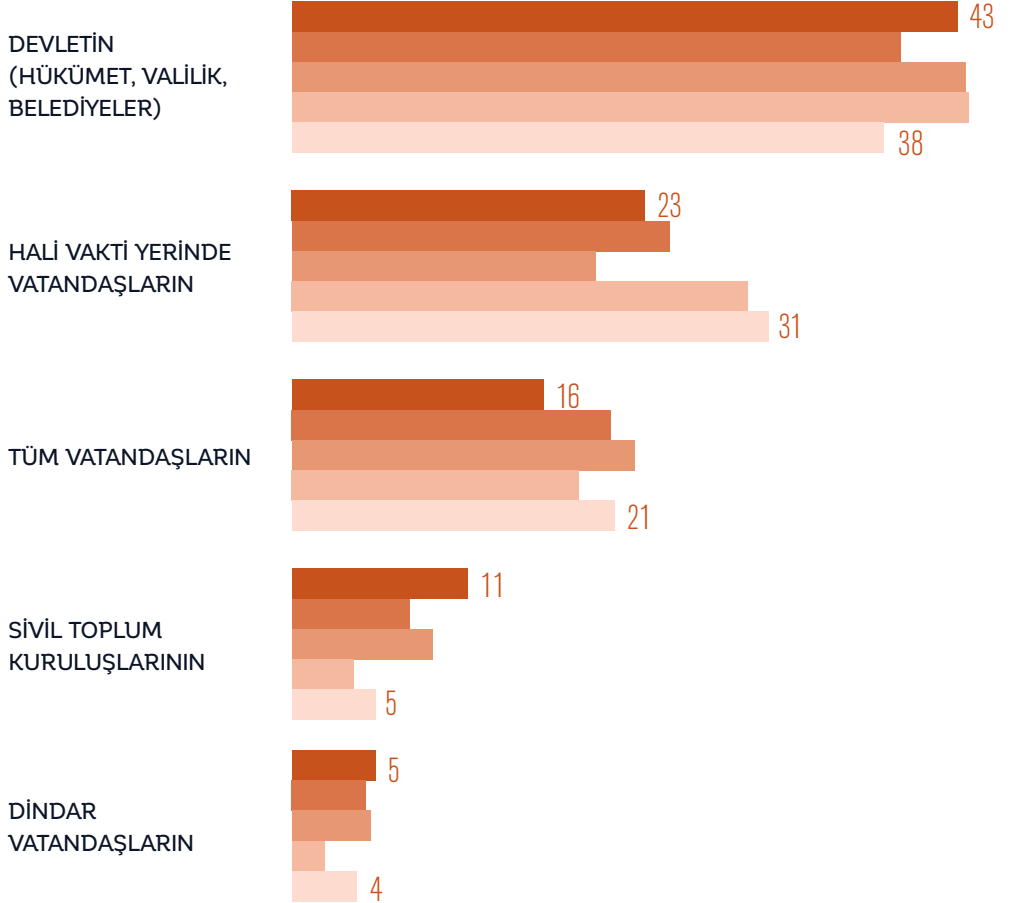
AKLA İLK GELEN KURUMLAR HANGİLERİ?

Türkiye’de faaliyet gösteren vakıf ve demeklerin vatandaşlar arasındaki bilinirliğini anlamak amacıyla katılımcılardan, akıllarına ilk gelen

vakıf ve demek isimlerini belirtmelerini istedik. Bilinirlik düzeylerinin yıllar içerisindeki değişimine baktığımızda, Kızılay’ın çalışma kapsamı boyunca ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Ancak, Kızılay’ı ilk akla gelen kuruluş olarak ifade edenlerin oranında zamanla bir düşüş yaşandığı dikkat çekmektedir. 2015 ve 2019 yıllarında Kızılay’ı ilk sırada hatırlayanların oranı sırasıyla %27 ve %29 iken, 2024 yılında bu oran %22’ye gerilemiştir. Şekil 5.2’de dikkat çeken en önemli değişimlerden biri, 2017 yılında kurulan Ahbap Demeği’nin, 2024 yılına gelindiğinde vatandaşların %11’inin aklına ilk gelen demeklerden biri haline gelmesidir.

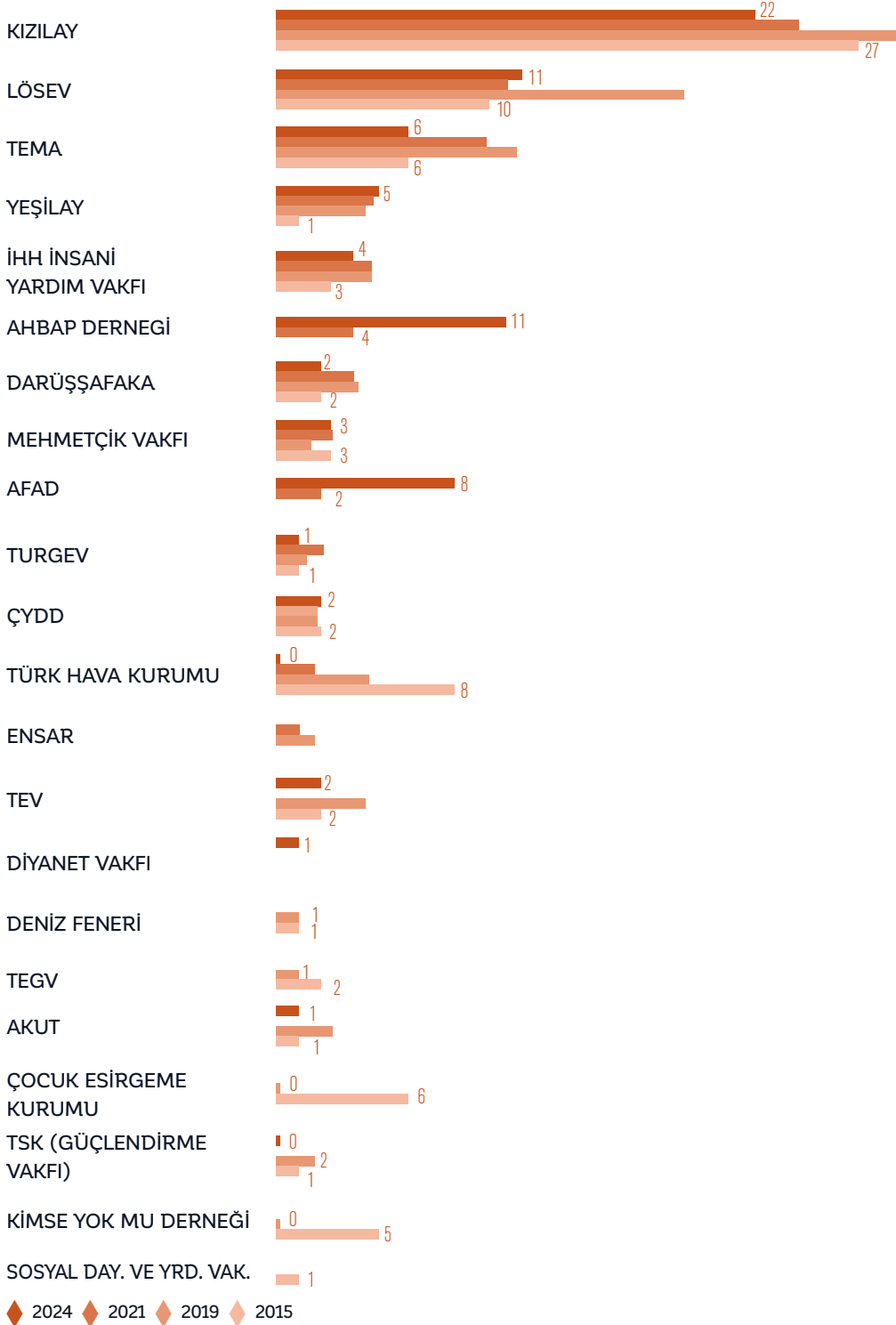
ŞEKİL 5.1

Sizce ihtiyaç sahibi yoksullara yardım en başta kimin görevidir? (%)

ŞEKİL 5.2

Türkiye'de faaliyet gösteren vakıf ve dernekler arasından en başta aklınıza gelenleri hangileridir? (%)

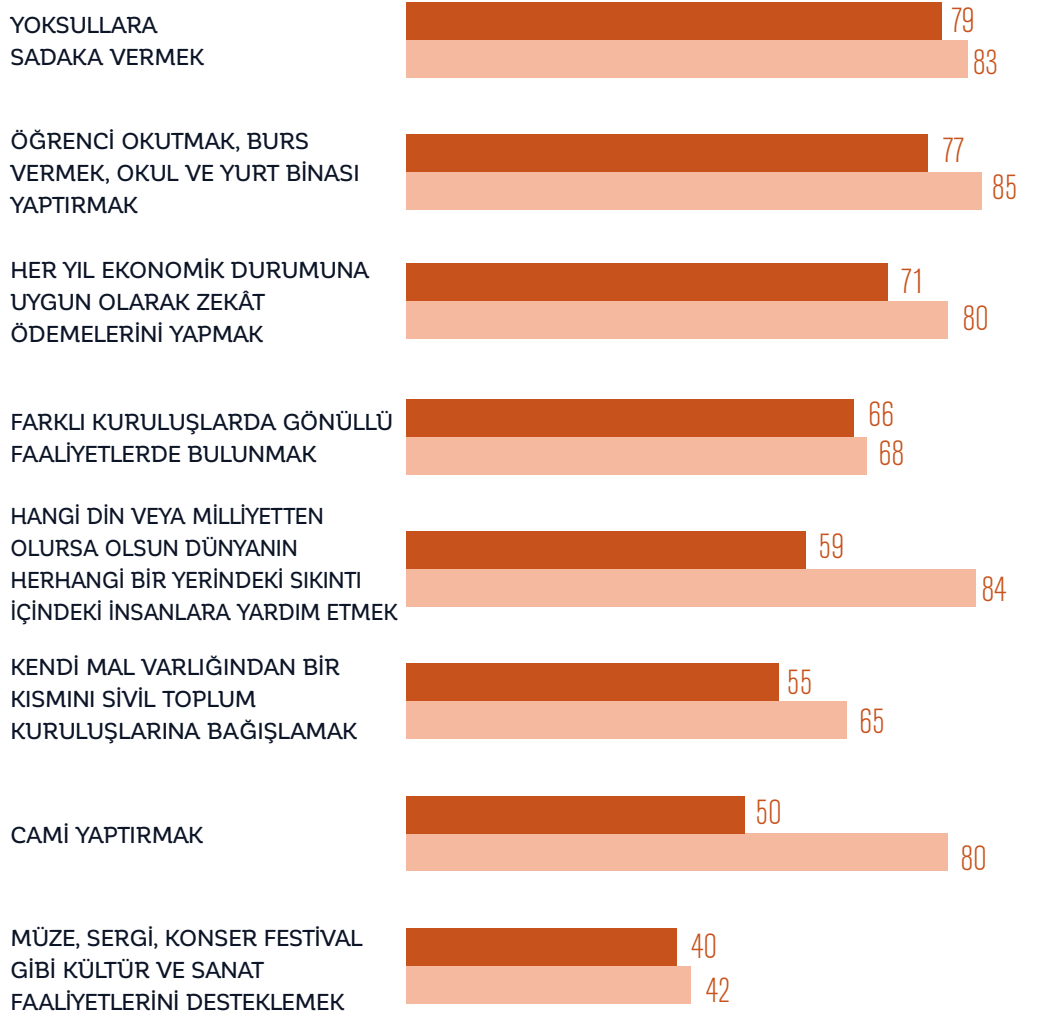

Bir diğ er önemli bulgu ise, İçişleri Bakanlığı'na bağlı bir kamu kurumu olan AFAD'ın, birçok vatandaş tarafından bir sivil toplum kuruluşu olarak algılanmasıdır. AFAD'ın, 2023 Kahramanmaraş Depremi sonrasında süreçte yardım koordinasyonunu üstlenerek yüksek görünürlükle faaliyet göstermiş olması %8'lik bir kesim tarafından ilk akla gelen kurum olarak ifade edilmesini sağlamış olabilir.

Öte yandan, Türk Hava Kurumu ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun bilinirlik oranlarında 2015'ten günümüze kayda değer bir düşüş yaşandığı da dikkat çekmektedir. Çocuk Esirgeme Kurumu da AFAD gibi bir kamu kuruluşu olmasının yanı sıra 2011 yılında resmi adının Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü olarak değişmiş olması bu düşüşü açıklayabilir.

ŞEKİL 5.3

Hayırseverliğin ne olduğu hakkında çeşitli görüşler dile getirilmektedir. Lütfen bu görüşleri dinleyip her birinin birer hayırseverlik faaliyeti olup olmadığına ne derece katıldığınızı belirtir misiniz? (%)

◆ 2024 Katılan Oran ◆ 2015 Katılan Oran

HAYIRSEVERLİK NASIL ALGILANIYOR?

Toplumun hayırseverliği hangi bağış türleriyle ilişkilendirdiğini anlamak için, Şekil 5.3'te belirtilen çeşitli bağış türlerinin hayırseverlik faaliyeti olarak görülüp görülmediğini katılımcılara sorduk. Yoksullara sadaka vermek, 2015 yılında toplumun %83'ü tarafından hayırseverlik olarak değerlendirilirken, bu oran 2024 yılında %79'a düşmüştür. Benzer şekilde, öğrenci okutmak, burs vermek, okul ve yurt binası yaptırmak gibi eğitim odaklı bağışlar, 2015 yılında %85 oranında hayırseverlik olarak görülürken, bu oran 2024'te %77'ye gerilemiştir.

Zekât ödemelerini hayırseverlik olarak görenlerin oranı da düşüş göstermiş, 2015'te %80 iken 2024'te %71'e inmiştir. Gönüllülük faaliyetlerini hayırseverlik kapsamında değerlendirenlerin oranı ise nispeten sabit kalarak, 2015'te %68, 2024'te %66 olarak ölçülmüştür.

Din ve milliyet ayrımı yapmaksızın dünyanın herhangi bir yerindeki ihtiyaç sahiplerine yardım etmeyi hayırseverlik olarak görenlerin oranında ise çarpıcı bir düşüş gözlenmiştir. 2015 yılında bu oran %84 iken, 2024'te %59'a inmiştir. Bu eğilim, hayırseverlik anlayışının giderek "millileştiğini" gösterirken, ekonomik kriz ve 2023 Kahramanmaraş depremleri gibi olayların Türkiye'deki ihtiyaç sahiplerinin sayısına dair algıyı artırmış olabileceğini düşünmek de mümkün.

Kendi mal varlığının bir kısmını sivil toplum kuruluşlarına bağışlamayı hayırseverlik olarak görenlerin oranı da 2015 yılında %65 iken, 2024 yılında %55'e düşmüştür. Hayırseverlik anlayışında en büyük değişimin ise cami yaptırma konusunda yaşandığı dikkat çekmektedir. 2015 yılında cami yaptırmayı hayırseverlik olarak görenlerin oranı %80 iken, bu oran 2024 yılında %50'ye gerilemiştir.

Kültürel ve sanat faaliyetlerini hayırseverlik olarak değerlendirenlerin oranında ise önemli bir değişim gözlenmemiştir; bu oran 2015'te %42, 2024'te ise %40 olarak kalmıştır.

Sonuç olarak, toplumdaki baskın hayırseverlik anlayışının ekonomik ve eğitim ihtiyaçlarına odaklandığı söylenebilir. Bununla birlikte, yardım anlayışının kozmopolit perspektiften yerel ihtiyaçlara kaydığına dair güçlü göstergeler bulunmaktadır.

STK'LARIN İTİBARI

Son olarak bu bölümde, sivil toplum kuruluşlarının toplum gözündeki itibarını anlamaya yönelik sorular sorduk. Sonuçlar, vatandaşların bu kuruluşlara ilişkin algılarında bazı önemli sınırlamalar olduğunu ortaya koymaktadır (Şekil 5.4).

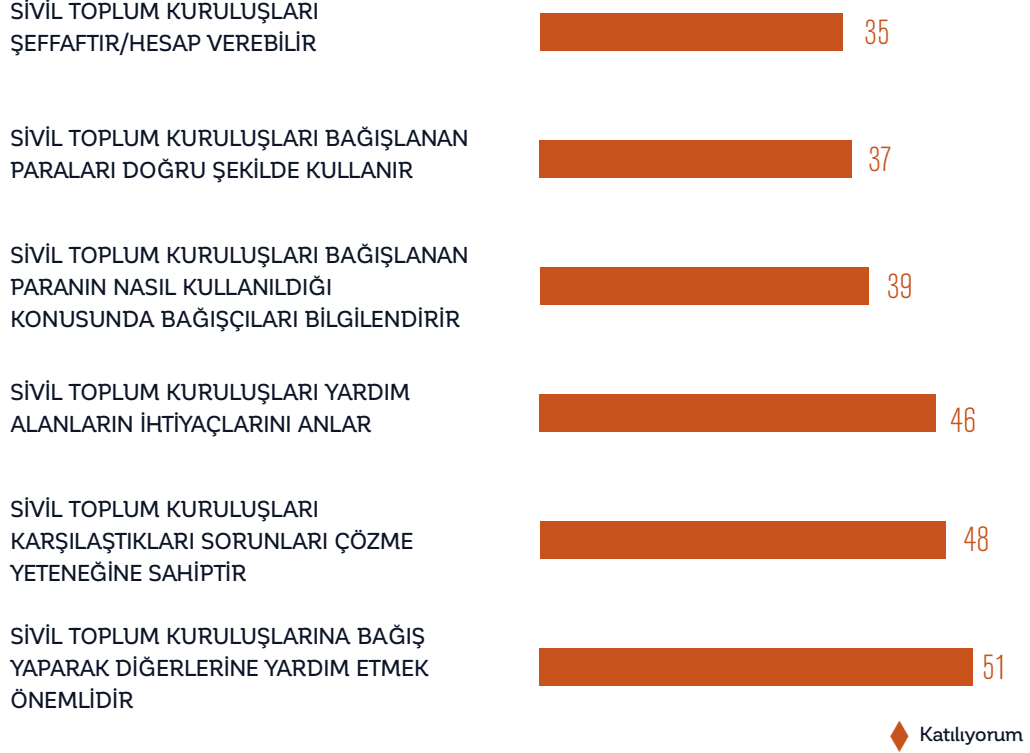
Vatandaşların yalnızca %35'i sivil toplum kuruluşlarının şeffaf ve hesap verebilir olduğuna inanıyor. Bağışların doğru şekilde kullanıldığını düşünenlerin oranı ise %37 ile sınırlı kalıyor. Benzer şekilde, sivil toplum kuruluşlarının bağışlanan paraların nasıl kullanıldığı konusunda bağışçıları bilgilendirdiğini düşünenlerin oranı %39.

Sivil toplum kuruluşlarının yardım alanların ihtiyaçlarını doğru bir şekilde kavradığına inananların oranı %46 iken, sorun çözme yeteneğine sahip olduklarını düşünenlerin oranı %48. Son olarak, yardımların sivil toplum kuruluşları üzerinden yapılmasının önemli olduğunu düşünenlerin oranı %51 ile diğer göstergelere göre daha yüksek bir düzeyde bulunuyor.

Bu veriler, sivil toplum kuruluşlarının toplum nezdindeki algısını güçlendirmek için şeffaflık, hesap verebilirlik ve iletişim alanlarında daha fazla çaba göstermesi gerektiğine işaret etmektedir.

ŞEKİL 5.4

Şimdi size okuyacağım ifadelere ne derece katıldığınızı belirtir misiniz? (%)

6. BAĞIŞ YAPILACAK KURUM SEÇİLİRKEN NELERE DİKKAT EDİLİYOR?

Enformel olarak, herhangi bir kurumsal aracı kullanmadan doğrudan kişilerin tanıdıkları, komşuları, akrabaları ya da arkadaşlarına yaptıkları aynı ya da nakdi yardımların nasıl şekillendiğini gördük. Dini saiklerle yapılan fitre ve zekât ödemelerinin de ağırlıklı olarak kurumsal araçlar kullanmaksızın doğrudan akraba, arkadaş, tanıdık ve komşulara yapıldığını da gözlemiştik. Ancak kurumlar aracılığıyla yapılan bağışların da 2021'de yürütülen çalışmamızda artmakta olduğunu gözlemiştik. Bu açıdan, kişilerin bağış yapacakları kurumları seçerken tercihlerini hangi etmenler belirlemektedir konusu çalışmamız için önemlidir. Bu konuyu açıklığa kavuşturmak amacıyla konjoint modellemesi uyguladık.

Konjoint analizi (Conjoint Analysis), öncelikle tüketicilerin bir ürün veya hizmetin farklı özelliklerine ne kadar değer verdiğini anlamak amacıyla kullanılan bir pazarlama araştırma yöntemidir. Son yıllarda seçmenlerin aday, ya da partiler arasında nasıl tercih yaptıklarını anlamak amacıyla da kullanılmaya başlamıştır. Bu yöntem, katılımcılara çeşitli özelliklerin ve bunların farklı şekillerde bir araya getirilmiş kombinasyonlarının sunulduğu bir dizi seçenek vererek, onların tercihlerini analiz etmeye dayanır. Özellikle, bir ürün, hizmet, siyasi aday veya partinin hangi özelliklerinin tüketici ya da seçmen kararlarını ne kadar etkilediğini belirlemek için kullanılır.

Örneklemimizdeki kişileri, bağış yapabilecekleri kurumlar hakkında 2024 çalışmasında altı, 2021 çalışmasında da dört farklı özellik temelinde bilgilendirdik. Belirlenen her bir kuruluşa, aylık gelirlerinin kırkta birine karşılık gelen bir miktarda bağış yapma ihtimallerini, (0) hiç ihtimal yok ile (10) kesin bağış yapardım arasında değişen bir cetvel kullanarak değerlendirmelerini istedik. Kurumların her özelliğinin farklı seviyeleri belirlendikten sonra bunların farklı kombinasyonları temelinde bağış yapılacak kurumun profillerini belirledik.

Burada akla takılabilecek teknik bir detay, altı ya da dört farklı özelliğin kaç seviyeden oluştuğu ve bunların nasıl bir profil kümesine olanak verdiğidir. 2024 çalışmasında profillerimizdeki kurumların çalışma alanı için altı alan belirledik. Bunlar, ihtiyacı olan herkese sağlık hizmeti sağlamak için çalışan, çevrenin kirlenmesini engellemek için çalışan, eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak için çalışan, kültür ve sanat faaliyetlerine kolay erişilmesini sağlamak için çalışan, kadına yönelik şiddeti önlemek için çalışan, doğal afetlerin vurduğu bölgelerdeki sorunları çözmek için çalışan kurumlar olarak belirlendi. Bu alanların, Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının faaliyet alanlarının tümünü kapsamadığı açıktır. Ancak bu alan sayısının artmasıyla deneysel kurgunun gerçekleştirilebilirliği arasında doğrudan bir bağ vardır. Şöyle ki geri kalan beş alanın her birinde ikişer seviye bulunması durumunda toplam $6 \times 2 \times 2 \times 2 \times 2 \times 2 = 192$ farklı kurum profili kombinasyonu ile karşı karşıya kalıyoruz. Biz bunların tümünü kullanan tam faktöriyel tasarımı herhangi bir anket çalışmasında katılımcılara sormak ve de onların bunlar arasında anlamlı farklılıklar verebilmelerini beklemek gerçekçi olmayacaktır. Bunun yerine kısmi faktöriyel tasarımı tercih ettik. Böylelikle tüm kombinasyonları kullanmak yerine, istatistiksel olarak anlamlı ve temsil gücü yüksek 16 profilden oluşan bir alt profil kümesi seçildi. Bu on altı profilin de rassal seçilmiş dörder tanesi anket deneyimizin dört ayrı rassal grubuna değerlendirme için sunuldu. Yani ankete katılan her kişi bu on altı profilden rassal seçilmiş dört tanesini değerlendirdi. Böylelikle profil değerlendirmeleri için örneklem

büyükliğümüzün dört katı gözlem elde etmiş olduk. Hem örneklemimizin alt dört grubu hem de her gruba verilen profil değerlendirmeleri rassal olarak belirlenmiş olduğundan bu profillerin almış oldukları farklı ortalama değerlere profil özellikleri temelinde bakıp çözümleyeceğiz.

Çalışma alanı dışındaki diğer beş kurum özelliği ise şunlardır:

- i. Bütçesi ve harcamaları hakkında bilgi edinmenin kolay olup olmadığı,
- ii. Çalışmalarında her zaman dürüstlük, hakkaniyet ve adaleti öne çıkarıp çıkarmadığı,
- iii. Yönetici kadrolarının ağırlıklı olarak kadınlardan mı erkeklerden mi oluştuğu,
- iv. Yerel mi yoksa Türkiye düzeyinde mi çalıştığı,
- v. Çalışmalarının hedef kitlesinin yaşamı üzerinde birkaç hafta gibi kısa vadeli mi yoksa birkaç yıl gibi uzun vadeli ve anlamlı bir etkisi olan bir kurum mu olduğu.

Tablo 6.1'de bu profil değerlendirmelerinin çözümlenmesinden elde edilen ana sonuçlar verilmiştir. Bu sonuçlar farklı kombinasyonlardaki kurum profillerinin katılımcı cevaplarında üretmiş olduğu sıfır on cetvelinde ortalama bağış yapma ihtimalleridir. Referans profili çalışmaya katılan erkek deneğin, Kürtçe konuşmaz, Alevi olmayan, en düşük yaş, eğitim, gelir ve dindarlık düzeyinde fitre ya da zekât vermemiş ve ihtiyacı olan herkese sağlık hizmeti vermek için çalışan bir kurum profiline vermiş olduğu ortalama bağış değerlendirmesidir. Bu değerlendirme on üzerinden 4,7'dir. Bu ilk kolondan aşağı inildikçe aynı özelliklere sahip bir katılımcının farklı çalışma alanlarındaki kurumlara bağış yapma ihtimalinin nasıl değiştiğini görüyoruz. Çevrenin kirlenmesini engellemeye ya da eğitimde fırsat eşitliğini sağlamaya çalışan bir kurum biraz daha düşük ihtimal değerlendirmesi almaktadır. Çevre ve eğitim alanında çalışan kurumların referans çalışma alanı olan sağlık alanında çalışan kurumlardan anlamlı bir farklılaşması yoktur.

Kadına yönelik şiddeti önlemeye çalışan bir kurum 4.4 ile biraz daha düşük değerlendirme alırken buradaki en düşük değerlendirme kültür ve sanat faaliyetlerine kolay erişilmesini sağlamaya çalışan kurum için elde edilmektedir. Çalışma alanları arasında diğer tüm kurum ve katılımcı özellikleri sabit tutulduğunda en yüksek bağış ihtimali değerlendirmesini alan kurum profili ise doğal afetlerin vurduğu bölgelerdeki sorunları çözmek için çalışan kurum için elde edilmektedir. En alttaki bu çalışma alanı satırındaki 5.3 girdisinden sağa doğru ilerlediğimizde söz konusu kurumun bir de bütçesi ve harcamaları hakkında bilgi edinmenin kolay olduğu bir kurum olarak belirlendiğinde bağış alma ihtimalinin 5.3'ten 5.7'ye yükseldiğini görüyoruz. Kurumun finansal saydamlığının ilk kolondaki referans değerlendirmelerinde anlamlı bir yükselmeyi getirdiği görülmektedir.

Kurumun çalışmalarında her zaman dürüstlük, hakkaniyet ve adaleti öne çıkarıyor olması ya da bu prensiplerden zaman zaman taviz verir olması bağış ihtimalini en yüksek düzeyde etkileyen faktördür. Her çalışma alanında bu prensipleri her zaman öne çıkarır olmak durumunda on üzerinden 5.6 ile 6.9 arasında bir bağış ihtimali değerlendirmesi yaratmaktadır. Doğal afetlerin vurduğu bölgelerdeki sorunları çözmek için çalışan ve her zaman dürüstlük, hakkaniyet ve adaleti öne çıkaran kurumlar ortalama bağış değerlendirmesinde en yüksek değerlendirmeyi on üzerinden 6.9 ile almaktadır.

Yönetici kadroları ağırlıklı olarak kadın olan kurumların ortalama bağış ihtimal skorları referans değerlendirmelerinden yukarıdadır. Yani dördüncü kolon girdileri her zaman birinci kolondan büyüktür. Ancak bu pozitif etki dürüstlük, hakkaniyet ve adalet prensiplerini

Farklı profillerde kurumlara bağış yapma ihtimalleri (0 “bağış yapma ihtimalim hiç yok” – 10 “kesin bağış yaparım”), 2024

TABLO 6.1

	Erkek, Kürtçe konuşmaz, Alevi değil, en düşük yaş, eğitim, gelir, dindarlık düzeyinde fitre ve zekat vermemiş	Bütçesi ve harcamaları hakkında bilgi edinmenin kolay olduğu	Çalışmalarında her zaman dürüstlük, hakkaniyet ve adaleti öne çıkaran	Yönetici kadroları ağırlıklı olarak kadınlardan oluşan	Çalışmaları hedef kitlesinin yaşamı üzerinde birkaç hafta gibi kısa vadeli ve anlamlı bir etkisi olan	Yerel düzeyde çalışan
İhtiyacı olan herkese sağlık hizmeti sağlamak için çalışan	4,7	5,1	6,2	4,9	4,4	4,5
Çevrenin kirlenmesini engellemek için çalışan	4,6	5,0	6,2	4,9	4,3	4,5
Eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak için çalışan	4,6	5,0	6,2	4,9	4,3	4,5
Kültür ve sanat faaliyetlerine kolay erişilmesini sağlamak için çalışan	4,1	4,5	5,6	4,3	3,8	3,9
Kadına yönelik şiddeti önlemek için çalışan	4,4	4,8	5,9	4,6	4,0	4,2
Doğal afetlerin yaşandığı bölgelerdeki sorunları çözmek için çalışan	5,3	5,7	6,9	5,6	5,0	5,2

öne çıkarmanın etkisinin yaklaşık yedide biri kadardır. Çalışmaları hedef kitlesinin yaşamı üzerinde kısa vadeli bir etki yapan ve Türkiye geneli değil de yerel düzeyde çalışmalar yürüten bir kuruma bağış yapma ihtimali de referans ihtimaliyle karşılaştırıldığında daha düşüktür. Yerel çalışmanın etkisi istatistiki olarak beklenen anlamlılıkta da değildir. Yani kurumun yerel ya da Türkiye düzeyinde çalışmalar yürütüyor olmasının bağış yapma ihtimali üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi gözlenmemektedir. Oysa kısa vadeli etki yaratır olmanın negatif etkisinin büyüklüğü çok olmasa da istatistiki olarak anlamlıdır ve bağış ihtimalini aşağı çekmektedir.

2021 çalışmasında yine altı çalışma alanı ve sadece üç farklı kurum özelliği kullanmıştık. Benzer bir tabloda aşağıda ana bağış yapma ihtimallerini özetledik (Tablo 6.2). Bu ihtimaller bu çalışmada da yine aynı cetvel üzerinden ve bağış miktarı da yine aylık gelirin kırkta biri olarak verilmişti. 2024'e benzer şekilde kültür ve sanat alanında çalışır olmak bağış ihtimalinin her farklı profil için en düşük kalmasına neden olmaktadır. Farklı çalışma alanları sunulduğunda

bunların bağış alma alanında birbirlerine görece avantajları açıktır ki farklılaşmaktadır. Kültür ve sanat alanının bağış toplamakta en zorlanılan alan olması bile büyük olasılıkla başka hangi çalışma alanlarıyla birlikte değerlendirildiğine ve bu kültür ve sanat faaliyetlerinin nasıl tanımlandığına da bağlıdır.

Bu alanlar arasında en acil ihtiyaç hissi yaratan yoksullara yardım ve afetlerden etkilenen bölgelerdeki sorunlar konusunda çalışıyor olmak, kurumların bağış toplama kabiliyetini arttırmaktadır. 2021 çalışmasında da aynı 2024'te kullanıldığı şekliyle kullanmış olduğumuz bütçe saydamlığı özelliği bağış ihtimalini en yukarı çeken özelliktir. Daha önceki çalışmalarımızda da saydamlık, bağışların doğru kullanımı konusu çok önemli çıkıyordu. Burada da aynı farklılaştırıcı etkiyi görmekteyiz. Bağışları elektronik ortamda kredi kartıyla ya da havale ile almak ya da elden nakit makbuz karşılığı almak 2021 çalışmasında bağış ihtimali üzerinde anlamlı bir etki yapmamaktadır. Oysa muhafazakâr değerleri öne çıkarır olmak bağış ihtimalini düşümemektedir.

TABLO 6.2

Farklı profillerde kurumlara bağış yapma ihtimalleri (0 “bağış yapma ihtimalim hiç yok” – 10 “kesin bağış yaparım”), 2021

	Erkek, Kürtçe konuşmaz, Alevi değil, en düşük yaş, eğitim, gelir, dindarlık düzeyinde fitre ve zekat vermemiş	Bütçesi ve harcamaları hakkında bilgi edinmenin kolay olduğu	Muhafazakar değerleri kurum imajında öne çıkaran	Bağışları kredi kartı ya da havaleyle toplayan
Sağlık alanında çalışan	5,4	5,5	5,1	5,3
Çevre sorunları hakkında çalışan	5,4	5,5	5,1	5,3
Eğitim alanında çalışan	5,6	5,8	5,3	5,5
Kültür ve sanat alanında çalışan	4,9	5,1	4,6	4,8
İnsan hakları alanında çalışan	5,2	5,3	4,9	5,1
Yoksullara yardım alanında çalışan	5,8	6,0	5,5	5,7

2021'de ufak bir konjoint modülü ile başladığımız bu çalışmayı 2024 çalışmasında geliştirdik. Her bir etmeni tek tek bağış ihtimali üzerinde ne kadar etkisi var diye bir değerlendirme alsaydık bu etmenlerin ne şekilde bir araya geldiklerinin nasıl bir fark yarattığını göremeyecektik. Oysa burada farklı kombinasyonların farklı etkiler yaratmakta olduklarını net bir şekilde görebiliyoruz.

2019 çalışmasından bu yana "kişisel açıdan düşündüğünüzde, şimdi okuyacaklarımdan hangisi herhangi bir kuruma bağış yapmanızda en önemlidir?" diye sorduğumuz bir başka sorumuz daha var. Kapalı uçlu olarak sorduğumuz bu soruya verilebilecek beş farklı cevap vardır. "Peki ikinci olarak hangisi önemlidir?" diye bir ikinci seçenek daha istenmiştir. Verilen tüm cevaplar arasındaki dağılım aşağıda Şekil 6.1'de verilmiştir. 2024 itibarıyla "kurumun aldığı bağışları amacına uygun kullanacağına dair verdiği güven" en başta

önem verilen konu olarak görülmektedir. Bunun ardından "kurum hesaplarının şeffaf ve herkesin anlayabileceği şekilde olması" öne çıkmaktadır.

Yukarıda konjoint deneyinde elde ettiğimiz sonuçla birebir örtüşen bu bulgu kurumlara yapılan bağışlarda saydamlık, hesap verebilirliğin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Yine konjoint deneyinin bulgularıyla örtüşür şekilde kurumun hangi alanda çalıştığı ve bu alana duyulan yakınlık üçüncü sıradadır. Deneyimizde 2021'de muhafazakâr değerleri kurum imajında öne çıkarmak olarak verilen siyasi duruş ve dünya görüşünü paylaşıyor olmak tüm etmenler arasında en ufak cevap grubu olarak görülmektedir. Ancak bu grubun payı 2019'dan bu yana üç kattan fazla artmıştır. Deneyde vurgulanmamış olan bir etmen olarak bağış yapılan kurumun ihtiyaç sahiplerini daha kolay buluyor oluşu siyasi görüşü paylaşıyor olmanın üstünde dördüncü büyüklükte bir cevap grubudur.

KURUMUN ALDIĞI BAĞIŞLARI
AMACINA UYGUN KULLANACAĞINA
DAİR VERDİĞİ GÜVEN

KURUMUN ÜZERİNDE ÇALIŞTIĞI
KONUYA DUYULAN YAKINLIK

KURUMUN HESAPLARININ ŞEFFAF VE
HERKESİN ANLAYABİLECEĞİ BİR
ŞEKİLDE OLMASI

KURUMUN İHTİYAÇ SAHİBİ KİŞİLERİ
DAHA KOLAY BULUYOR OLMASI

KURUMUN SİYASİ DURUŞ VE DÜNYA
GÖRÜŞÜNÜ PAYLAŞIYOR OLMAM

◆ 2024 ◆ 2021 ◆ 2019

ŞEKİL 6.1

Hangisi herhangi
bir kuruma bağış
yapmanızda en
önemlidir? (%)

Kişilerin bağış davranışını teşvik eden değişik etmenleri 2019'dan beri aynı şekilde sorguluyoruz. Bu sorgulamada öne çıkan birkaç etmenin altını çizmek yerinde olur. Öncelikle bu tür sorgulamalarda hep gözlenen her etmenin büyük bir grup tarafından önemli bulunmasıdır. Yine benzer bir durumla karşı karşıyayız. Bu gruplar ancak görece büyüklükleri temelinde ayırt edilebilmektedir.

2024'te son 12 ayda bağış yapmaya en az teşvik eden etmen (ailede herkesin bağış yapıyor olması) %58'lik bir grup oluşturmaktadır (Şekil 6.2). Zor durumda olanlara yardım etme dürtüsü her üç araştırmada da en başta gelen etmen olarak bulunmuştur. Yani kurum özelliklerinden çok bireysel olarak hissedilen yardım etme dürtüsü kurumların yapısal özelliklerinden daha değerli bulunmaktadır. Konjoint deneyi ve bir önceki sorumuza verilen cevaplarda da gözlemlendiği gibi bağış yapılan kuruma güven ikinci en önemli etmendir. Hemen hemen aynı derecede önemli bulunan iki etmenin biri toplumsal sorunların çözümü için birlikte hareket etmek gerektiğine duyulan inanç ve bağış yapılan konunun önemli bulunmasıdır. Bağış yapılan alanda bir değişim yaratılabileceğinin farkındalığı da önemli bulunmaktadır. Çevreye örnek olma isteği (%70) ve yaşanan toplumsal zorluğun (%67) bağış yapmış olma nedeni olarak verildiğini görüyoruz. Bu son etmenin yurt çapında etkili olan afetler tarafından tetiklenmiş olma olasılığı yüksektir. Örneğimizdeki yaklaşık üç kişiden ikisi inançlarının kendilerini bağış yapmaya teşvik ettiğini belirtirken tüm bu etmenler arasında en ufak grup (%58) tarafından desteklenen görüş ailelerinde herkesin bağış yaptığıdır. Yani öznel dindarlığın yüksek kalıyor olması ibadet sıklığının düşüyor olmasına rağmen örneğimizde üçte ikisi için bağış ile bireysel inanç dünyaları arasında bağış yapmayı destekler bir ilişki vardır.

Önümüzdeki 12 ayda daha fazla bağış yapmaya teşvik eden etmenlerin değerlendirmelerine baktığımızda daha önce gördüğümüz bazı örüntüleri destekler bulgulara erişiyoruz (Şekil 6.3). Bunların başında kuruluşlar ve faaliyetleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmanın gelecekte bağış yapmayı destekleyeceği.

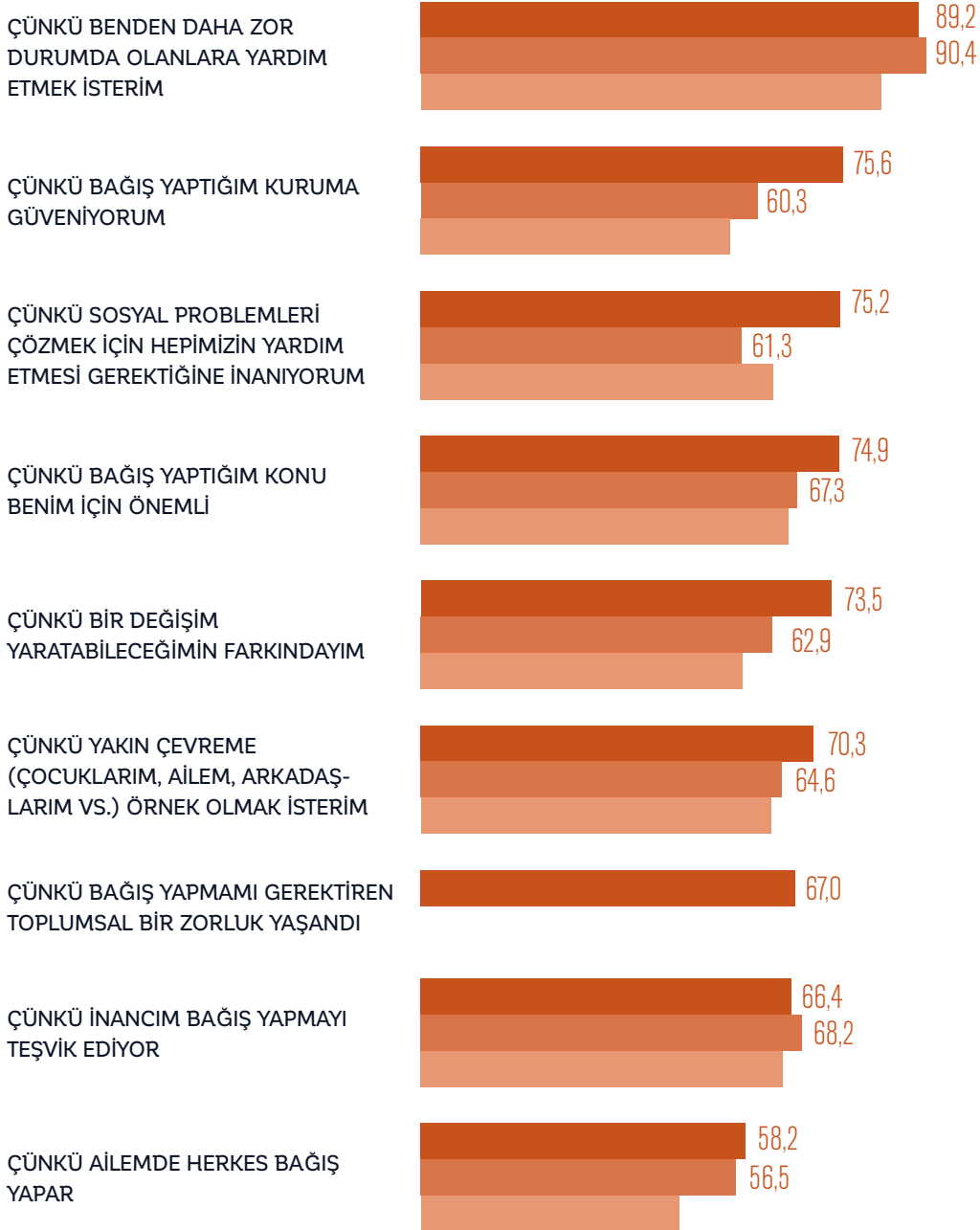
Her ne kadar 2021'e göre gerilemiş de olsa daha fazla para 2024'te en başta gelen ikinci etmendir. 2019'dan beri sürekli yükselişte olan üçüncü en önemli etmen ise kişilerden bağış yapılması istenirse bağış yapma olasılıklarının artacağıdır.

Önceki bulguları destekler ve tamamlar nitelikte bir diğer bulgu da bağışın nasıl harcanacağından emin olunursa bağış yapma olasılığının da artacağı yönünde görüşe yüksek katılımıdır. Benzer şekilde şeffaflık yükselirse bağış yapmaya teşvik olacağı yönünde bir görüş dile getirilmektedir. Keza burada da çalışılan konuya yakınlık bağışı teşvik edici bir unsurdur. Sivil toplum sektörünün daha iyi düzenlenmesinin de bağışa bir teşvik olacağı yönünde görüşe de destek vardır. Daha kolay bağış yöntemlerinin teşvik olacağı yönünde görüş git gide daha yüksek destek bulmakla beraber toplam örneklemin ancak %57'si tarafından desteklenmektedir.

İşyerinde bir bağış programı olmasının önümüzdeki bir yıl içerisinde bağış yapmaya teşvik olduğu görüşüne katılanlar ancak %53'lük bir gruptur. Vergi teşviki olursa bunun bir teşvik olacağına katılanlar ise sadece %45'lik bir gruptur. Çalışma hayatındaki düzenlemelerin bağışçılığı, hayırseverliği ve sivil toplumu nasıl destekleyebileceği konusunda örnekleme dahil olan katılımcılar arasında yaygın bir kanaat oluşmamış görünmektedir. Bu konuda bilgi düzeyini ise ölçmüş değiliz. Görüşülenlerin önemli bir kesiminin de enformel sektörde çalıştığı ve gerek işyeri bağış programı gerek vergi teşvikleriyle pek bir alakaları olmadığını da bu görece düşük desteğin açıklayıcı nedenleri arasında sayabiliriz.

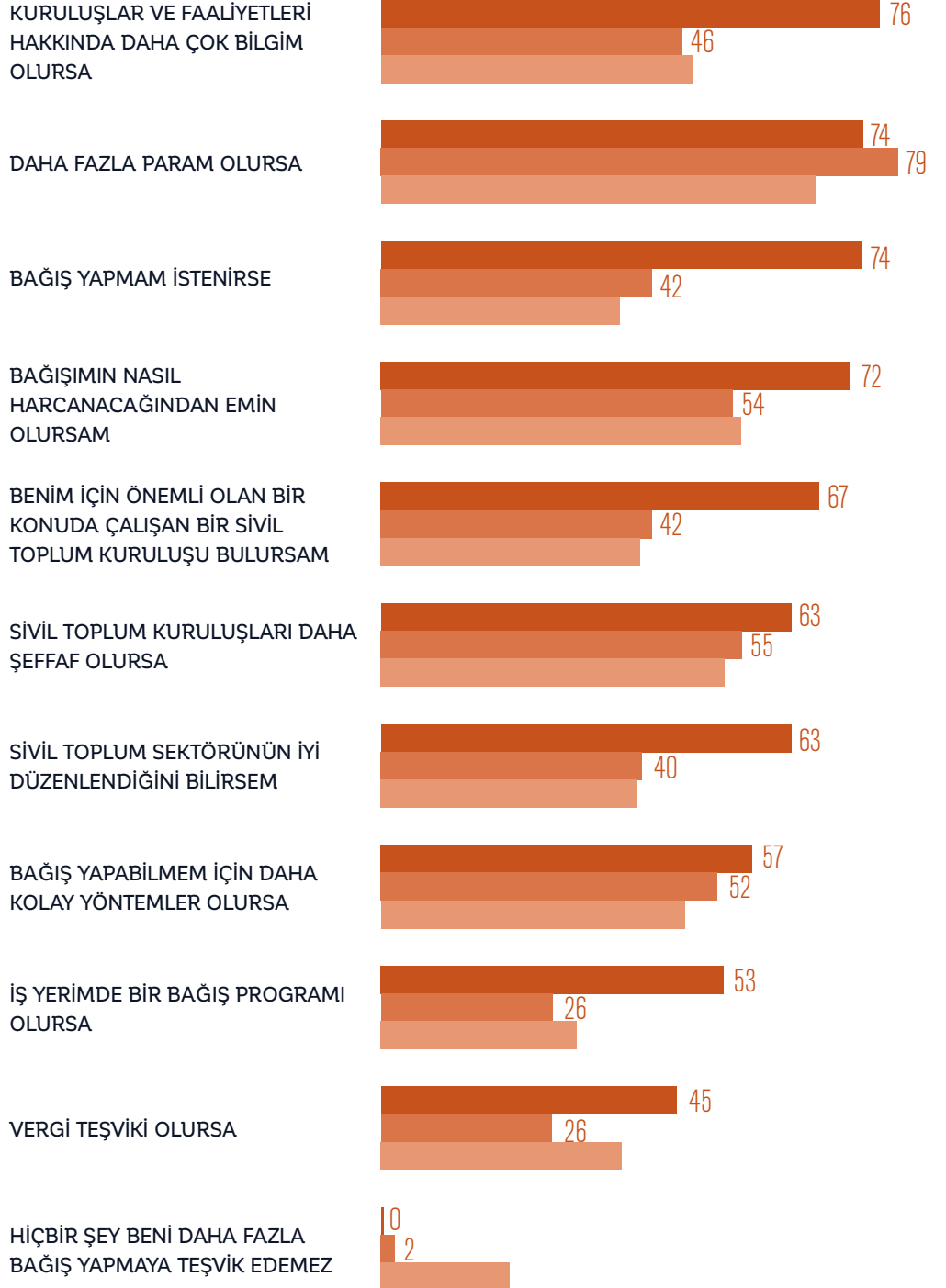
ŞEKİL 6.2

Şimdi okuyacaklarımdan hangileri sizi son 12 ayda bağış yapmaya teşvik eden nedenler arasındadır? (%)

ŞEKİL 6.3

Şimdi okuyacaklarımdan hangileri sizi önümüzdeki 12 ayda daha fazla bağış yapmaya teşvik eder? (%)

7. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA YAPILAN BAĞIŞLAR VE FAALİYETLERE KATILIM

Araştırmamızda 2004 yılından bu yana Türkiye'de bireylerin farklı sivil toplum kuruluşlarındaki faaliyetleri ayrıntılı şekilde sorgulanmıştır. Kişilerin farklı sivil toplum kuruluşlarına üyelik, toplantılara katılma, gönüllülük faaliyetlerinde bulunma ve aidat dışı bağış yapmak gibi dört farklı şekilde katılımları incelenmiştir. Anketimizde bu sorgulama jenerik sivil toplum kuruluşları faaliyet alanları temelinde yapıldığı gibi Kızılay, TEMA, İHH, TÜRGEV, TEGV, LÖSEV, Darüşşafaka Cemiyeti, Ahbap Demeği, TEV ve AKUT gibi on kuruluş da isimleriyle sorgulanmıştır. Jenerik isimlerle sorguladığımız 25 farklı kuruluşa üyelik, gönüllülük, toplantılara katılma ve aidat dışı bağış yapma gibi dört farklı faaliyette bulunulup bulunulmadığını sorguladık. Jenerik isimlerle sorguladığımız kuruluşlar arasında spor kulübü, gençlik-öğrenci kuruluşu, insan haklarıyla ilgili kuruluşlar, işçi sendikası, köy-kent güzelleştirme dayanışma kuruluşu, kültür-sanat, folklor, müzik kuruluşları, okul yaptırma demekleri, siyasal partiler, kalkınma kooperatifleri, okul mezunları demekleri, mültecileri destekleme kuruluşları, yoksullukla mücadele kuruluşları gibi

25 farklı kuruluş sayılmaktadır. İsimlerini vererek sorguladığımız 10 kuruluş için üyelik dışındaki tüm faaliyetleri yine sorguladık.

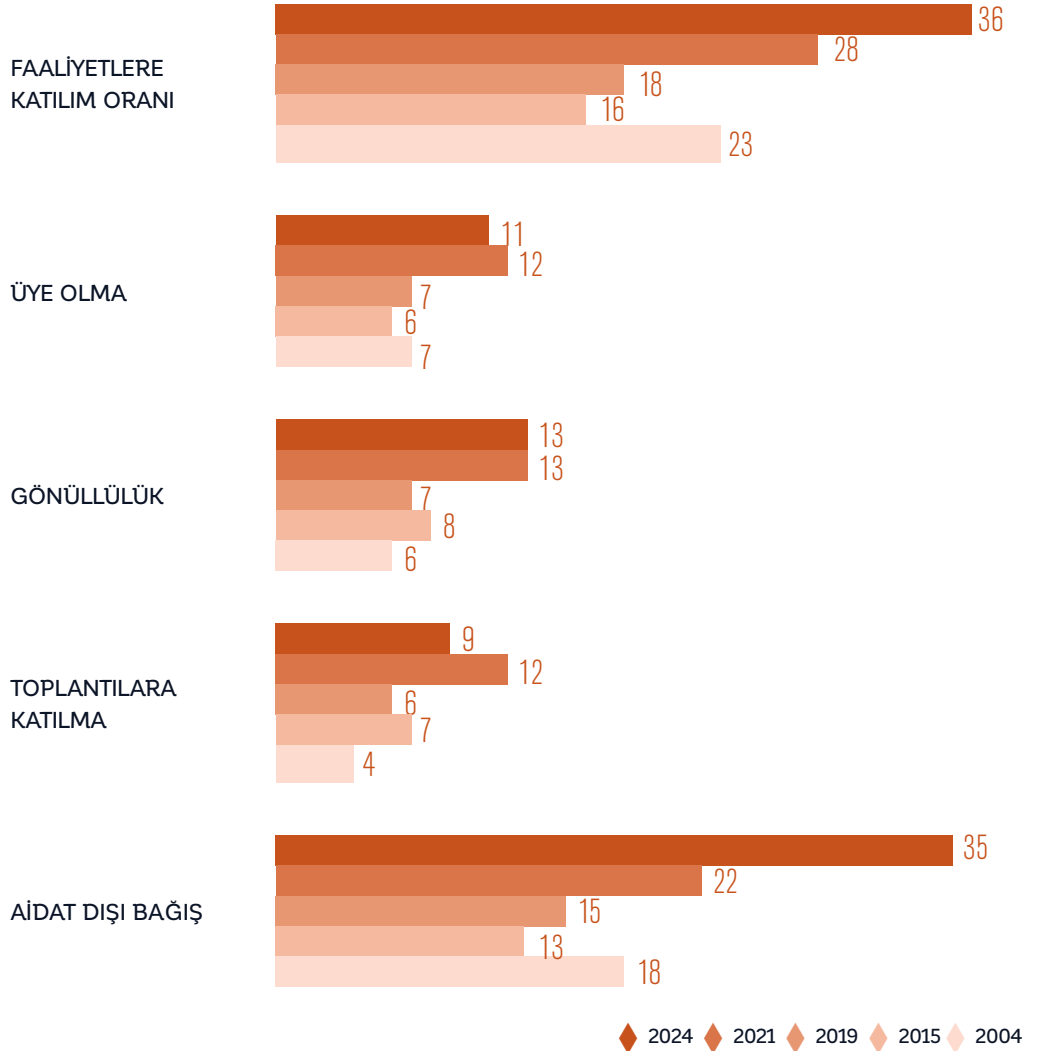
Aşağıdaki şekillerde izlenebileceği gibi şimdiye dek yürütülen dört araştırmada da kullanılan jenerik kategorilerin yanı sıra bu listeye yeni giren ve zaman içerisinde çıkarılmış birkaç jenerik ve gerçek kuruluş olmuştur. Örneğin, doğal afetlerden zarar görenlere yardım kuruluşları daha önce listemizde yer almazken 2021'de eklenmiştir. Bu şekilde 2021 ve 2023 yıllarında sel, yangın, deprem gibi doğal afetlerin yol açtığı faaliyet hareketliliğini yakalamaya çalıştık. Önceki çalışmalarda bulunan Çocuk Esirgeme Kurumu (ÇEK), Türk Hava Kurumu (THK), Ensar Vakfı, Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Demeği ile Çağdaş Yaşamı Destekleme Demeği (ÇYDD) 2024 çalışmasında kullanılmamıştır. Bunun başlıca sebebi kimi kuruluşlar için bizim kullandığımız dört farklı katılım türünde hemen hiç gözlem yapılmazken, bu açıdan farklı düzeylerde katılım gözlenme ihtimali olan kuruluşları ekleyerek listemizi genişletme yoluna gidilmesidir.

Şekil 7.1'de 2004'ten bu yana farklı faaliyet türlerinde gözlenen katılım sıklığı resmedilmiştir. Burada göze çarpan en önemli örüntü 2004'ten sonra bir düşüş gözlenen faaliyetlere katılım oranlarının son iki çalışmada anlamlı şekilde yükselmiş olmasıdır. Öyle ki 2004 yılında ankete katılanların sadece %18'i son bir yılda aidat dışı bağış yapmış olduklarını söylemişken bu oran sırasıyla 2015 ve 2019'da %13 ve %15 olarak gerçekleşmiş, 2021 çalışmasında %22 ve en son 2024 için de %35 düzeyine gelmiştir. Yeni birkaç

jenerik ve gerçek kuruluşun katılımıyla genişleyen listenin karşılık geldiği bağış oranı beklenildiği gibi az da olsa daha yüksektir. Aidat dışı bağış daha önceki yıllarda olduğu gibi gönüllülük, üyelik ya da toplantılara katılmadan çok daha yüksektir. Ancak 2024 için toplantılara katılma ve üyelik oranları düşerken gönüllülük aynı düzeyde kalmıştır. Yani herhangi bir faaliyete katılım oranındaki hafif artışın başlıca nedeni aidat dışı bağış oranındaki neredeyse %60'lık artıştır.

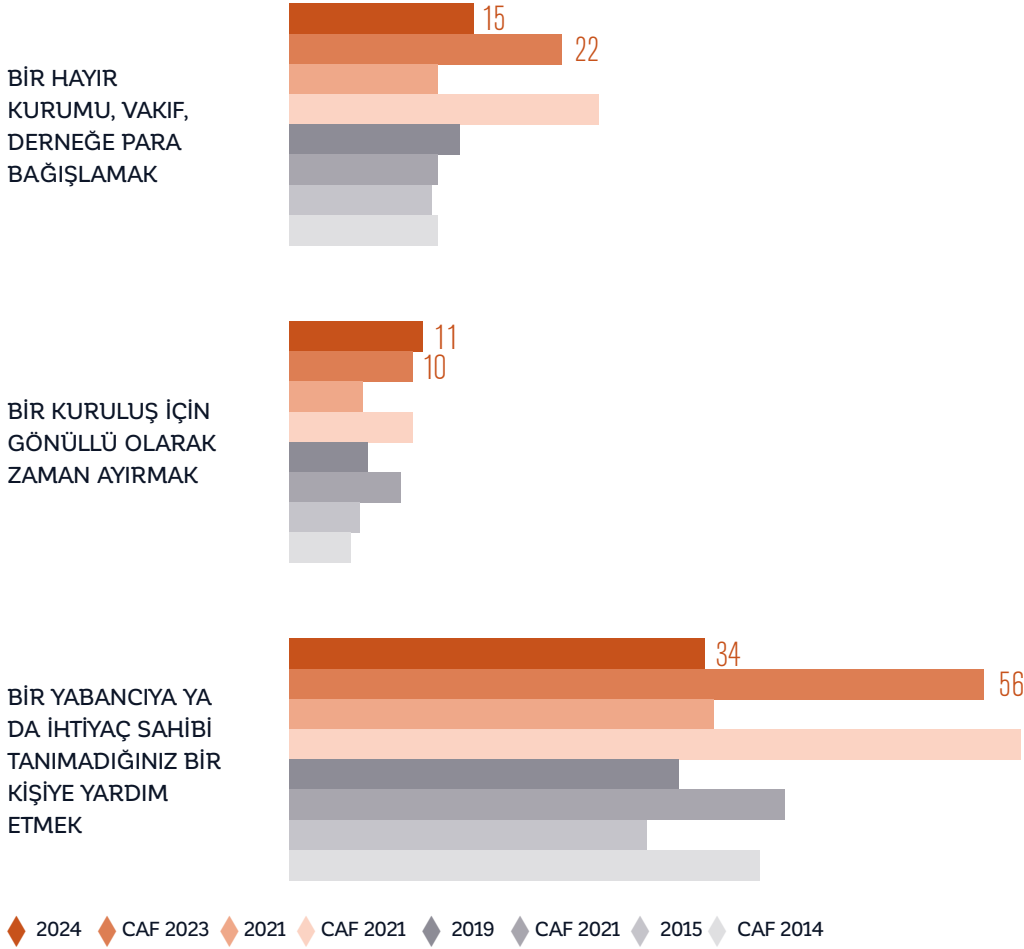
ŞEKİL 7.1

STK'larda farklı faaliyet türlerine katılım oranları, 2004-2024 (%)

ŞEKİL 7.2

Şimdi okuyacaklarımın her birini geçtiğimiz ay içinde yapıp yapmadığınızı söyler misiniz? (%)

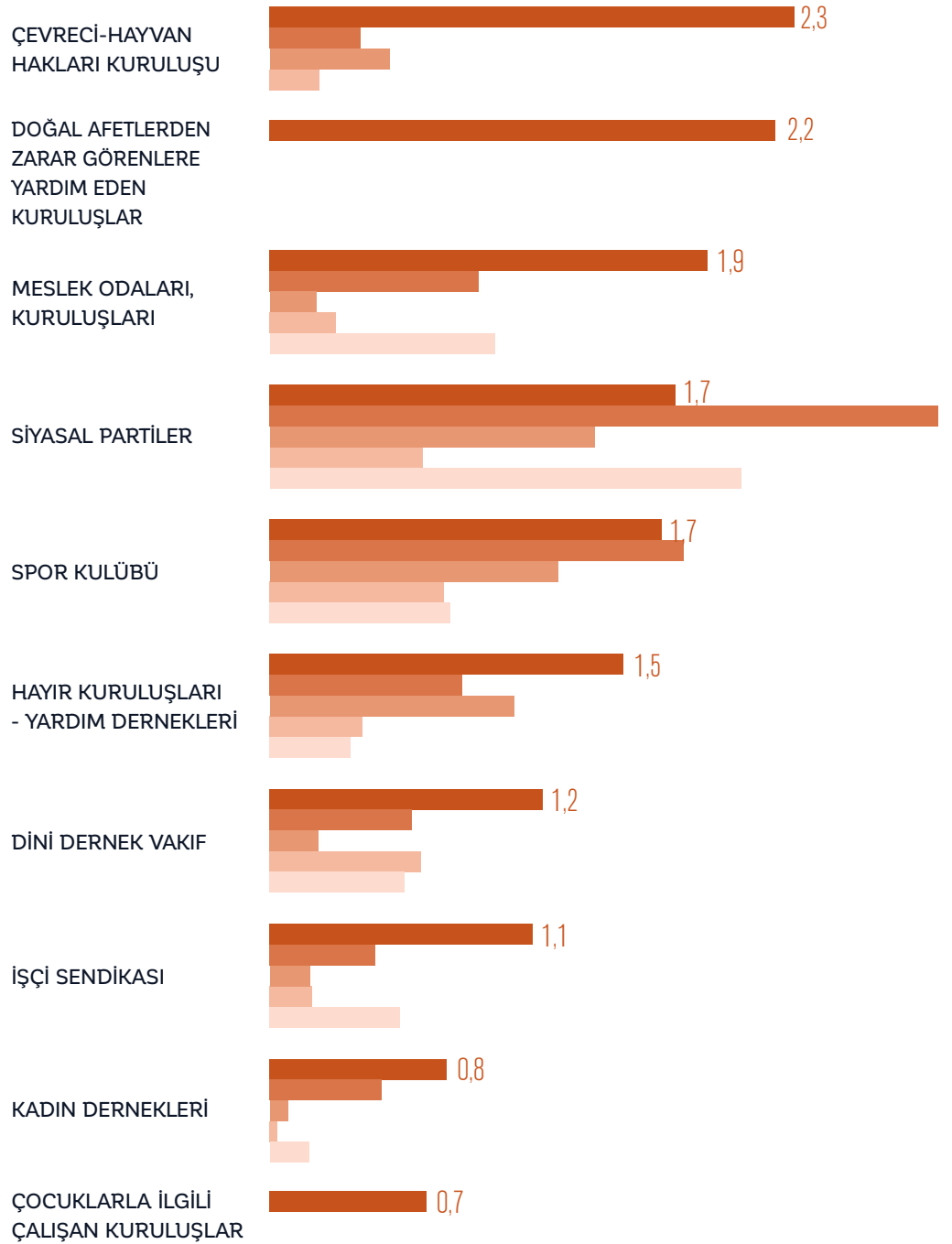
Hayırseverlik ve bağış davranışındaki değişimi bizim çalışmamızla doğrudan karşılaştırılabılır olmasa da Charities Aid Foundation (CAF)¹⁰ tarafından yürütülen bağış, gönüllülük ve yardım etme eğilimleri araştırmasında da bulabiliyoruz. Şekil 7.2'de 2014-2023 arasında yürütülmüş dört CAF araştırma bulguları ile aynı dönem 2015, 2019, 2021 ve 2024'te bizim çalışmamızda aynı sorularla elde edilmiş bulguları özetlemiştir. Bizim faaliyet ölçümü için kullandığımız son

bir yıl referansından farklı olarak CAF sorusu son bir ay referansını kullanmaktadır. Bu şekliyle de Türkiye gibi Müslüman çoğunluklu toplumlar için pek kullanışlı değildir. Bağış ve yardımlaşmanın ay takvimine göre yıl içerisinde farklı tarihlere denk gelen ramazan ayı etrafında yoğunlaşması nedeniyle saha çalışması ramazan ayından uzak bir tarihte yapıldığında son bir ay referansı nedeniyle bağış ve yardımlaşma davranışı düşük bulunmaktadır.

¹⁰ Bakınız. Charities Aid Foundation. (n.d.). *World giving index*. CAF. <https://www.cafonline.org/insights/research/world-giving-index>

ŞEKİL 7.3

Üyelik oranları,
2004-2024 (%)

◆ 2024 ◆ 2021 ◆ 2019 ◆ 2015 ◆ 2004

CAF sonuçlarının pandemi dönemine denk gelen 2020 için farklılaşmasını son 2021 raporunda tartışmıştık. 2023'teki son CAF araştırmasının Türkiye sahasının da Eylül 2023'te gerçekleştirildiğini öğreniyoruz. Anlaşılır şekilde bu araştırma da deprem bölgesinde yürütülmemiştir. Saha görüşmeleri yine de ülkenin geri kalan bölgelerinde bizim sahaya çıktığımız Ağustos-Eylül 2024 tarihinden hemen hemen tam bir yıl önce gerçekleşmiştir ve o dönem sürmekte olan deprem kaynaklı yardım gayretlerinin etkisini yansıtmaktadır.¹¹ Temel olarak bu nedenle gerek son bir ayda yapılan bağış, gerek tanımadık bir kişiye yardım sonuçlarımız CAF sonuçlarının oldukça altındadır. CAF 2023 çalışmasının Kahramanmaraş ve Hatay depremlerine bu araştırmanın yürütüldüğü Ağustos-Eylül 2024 sahasından daha yakın tarihte olduğu açıktır. Bulgularımız arasındaki temel farkın bu olağanüstü döneme olan zamansal yakınlık farkından olabileceğini düşünüyoruz.

Şekil 7.3'te jenerik ve gerçek kuruluşlara üye olduklarını söyleyenlerin 2004-2024 arasındaki beş çalışmada bulunan oranları verilmiştir. Bu şekillere belli bir oranın altındaki kurumlar dahil edilmemiş ve böylelikle şekillerin daha anlaşılır olmaları hedeflenmiştir. 2024'te üyelik değerlendirmesi alınan toplam 26 jenerik kuruluşun on üçü için gözlenen üyelik oranı 2004'ten bu yana gözlenen en yüksek orandır. Örneğin, çevreci ve hayvan hakları kuruluşları 2004 yılında kimse tarafından üye olarak dile getirilmemişken 2024'te üyelik oranı %2,3 ile en yüksek oran olmuştur. Yine ilk kez 2024'te jenerik kuruluş olarak dahil ettiğimiz doğal afetlerden zarar görenlere yardım eden kuruluşlar %2,2 ile ikinci sıradadır. Meslek odaları 2004'ten 2021'e %1'in altında üyelik oranlarıyla gözlenmişken 2024'te %1,9'luk bir orana erişmiştir. Siyasal partiler ve spor kulüplerinde üyelik oranlarında 2021'e göre

düşüş gözlenirken hayır kuruluşları-yardım demekleri, dini dernek vakıf, işçi sendikaları, kadın demekleri için üyelik oranları yaklaşık ikiye katlanmıştır. Çocuklarla çalışan kuruluşlar da %0,7 ile toplan 26 jenerik kuruluş arasında en yüksek üyelik oranı gözlediğimiz onuncu kuruluş olmuştur.

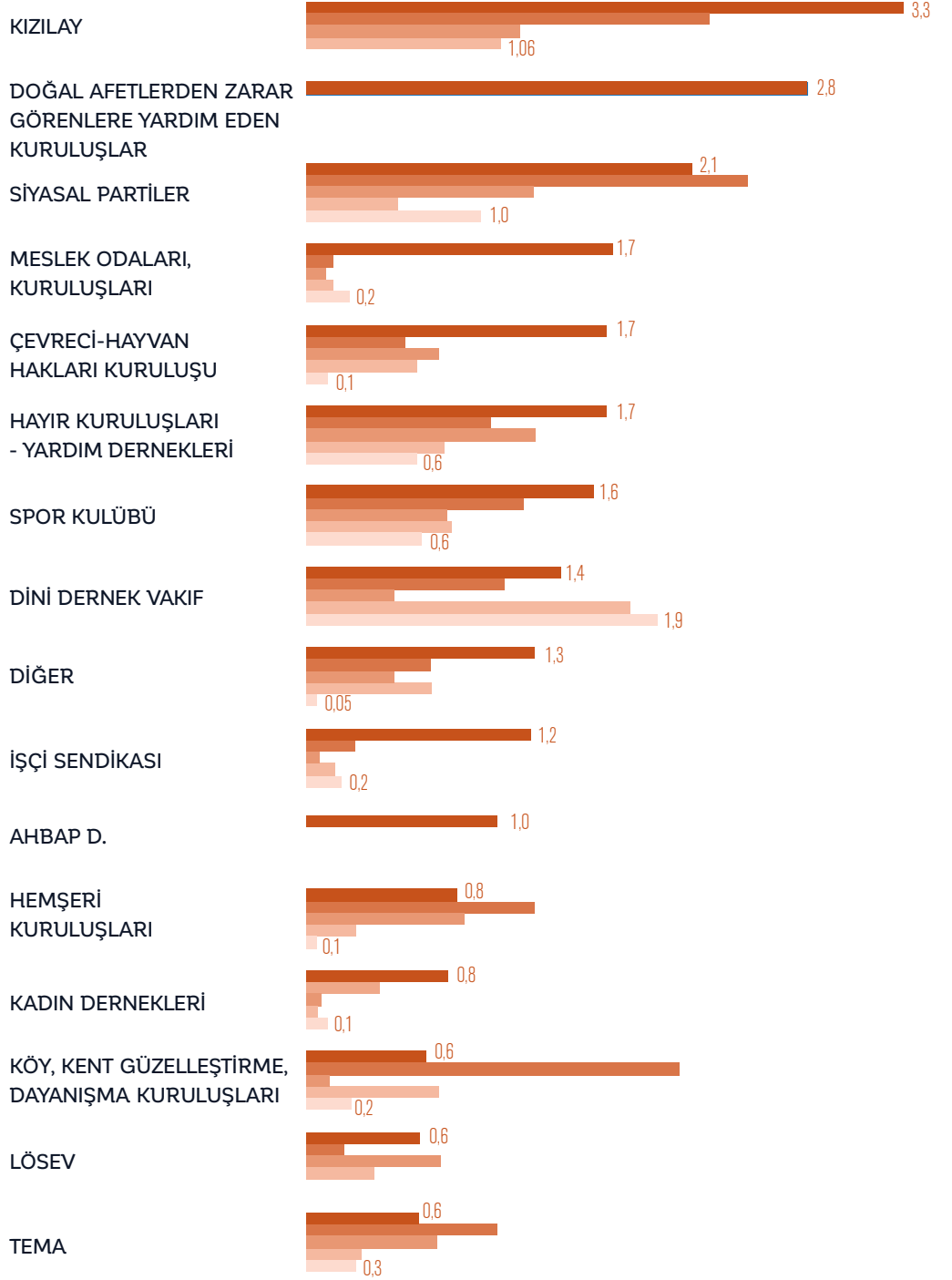
Bu oranlardaki artışları değerlendirirken akılda tutulması gereken en önemli konulardan biri bu oranların hepsinin çok düşük olması ve anket çalışmalarında istatistiki anlam atfedilebilecek oranların altında olmalarıdır. Yani burada gözlenen oranların çalışmadan çalışmaya farklılık gösterme olasılıkları oldukça yüksektir.

Üyeliğe benzer şekilde gönüllü faaliyetlere katılıma baktığımızda anlamlı artışlar gözlenen kuruluşlar üyelikte de karşımıza çıkanlarla büyük oranda örtüşmektedir. Ancak gönüllülük çalışmaları için değerlendirmeler 10 gerçek kuruluş için de alınmıştır. Gönüllülükte toplam 36 jenerik ve gerçek kuruluştan 13'ünde 2024'te gözlenen oran 2004 ve sonrasında en yükseğidir. Yani 2024 için toplam kuruluşların yine yaklaşık üçte birinde rekor düzeyde katılım olmuştur. En göze çarpan artış Kızılay'dadır (Şekil 7.4). Ancak jenerik olarak tanımladığımız doğal afetlerden zarar görenlere yardım eden kuruluşlar da Kızılay'ın ardından ikinci sıradadır. Kahramanmaraş ve Hatay depremleri sonrasında faaliyetleriyle dikkat çeken Ahabap Demeği de gönüllülük faaliyetleri sıralamasında on birinci sıradadır. Siyasal partilerde gönüllülük azalırken meslek odaları, çevreci-hayvan hakları, hayır kuruluşları, spor kulüpleri, dini dernek ve vakıflarla ve kadın demeklerinde de gönüllülük faaliyetleri artmış görünmektedir. Yine vurgulamak gerekir ki bu oranlar istatistiki olarak anlamlılık sınırının altındadır.

¹¹ CAF saha çalışma tarihleri Türkiye'de 7 Eylül-7 Aralık 2023 olarak verilmektedir. Ayrıntılı bilgiye https://www.gallup.com/file/services/177797/World_Poll_Dataset_Details_031524.pdf erişilebilir.

ŞEKİL 7.4

Gönüllülük oranları,
2004-2024 (%)

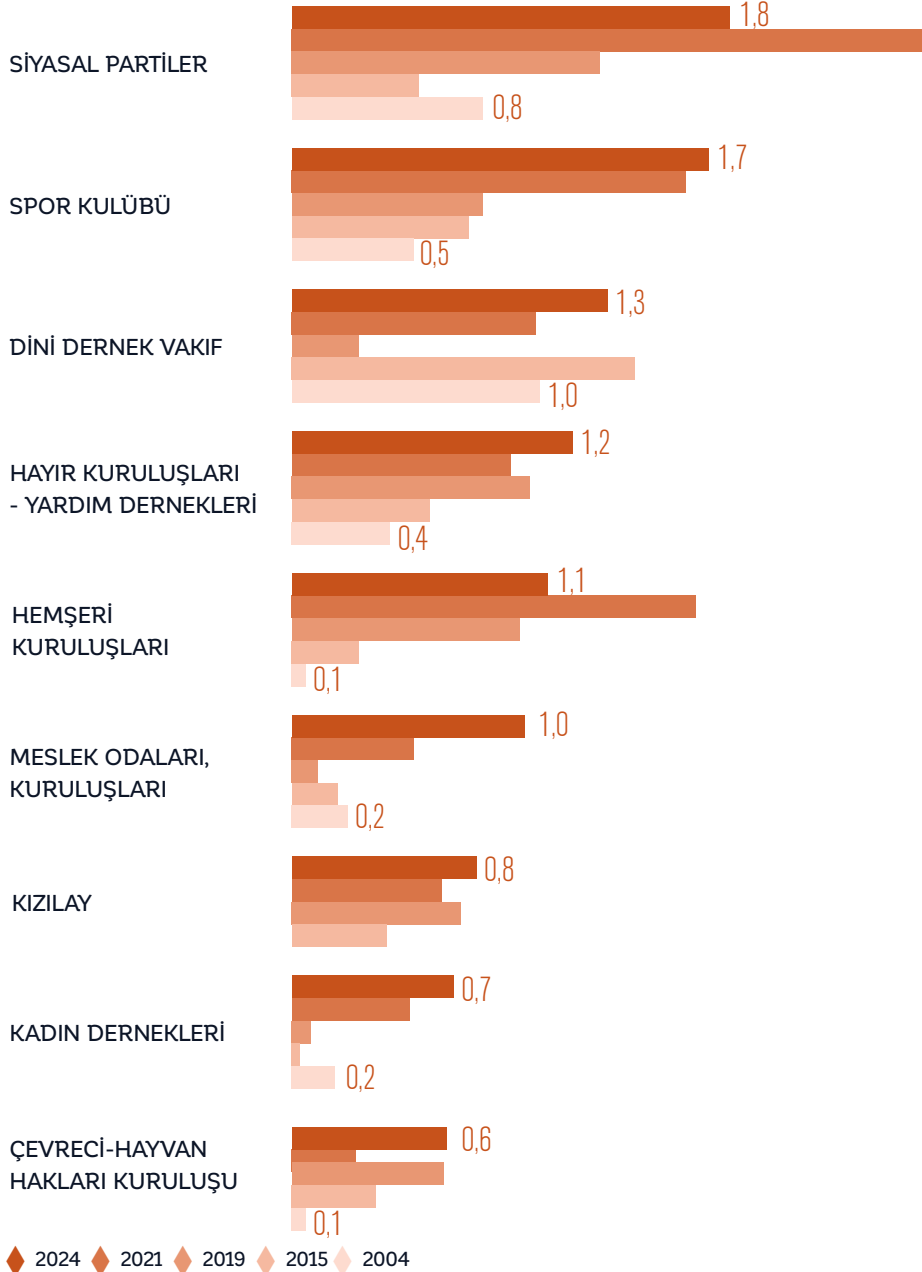

Şekil 7.5'te 36 farklı jenerik ve gerçek kuruluşun toplantılarına katılım oranları 2004-2024 arası için gösterilmiştir. 2021'den sonra siyasal partiler ve hemşeri kuruluşlarında toplantılara katılım oranları gerilerken, spor kulüpleri, din, demek

ve vakıflar, hayır kuruluşları, meslek odaları, kadın demekleri, Kızılay, çevreci ve hayvan hakları kuruluşları için az da olsa bir artış gözlenmektedir.

ŞEKİL 7.5

Toplantılara katılım oranları, 2004-2024 (%)

Tüm faaliyetler arasında en yaygın gözlenen aidat dışı bağışların 36 farklı jenerik ve gerçek kuruluşa nasıl dağılmakta olduğu 2004-2024 arası için Şekil 7.6a ve 7.6b'de gösterilmiştir. Bağış alanında kurumların performanslarına baktığımızda, Kızılay'ın gönüllülük, üyelik ve hatta toplantılara katılım oranlarında gözlemiş olduğumuz yükselen performansını da geçen şekilde öne çıkarttığı gözlenmektedir. 2004 yılında %2'ye yaklaşan oranda aidat dışı bağış verildiği söylenen Kızılay, 2015'te %3'ü geçmiş ve 2019'da da %5 düzeyinde bağış toplamışken 2021'de bu oran %7,5 civarına gelmişti. 2024'te ise bu oran yaklaşık %12 düzeyindedir. Seçmen yaşındaki her on kişiden birinin bağışını almış görünen Kızılay bu alanda en başarılı kuruluş olarak öne çıkmaktadır.

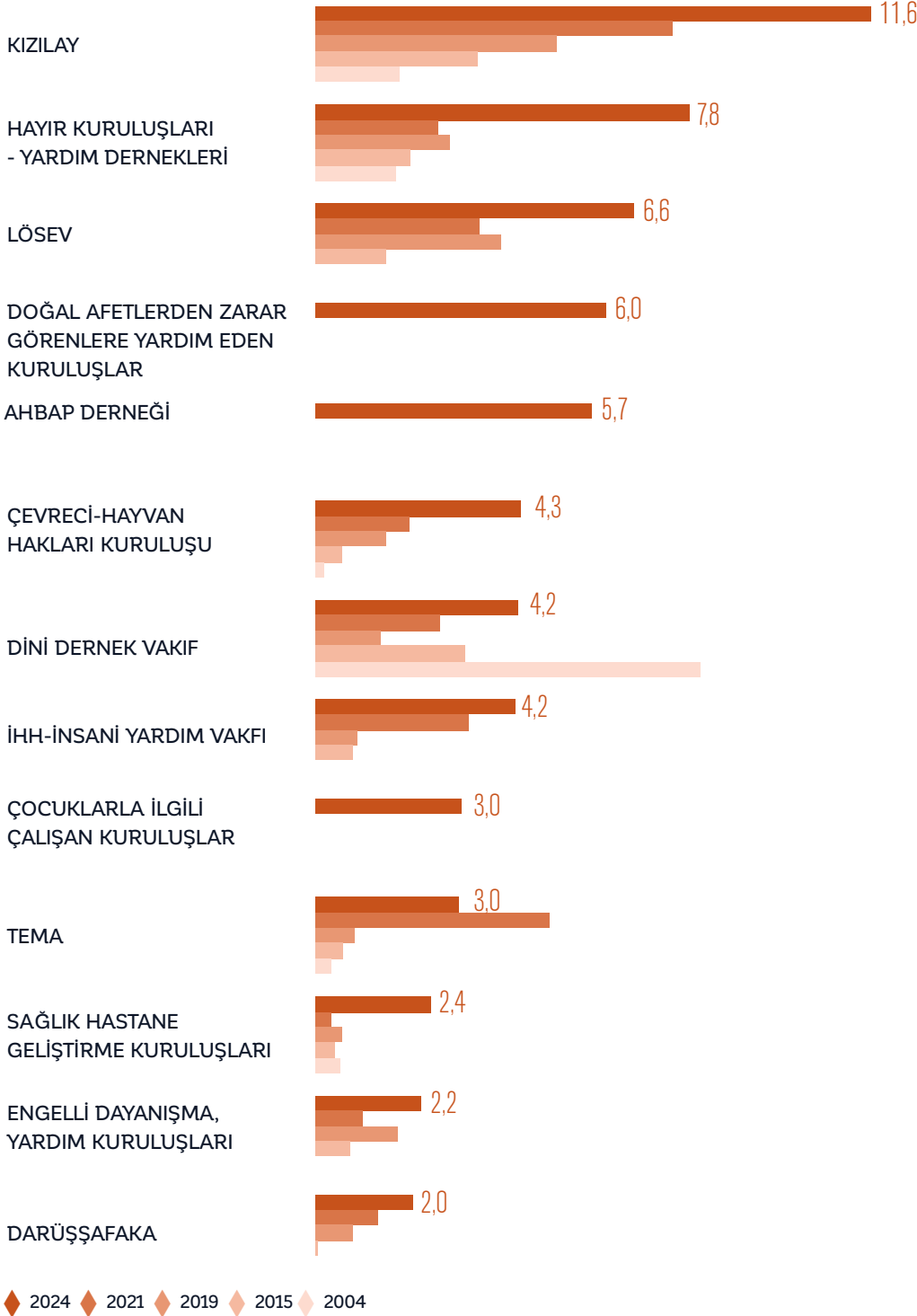
2021'de bağış alanında en yakın takipçi olan TEMA %5'e yaklaşan bir oranda aidat dışı bağış almaktaydı. 2024'e gelindiğinde özellikle afet bağışçılığının öne çıkmasının bir sonucu olduğunu tahmin ettiğimiz bir nedenle bağış oranlarında gerilemiş ve ancak %3 civarında bir kitleden bağış almış görünmektedir. TEMA için bu oranın 2019'da %1'in altında olduğu düşünüldüğünde yaklaşık üçe katlanan bir performans artışı ortaya çıkmaktadır. 2021'de hafif bir gerileme gösteren LÖSEV'in 2024'te yükselen bir performans ile %7'ye yaklaşan bir kitleden bağış aldığı görülmektedir. Keza İHH da sürekli yükselen bir grafik ile %4'e yakın bir kitleden bağış toplamıştır. Bizim listemizde ilk kez yer alan Ahbap Demeği'nin ise İHH, TEMA, Darüşşafaka Cemiyeti ve TEV gibi daha eski ve köklü kurumların önünde %6'ya yakın bir gruptan bağış toplamış olduğu görünmektedir. Bu da bize hem afet bağışçılığının önemini hem de bu alanda yeni kurum ve yaklaşımlara açık ve dinamik bir yapı olduğunu düşündürmektedir.

Jenerik olarak tanımladığımız pek çok kuruluş için de 2024'te bağışçılık alanında anlamlı önemli bir yükseliş gözlenmektedir. Örneğin, hayır kuruluşları, çevreci ve hayvan hakları kuruluşları, sağlık ve hastane geliştirme kuruluşları ve okul yaptırma demekleri gibi kuruluşlar için bağış yaptığını söyleyenlerin oranı iki kattan fazla artmıştır. Okul yaptırma demeklerinin uzun dönemde, 2004 ile karşılaştırıldığında oldukça gerilemiş olduğunun da altını çizmek isteriz. Toplam 36 gerçek ve jenerik kuruluştan on üçü için bağış oranı %2 ve üzerindedir. Buna ek olarak dokuz kuruluş da %1 üzerinde bir gruptan bağış toplamaktadır. Bu oranlar ülke genelinde son bir yıl için gözlenen bağış oranlarının önceki yılların oldukça üzerinde olduğunu göstermektedir.

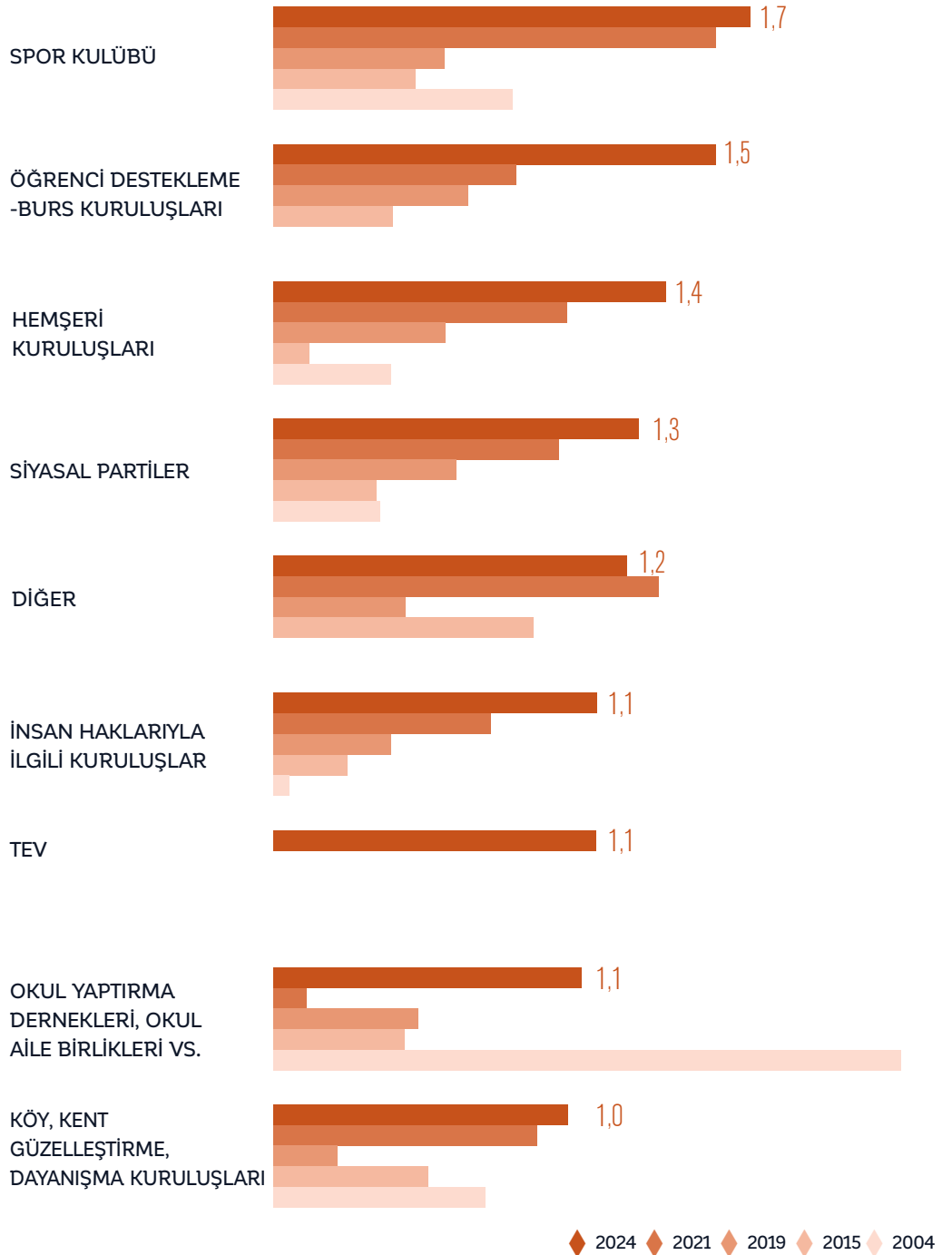
Kısaca üyelik, toplantılara katılma, gönüllülük ve bağış davranışına baktığımızda hızla değişen ve dinamik bir yapı ile karşı karşıya olduğumuzu görüyoruz. Daha yoğun bir gayret ve zaman gerektiren gönüllülük, toplantılara katılma ve resmi bir aidiyet ve destek anlamına gelen üyelik alanları görece daha sakin ve değişimden uzak görünse de bu alanlarda da farklı kuruluşların etkileyici gelişmeler gösterebildiklerini gözlüyoruz. Ancak en büyük değişim elbette aidat dışı bağış yapma oranlarında gözlenmektedir. Şekil 7.1'de 2004'ten bu yana karşılaştırmalı olarak üyelik, gönüllülük, toplantılara katılım ve bağışçılık oranlarını gösterdik. Bu dört faaliyetten birine katılanları da ayrı bir grup olarak herhangi bir faaliyete katılanların altında özetledik. Görünen toplam faal seçmen yaşı nüfusun son yirmi yılda yaklaşık %56 artışla %36 düzeyine erişmiş olduğudur. Ancak bu artışın altında yatan temel olarak bağış yapanların oranındaki artıştır. Üyelik, toplantılara katılım ve gönüllülük oranları da 2004 ile karşılaştırıldığında ciddi artış göstermiş ancak 2021-2024 arası ya aynı kalmış ya da düşmüştür. Örneğin, 2004 ile karşılaştırıldığında toplantılara katılım ve gönüllülük iki kattan çok artmıştır. Üyelikte ise yaklaşık %57 gibi bir artış vardır.

ŞEKİL 7.6a

Bağış oranları - 1,
2004-2024 (%)

ŞEKİL 7.6b

Bağış oranları - 2,
2004-2024 (%)

Burada akla gelen bir soru bir kişinin üyelik, bağış, gönüllülük ve toplantılara katılma gibi herhangi bir faaliyeti toplam kaç farklı kuruluştaki katılımıdır. Şimdiye dek Şekil 7.1'de özetlemiş olduğumuz faaliyetlere katılım oranları her örneklem içerisinde yer alan bireylerin yüzde kaçının söz konusu faaliyeti yerine getirmiş olduğunu göstermektedir. Örneğin 2024 için gönüllülük yaptığını belirten %12,6 yani 177 kişi sorguladığımız kurumlarda gönüllülük yapmış olduğunu belirtmiştir. Eğer herkes sadece tek bir yerde gönüllülük yapıyor olsaydı toplamda gönüllülük yapılan kurum sayısı da kişi sayısına eşit olmak durumundaydı. Oysa eğer herkes yaklaşık iki yerde gönüllülük yapıyor olsaydı o zaman $177 \times 2 = 354$ kurumda gönüllülük yapılmış olacaktı. Dolayısıyla ülke çapında gönüllülük, toplantılara katılım, üyelik ve aidat dışı bağış faaliyetlerinin kurumsal yaygınlığı toplam içerisindeki oranla olduğu kadar kişilerin kaç farklı kurumda aynı faaliyeti yaptığına da bağlıdır.

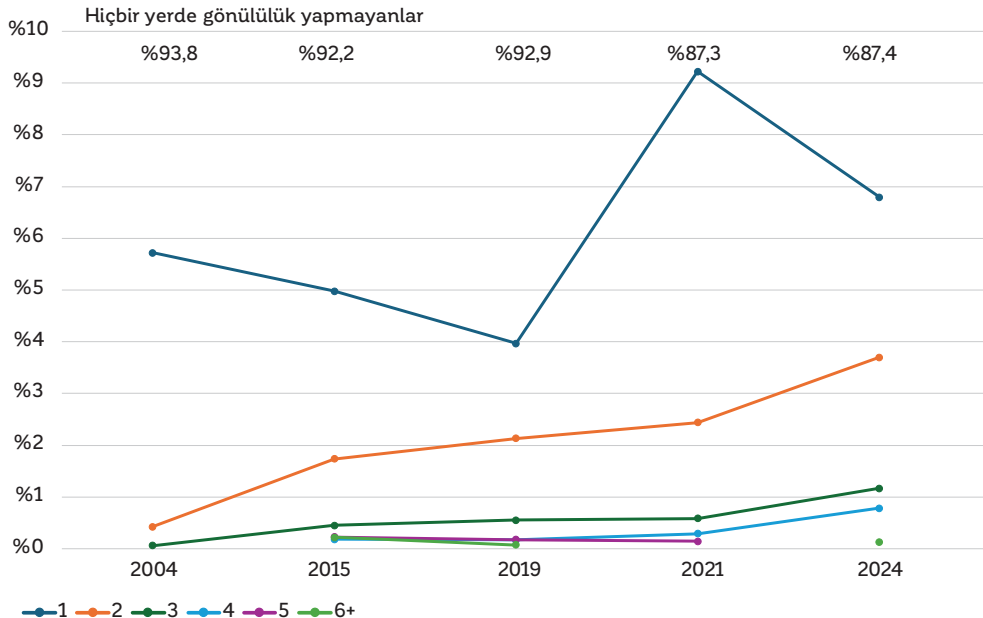
Aşağıda Şekil 7.7a, b, c ve d sırasıyla gönüllülük, toplantılara katılım, üyelik ve aidat dışı bağış faaliyetlerini yaptığını söyleyen kişilerin bunları kaç farklı kurumda yaptığını göstermektedir. Bu verinin gösterdiği, zaman içerisinde iki ya da

daha çok sayıda farklı kurumda aynı faaliyetleri yaptığını söyleyenlerin oranında aidat dışı bağış alanı dışında pek bir değişim olmadığıdır. Üyelik, toplantılara katılım ve gönüllülük alanında faaliyetlerin büyük çoğunluğu tek bir kurumda yapılmaktadır. Oysa aidat dışı bağışa bakıldığında yine düzenli bağış tek bir kuruma yapılmakla beraber iki ve üç farklı kuruma bağış yaptığını söyleyenlerin oranında özellikle 2024 araştırmasında önemli bir artış gözlenmektedir.

Bu önemli bir yeni dinamiktir. %14,1 tek bir kuruma bağış yaptığını söylerken %12,4 iki %5,2 de üç farklı kuruma bağış yapmış olduğunu söylemiştir. Dört ve üzeri sayıda kuruma bağış yaptığını söyleyenler de %2,9'dur. Yani bağış yaptığını söyleyenler arasında çoğunluk birden çok kuruma bağış yapmıştır. Bu da onlara öncelikle kurumları birbirleriyle karşılaştırma olanağı tanımaktadır şüphesiz. Bağışçılar, bir sonraki bağış kararlarını verirken tek bir kurum tecrübesiyle değil birkaç farklı kurumun kendi bağışını nasıl kullanıp nasıl bir etki yarattığına da bakarak karar verme olanağı bulacaktır. Yani bir anlamda artık bu alanda bağış toplayan STK'lar birbirleriyle performans temelinde rekabet edeceklerdir diyebiliriz.

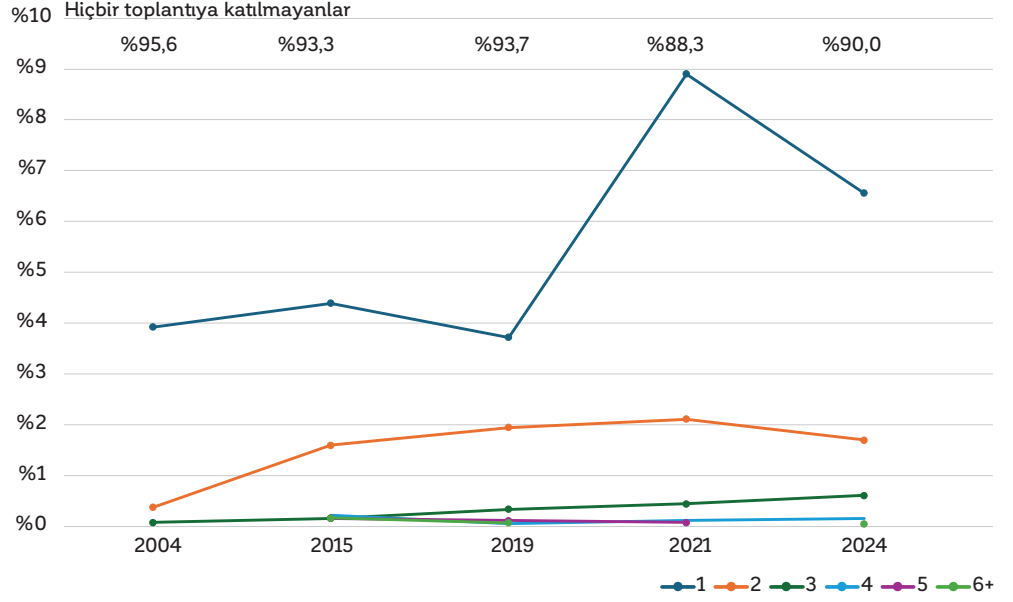
ŞEKİL 7.7a

Toplam kaç yerde gönüllülük yapılıyor?

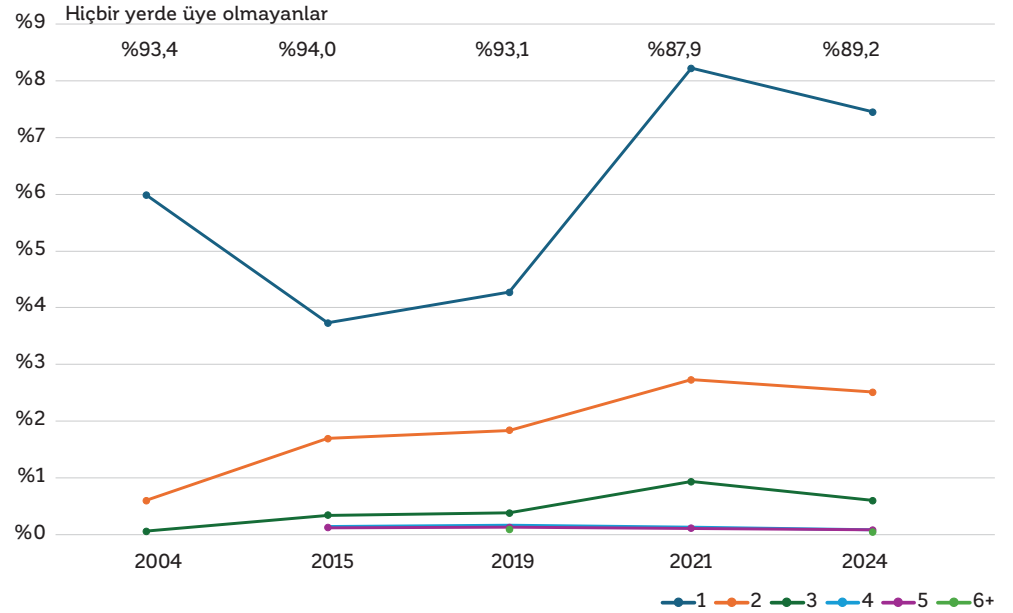
ŞEKİL 7.7b

Toplam kaç yerde toplantılara katılmıyor?

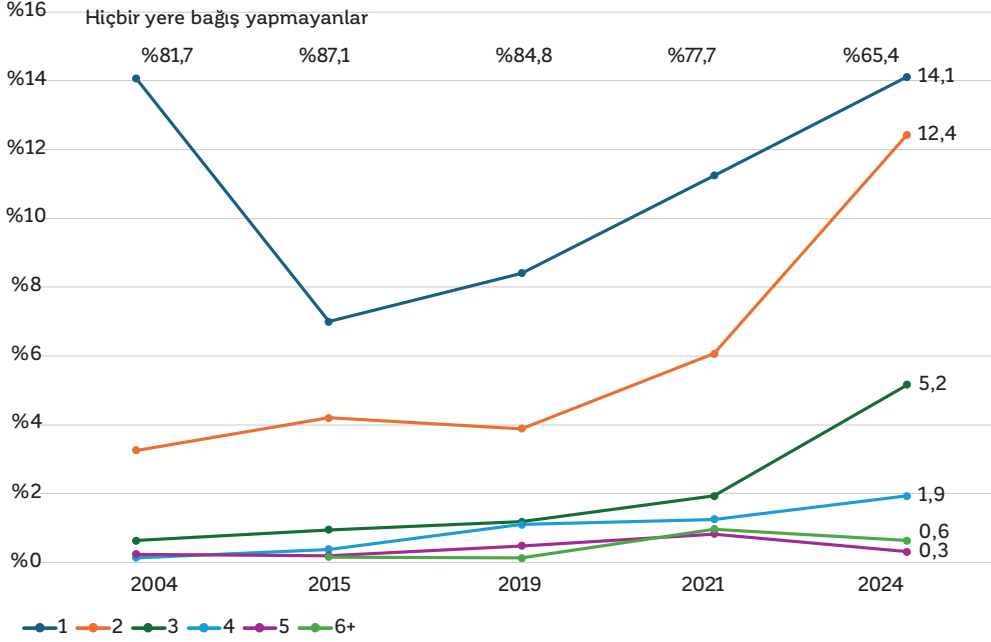
ŞEKİL 7.7c

Toplam kaç yere üye olunuyor?

ŞEKİL 7.7d

Toplam kaç yere
bağış yapılıyor?

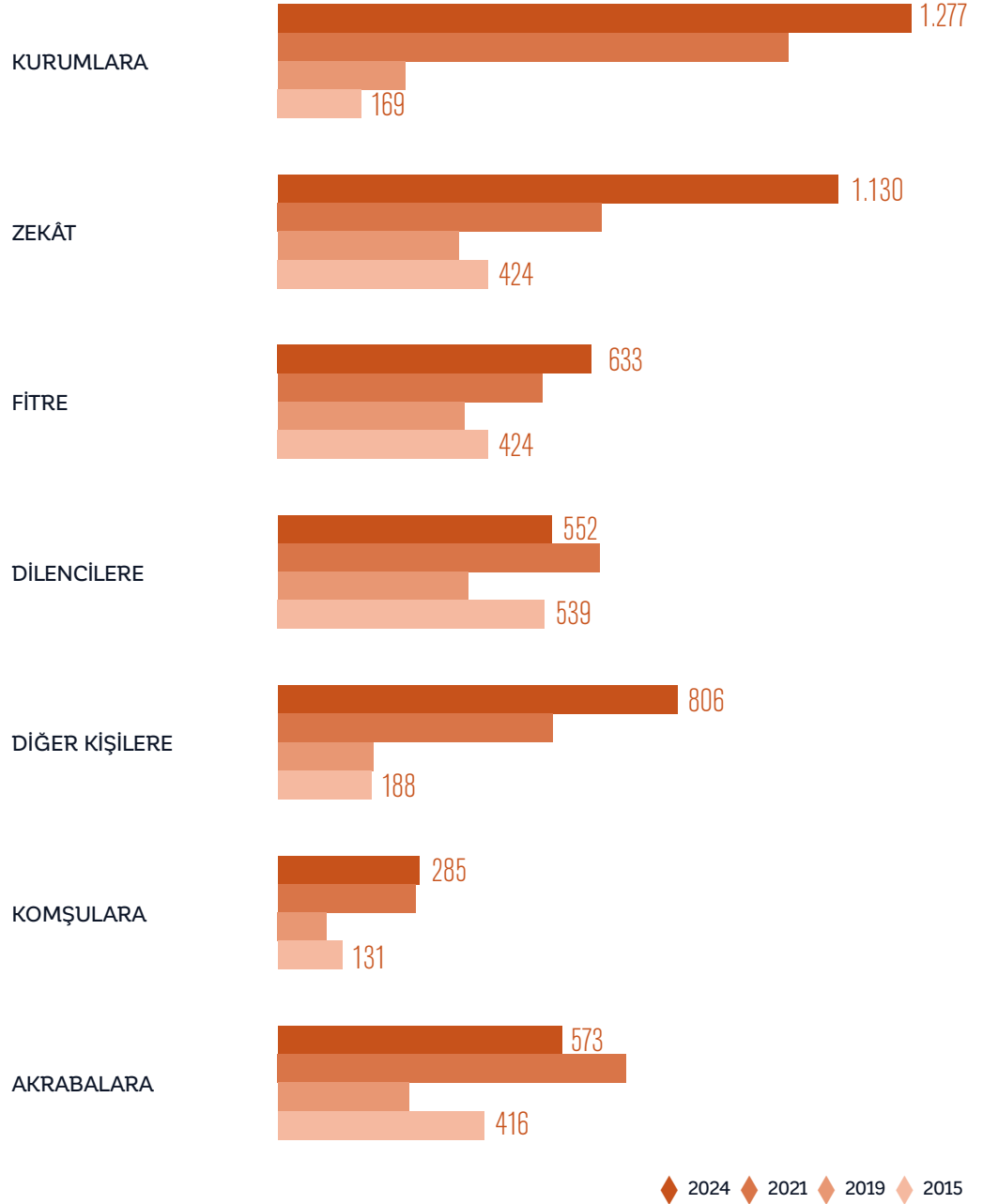

Yukarıda dini saiklerle yapılan bağışların yanı sıra doğrudan akraba, komşu ve diğer ihtiyaç sahiplerine yapılan yardımlar ve dilencilere verilen paraları kişi başına yaklaşık ne düzeyde olduklarını hesaplamış ve sunmuştuk. Aşağıdaki Şekil 7.8'de tüm doğrudan ve kurumlar aracılığıyla yapılan bağış ödemelerinin kişi başına değerleri sunulmuştur. Buradaki tüm değerler enflasyon hesaba katılarak 2024 fiyatlarıyla ifade edilmiştir. Kurumlara yapılan bağışlar 2024 yılında ortalama kişi başına şimdiye kadarki en yüksek değeri olan 1277 TL'ye ulaşmıştır. Yani 2004 yılında, 2024 fiyatlarıyla yaklaşık 160 TL olan kurumlar aracılığıyla yapılan bağış yaklaşık 7.5 kat artmıştır. Bu düzeyiyle kişi başına yapılan kurumsal bağış fitre ve zekât toplamının gerisindedir (yaklaşık kişi başı 1763 TL). Ancak fitre bedellerinde yaklaşık %49, zekât için ise %167 oranında bir artış varken kurumlar aracılığıyla yapılan bağışların 7.5 kat artmış olması dikkat çekicidir. Dilencilere yapılan yardımlar reel olarak hemen hemen hiç artmamıştır.

Doğrudan ihtiyaç sahiplerine (akraba, komşu ve diğerleri) yapılan kişi başı ortalama yardım rakamlarında da ciddi artış vardır. Ancak bu artışlar kurumsal ve dini saiklerle yapılanların yanında daha mütevazı artışlardır. Örneğin, komşulara yapılan yardımlar son yirmi yılda %118, akrabalara %37 ve diğer ihtiyaç sahiplerine ise %328 oranında artmıştır. Özet olarak, formel kurumlar aracılığıyla yapılan bağışlar son yirmi yılda enformel olarak yapılan yardımlarla karşılaştırıldığında en yüksek oranda artış göstermiştir. Dini saiklerle yapılan fitre ve zekât ödemelerindeki artış oranı enformel olarak akraba ve komşu dışında diğer ihtiyaç sahiplerine yapılan yardımlardaki artışın gerisinde kalmıştır. Artış oranlarını bir yana bırakıp kişi başı yapılan ödemelerin düzeyine baktığımızda fitre ve zekât ödemeleri toplamı en büyük kalemdir. Bunun ardından kurumsal bağış gelmektedir. Akraba ve komşular dışında ihtiyaç sahiplerine doğrudan yapılan yardımların toplamı 2024 yılı için üçüncü sırada gelmektedir.

ŞEKİL 7.8

Son bir yılda yapılan doğrudan yardımların tahmini kişi başı mali değerleri (TL)

Çalışmamızda tahmin ettiğimiz toplam yardım ve bağışlar odaklandığımız dönemdeki Türkiye GSYİH'sinin %0,98'ine denk gelmektedir.¹² Bir önceki 2021 yılı raporunda bu oran %0,95, 2019 yılı raporunda %0,5, 2015 raporunda ise %0,8 olarak tahmin edilmişti. Dolayısıyla 2024 yılında Türkiye'de yapılan yardım ve bağışların genel ekonomi içindeki yeri geçmiş yakın döneme göre az da olsa artmış gözükmektedir. GSYİH rakamının tüm iktisadi faaliyetleri kapsadığı düşünüldüğünde bireylerin formal ve enformel olarak bize raporlamış oldukları bağış rakamlarının GSYİH'nin yaklaşık %1'ine yaklaşmış olduğunu görüyoruz. Aynı ya da nakdi enformel bağışların Türkiye'deki kadar yaygın olmadığı Amerika Birleşik Devletleri'nde bu oran %1,44, Yeni Zelanda'da %0,79, Kanada'da %0,77 olarak verilmektedir.¹³

DERİNLEMESİNE İSTATİKSEL ÇÖZÜMLEMELER

Çalışmamızın başında hayırseverlik ve bağış davranışını etkilemesini beklediğimiz değişik etmenleri tartışmış ve bunları görgül verilerle sinayacağımızı söylemiştik. Bu bölümde birkaç basit lojistik regresyon denklemini kestirerek bu sınamaları gerçekleştirmek ve sonuçları tartışmak istiyoruz. Lojistik regresyon açıklamaya çalıştığımız bağımlı değişkenimizin sadece evet ya da hayır gibi iki değer alabildiği zaman kullanılır. Bu cevaplardan herhangi birini istenilen başarı ölçütü (1) olarak diğerini de (0) olarak alırsak lojistik analiz her değişkenin

bu başarı olasılığını istatistiki olarak anlamlı bir arttırıcı ya da düşürücü bir etkisi olup olmadığını test etme olanağı sunar ve bu etkinin gücünü de kestirir. Tablo 7.1 bağış ve gönüllülük yaptığını söyleyen, üye olup STK toplantılarına katıldığını söyleyenleri ikili değişken olarak bu davranışları gösterenleri (1) göstermeyenleri de (0) olarak kodladığımız bir değişkeni bağımlı değişken olarak kullandığımız lojistik regresyon kestirmelerinin sonuçlarını sunmaktadır. Buradaki bağımlı değişkenler Şekil 7.1'de sunduğumuz değişkenlerdir.

Elde ettiğimiz sonuçlar kimi beklentilerimizin çok değişkenli bir denkleme çerçevesinde farklı etmenleri kontrol ettiğimizde bile geçerli olduğunu göstermektedir. Bu çok değişkenli denklemlerde kadın ve erkekler arasında anlamlı farklılıklar gözlemiyoruz. Yaş farkı, bağış yapma olasılığında gözlenmezken diğer tüm değişkenler için pozitif bir etki yaratmaktadır. Toplantılara katılma, gönüllü ve üye olma olasılığı kişiler yaşlandıkça artmaktadır. Yükselen eğitim, bağış yapma, üye olma ve toplantıya katılma olasılığını etkilemezken gönüllü olma olasılığını arttırmaktadır. Kürtçe konuşanların gönüllü ve üye olma olasılıkları konuşmayanlara göre daha yüksektir. Aleviler de anlamlı şekilde daha yüksek ihtimalle bağış yapar, üye olur ve STK toplantılarına katılır görünmektedir.

Kişilerin kendi değerlendirmelerine göre dindarlık düzeyi arttıkça bağış yapma ihtimalleri de artarken, üye ya da gönüllü olma ya da STK toplantılarına katılma olasılıkları farklılaşmamaktadır. İbadet sıklığının ise ne üyelik, ne bağış ya da toplantıya katılma ya da gönüllü olma olasılığı üzerine bir etkisi görünmektedir. Hanede kişi başı gelir anlamlı bir fark yaratmazken hanenin mal sahipliği ya da varlık düzeyi arttıkça bağış, üyelik, gönüllülük ve toplantılara katılma olasılıkları da artmaktadır. Medeni durum ya da evli olmanın yalnızca üye olma olasılığını düşürdüğü görünmektedir.

¹² Bu oranı hesaplarken Türkiye İstatistik Kurumu'nun üçüncü çeyrek GSYİH rakamlarını kullandık: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Donemsel-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-III.-Ceyrek-Temmuz-Eylul,-2024-53755>. Dördüncü çeyrekte GSYİH'nin %2,5 büyüyeceği varsayımıyla elde edilen 2024 toplam GSYİH rakamı içerisinde bizim burada tespit ettiğimiz formal ve enformel kişi başı bağış rakamlarının seçmen yaşı nüfus için karşılığının oranını hesapladık.

¹³ Bakınız. 2016 Charities Aid Foundation raporu: <https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-policy-and-campaigns/gross-domestic-philanthropy-feb-2016.pdf>.

TABLO 7.1

Kurumlar aracılığıyla bağış, üyelik, gönüllülük ve STK toplantılarına katılım olasılığının belirleyicileri

	Bağış yapanlar				Üye olanlar				Gönüllü olanlar				Toplantıya katılanlar			
	B	S.E.	Exp(B)		B	S.E.	Exp(B)		B	S.E.	Exp(B)		B	S.E.	Exp(B)	
Kadınlar	0,09	0,15	1,09		-0,30	0,22	0,74		-0,21	0,22	0,81		-0,06	0,24	0,94	
Yaş	0,01	0,01	1,01		0,04	0,01	1,04	***	0,03	0,01	1,03	***	0,02	0,01	1,02	***
Eğitim yılı	0,03	0,02	1,03		0,01	0,03	1,01		0,08	0,03	1,08	***	0,02	0,03	1,02	
Kürtçe konuşur	-0,47	0,24	0,62	**	1,35	0,28	3,88	***	1,39	0,27	4,02	***	0,16	0,35	1,17	
Alevi	1,01	0,18	2,75	***	0,53	0,24	1,70	**	-0,03	0,26	0,97		0,46	0,27	1,59	*
İbadet sıklığı	-0,02	0,05	0,98		0,02	0,07	1,02		0,05	0,07	1,05		0,10	0,08	1,11	
Dindarlık cetveli (0-10)	0,21	0,05	1,23	***	-0,03	0,07	0,97		-0,07	0,07	0,94		-0,10	0,08	0,90	
Mal sahipliği (0-100)	0,04	0,01	1,04	***	0,06	0,01	1,06	***	0,05	0,01	1,05	***	0,05	0,01	1,05	***
Hanede kişi başı gelir TL	-0,00	0,00	1,00		-0,00	0,00	1,00		0,00	0,00	1,00		0,00	0,00	1,00	
Evli olanlar	0,22	0,19	1,25		-0,88	0,26	0,41	***	-0,22	0,26	0,80		-0,20	0,29	0,82	
STK'lara güven (0-1)	1,39	0,57	4,02	**	-0,55	0,80	0,58		0,19	0,82	1,21		0,38	0,91	1,46	
Merkezi hükümet kurumlarına güven (0-1)	-0,43	0,52	0,65		0,57	0,76	1,76		0,63	0,76	1,88		0,41	0,81	1,50	
TBMM'ye güven (0-1)	-0,90	0,39	0,41	**	-0,41	0,57	0,67		-0,02	0,56	0,98		-0,76	0,59	0,47	
Diğer merkezi kurumlara güven (0-1)	-1,07	0,48	0,34	**	-0,12	0,68	0,89		0,43	0,66	1,53		0,06	0,73	1,06	
Hayattan memnuniyet (0-10)	0,25	0,07	1,28	***	0,07	0,10	1,07		-0,08	0,10	0,92		-0,11	0,11	0,90	
Geçmişe dair ekonomik durum değerlendirmeleri	0,05	0,05	1,05		0,23	0,07	1,26	***	0,04	0,07	1,04		-0,09	0,08	0,91	
Şimdiki ekonomik duruma dair değerlendirmeler	0,10	0,05	1,10	**	-0,07	0,07	0,93		0,13	0,06	1,14	**	0,12	0,07	1,13	*
Geleceğe dair ekonomik durum değerlendirmeleri	0,05	0,05	1,05		-0,03	0,07	0,97		-0,05	0,07	0,96		0,09	0,08	1,10	
Denklem sabiti	-5,97	0,67	0,00	***	-7,31	0,94	0,00	***	-7,61	0,93	0,00	***	-6,76	1,01	0,00	***
Nagelkerke R kare	0,26				0,20				0,21				0,13			

* <0.1, **<0.05, ***<0.01

Kurumlara güven yalnızca bağış olasılığını etkilemektedir. STK'lara olan güven artıkça bağış yapma olasılığı artmaktadır. Hayattan memnuniyet ve güncel olumlu ekonomik değerlendirmeler de beklendiği gibi bağış yapma olasılığını arttırmaktadır. Güncel ekonomik değerlendirmeler pozitifte doğru gittikçe toplandırlara katılma ve gönüllülük olasılığı da artar görünmektedir. Geçmişe yönelik ekonomik durum değerlendirmeleri iyiye gittikçe ise sadece üye olma olasılığı artmaktadır.

Hayırseverliğin nasıl algılandığına yönelik on ayrı ifadeye katılım soruları sormuştuk. Bu soruların kimler tarafından nasıl algılandığını tek tek ifadelere bakarak yapmak yerine bu ifadelerin kendi aralarında yüksek derecede ilintili olmalarının verdiği olanağı kullanarak gözlenmeyen değişken (latent variable) yöntemi ile bu ifadelerin ardında ortak boyutlar ne olabilir sorusunu cevaplamaya çalıştık. Bu amaçla yürüttüğümüz faktör analizi sonuçları Tablo 7.2'de verilmiştir. İfadelerin her bir boyutta

Hayırseverliğin boyutları

TABLO 7.2

	Boyutlar			
	Disiplinli sivil toplum bağışçısı ve gönüllüleri	Muhafazakar ve küresel bakışlı bağışçılar	Dini büyük bir bağış	Sanatsal faaliyetler ile ufak sadaka bağışçısı karşıtlığı
Vakfa ya da derneğe her ay düzenli bağış yapmak	0,83	0,11	0,19	0,01
Kendi mal varlığından bir kısmını sivil toplum kuruluşlarına bağışlamak	0,83	0,12	0,13	0,02
Sivil toplum kuruluşlarında gönüllülük yapmak	0,81	0,21	0,11	0,09
Farklı kuruluşlarda gönüllü faaliyetlerde bulunmak	0,66	0,45	-0,02	-0,10
Öğrenci okutmak, burs vermek, okul ve yurt binası yaptırmak	0,25	0,78	-0,08	0,01
Hangi din veya milliyetten olursa olsun dünyanın herhangi bir yerindeki sıkıntı içindeki insanlara yardım etmek	0,06	0,75	0,28	0,28
Her yıl ekonomik durumuna uygun olarak zekât ödemelerini yapmak	0,37	0,49	0,13	-0,29
Cami yaptırmak	0,19	0,06	0,93	0,04
Müze, sergi, konser festival gibi kültürel ve sanat faaliyetlerini desteklemek	0,15	0,16	0,09	0,83
Yoksullara sadaka vermek	0,29	0,37	0,40	-0,50
% varyans	28,16	18,56	11,94	11,27

Temel Bileşenler Analizi. Kaiser Normalizasyonlu Varimax. Döndürme Rotasyon Yöntemi: Döndürme Rotasyon 5 yinelemede (iterasyonda) tamamlandı.

bir araya geliş örnektlerinden bu boyutların ne anlama gelebileceğini yorumlamaya çalıştığımızda birinci boyutta “disiplinli sivil toplum bağışçı ve gönüllüleri” motiflerinin öne çıktığını görüyoruz. Düzenli bağış ve gönüllülük ifadelerine katılanlar bu boyutta yüksek bir skor almaktadırlar. İkinci boyutta “muhafazakâr ve küresel bakışlı bağışçılar” diye anlandırabileceğimiz bir hayırseverlik anlayışı hâkim görünmektedir. Zekâtını ödemek ve “hangi din veya milliyetten olursa olsun dünyanın herhangi bir yerindeki sıkıntı içindeki insanlara yardım etmek” ve “öğrenci okutmak, burs vermek, okul ve yurt binası yaptırmak” gibi ifadelerle katılanlar bu boyutta yüksek skor

almaktadırlar. Üçüncü boyutta tek başına cami yaptırmayı hayırseverlik olarak görenler ağırlıklı bir etki yapmaktadırlar. Dördüncü boyut ise bir yandan sanatsal faaliyetlere destek vermeyi hayırseverlikte öne çıkarırken sadaka vermeyi de hayırseverlikle bağdaştırmaktan uzak duran bir yaklaşımı da yansıtmaktadır.

Tablo 7.3'te basit bir seri regresyon modeli ile bu dört boyutu destekleyenlerin ne tür katılımcılar olduğunu ortaya koymaya çalıştık. Hayırseverliğin dört ayrı boyutta farklı farklı algılanışının ardında kadın ve erkekler arasında görüş farklılığı anlamlı görünmemektedir. Yaş ilerledikçe hayırseverliğin sanatsal faaliyetlere

TABLO 7.3

Hayırseverlik boyutlarını hangi etmenler açıklıyor?

	Disiplinli sivil toplum bağışçı ve gönüllüleri			Muhafazakar ve küresel bakışlı bağışçılar			Dini büyük bir bağış			Sanatsal faaliyetler ile ufak sadaka bağışçısı karşıtlığı		
	B	Standart hata		B	Standart hata		B	Standart hata		B	Standart hata	
Denklem sabiti	-1,17	0,22	***	-0,67	0,22	***	-0,79	0,20	***	0,38	0,22	*
Cinsiyet Kadın=1	-0,06	0,06		0,00	0,06		0,07	0,06		0,06	0,06	
Yaş	0,00	0,00		0,00	0,00	*	0,00	0,00		-0,01	0,00	***
Eğitim yılı	0,01	0,01		0,02	0,01	*	0,00	0,01		0,00	0,01	
Kürtçe konuşur	-0,11	0,09		0,35	0,09	***	0,31	0,08	***	0,00	0,09	
Alevi	-0,08	0,07		-0,21	0,07	***	-0,17	0,07	**	0,27	0,07	***
İbadet sıklığı	-0,06	0,02	***	0,01	0,02		0,10	0,02	***	0,00	0,02	
Dindarlık	0,10	0,02	***	0,02	0,02		0,09	0,02	***	-0,05	0,02	**
Mal sahipliği endeksi	0,01	0,00	***	0,01	0,00	**	0,00	0,00		0,00	0,00	
Hanede kişi başı gelir	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00	0,00		0,00	0,00	
Evliler	0,00	0,07		-0,15	0,07	**	0,03	0,07		0,12	0,08	
Ayarlı (adjusted) R kare	0,06			0,03			0,15			0,03		

* <0.1, **<0.05, ***<0.01

TABLO 7.4

STK'lara güven

destek olduğunu düşünme eğilimi azalmaktadır. Bu boyutta Aleviler sanatsal faaliyetlerin hayırseverlik olduğu fikrine katılırken kendini artan derecede dindar olarak görenler bu görüşe katılmama eğilimindedir. Sanatsal faaliyetleri hayırseverliğin tanımında öne çıkaran dördüncü boyuttakiler ise görece daha genç bir yaş grubuna aittir.

Kürtçe konuşanlar muhafazakâr ve küresel bakış boyutunda daha yüksek bir skor alırken Aleviler ortalama olarak daha düşük bir skordadırlar. Kendini dindar görme eğilimi ve ibadet sıklığı arttıkça bir ve üçüncü boyuttaki ifadelerle katılma eğilimi de artmaktadır. Ancak muhafazakâr ve küresel bakışlı ifadelerle katılma eğilimi değişmemektedir. Hanede kişi başı gelir hiçbir boyutta anlamlı etki yaratmazken mal sahipliği arttıkça birinci ve ikinci boyuttaki ifadelerle katılma eğilimi de artmaktadır.

Çalışmamızda STK'ların nasıl çalıştıkları, neleri yapabiliyor neleri yapamadıkları, kişilerin STK'larla olan ilişkilerine dair bir seri değerlendirme de sorulmuştur. Bu değerlendirmeler de yukarıda çözümlendiğimiz hayırseverliğe dair değerlendirmeler gibi birbirleriyle yüksek derecede ilintilidir. Ancak bu sefer çok boyutlu bir değerlendirme serisi görmüyoruz. Tablo 7.4'te hem STK'lara güveni yansıtan hem de kişilerin STK'larla olan ilişkilerine dair çevrelerinin beklentilerini veren değerlendirmelerin birbirleriyle yüksek derecede bağlantılı olduklarını görüyoruz. Yani STK'ların şeffaf ve etkin çalıştığını düşünme eğiliminde olanlar aynı zamanda kendilerinin bağış yapmaları gerektiğini düşünen bir çevreye sahip ve gelecekte de bağış yapma olasılıklarını da yüksek olarak değerlendirme eğilimindedirler.

	STK'lara güven boyutu
Benim için önemli olan çoğu insan, hayırsever bağışlar yapmam gerektiğini düşünüyor	0,81
Sivil toplum kuruluşlarına bağış yaparak diğerlerine yardım etmek önemlidir	0,78
Sivil toplum kuruluşları karşılaştıkları sorunları çözme yeteneğine sahiptir	0,78
Sivil toplum kuruluşları bağışlanan paranın nasıl kullanıldığı konusunda bağışçıları bilgilendirir	0,78
Sivil toplum kuruluşları bağışlanan paraları doğru şekilde kullanır	0,78
Sivil toplum kuruluşları şeffaftır/hesap verebilir	0,78
Sivil toplum kuruluşları yardım alanların ihtiyaçlarını anlar	0,77
Yakın gelecekte hayırsever bağışlar yapma olasılığım oldukça yüksek	0,77
% varyans	61,31

Çıkarım Yöntemi: Temel Bileşenler Analizi.

Tablo 7.5, STK'lara duyulan güven sonuçlarını bir araya getiren faktör skorlarının bağımlı değişken olduğu regresyon modelinin kestirme sonuçlarını vermektedir. Burada göze çarpan yine kadın-erkek farkının anlamlı olmadığı ancak daha eğitilmiş olanların STK'lara daha pozitif değerlendirme verip bağış yapma beklentilerinin de yüksek olduğudur. Dindarlık ve mal sahipliğinin de yine anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır. Ancak ibadet sıklığının anlamlı bir etkisi gözlenmemektedir.

STK'lara güven ve sonuçlarının belirleyicileri

	B	Std. Hata	
Denklem sabiti	-1,70	0,21	***
Cinsiyet Kadın=1	0,04	0,06	
Yaş	0,00	0,00	
Eğitim yılı	0,03	0,01	***
Kürtçe konuşur	0,25	0,09	***
Alevi	0,10	0,07	
İbadet sıklığı	-0,03	0,02	*
Dindarlık	0,10	0,02	***
Mal sahipliği endeksi	0,02	0,00	***
Hanede kişi başı gelir	0,00	0,00	
Evliiler	0,15	0,07	**
Ayarlı (adjusted) R kare	0,13		

* <0.1, **<0.05, ***<0.01

8. AFET BAĞIŞÇILIĞI

2023 Kahramanmaraş depremleri gibi büyük afetlerin ardından, sivil toplumun ön plana çıkması dünya genelinde sıkça gözlemlenen bir durumdur. Benzer şekilde, 17 Ağustos 1999'da meydana gelen 7.4 büyüklüğündeki Marmara Depremi sonrasında da sivil toplum, hızlı koordinasyonu ve etkili faaliyetleriyle dikkat çekmiştir. Bu faaliyetler arasında arama kurtarma çalışmaları, depremden etkilenen bireylerin barınma ve temel ihtiyaçlarının karşılanması, halktan toplanan bağışların ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması önemli bir yer tutmuştur.

Pek çok uzman ve akademik çalışma, devletin Marmara Depremi sonrası müdahalelerindeki yetersizliğin, sivil toplum kuruluşlarına hem fiziksel hem de politik bir alan açtığını, aynı zamanda toplum içinde sivil toplumun itibarını ciddi şekilde artırdığını belirtir.¹⁴ Hatta bazı görüşlere göre, Marmara Depremi Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giriş sürecine benzer bir şekilde, Türkiye sivil toplumunun gelişimindeki

en kritik dönüm noktalarından biri olarak değerlendirilmektedir.

6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan 7,8 ve 7,5 büyüklüğündeki iki büyük depremin ardından, Türkiye ve Suriye'de resmi rakamlara göre yaklaşık 60.000 kişi hayatını kaybetmiş ve yüzbinlerce kişi evsiz kalmıştır. Bu büyük afetin ardından da Marmara Depremi'ne benzer şekilde, sivil toplum hem temel ihtiyaçların temini hem de sağlık, çocuk hakları, göçmen hakları gibi uzmanlık gerektiren alanlarda gerçekleştirdiği çalışmalarla ön plana çıkmıştır. Bunun yanı sıra, Türkiye'den ve yurt dışından çok sayıda kişi hızla organize olarak gönüllü faaliyetlerde bulunmuş ve nakdi ve aynı bağışlar yapmıştır. Bireysel bağışları teşvik etmek amacıyla birçok sivil toplum kuruluşu, özel sektör ve kamu kurumu yardım kampanyaları düzenlemiştir.

Araştırmamızın bu bölümünde, genel olarak afet bağışçılığı ile 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrası bağışçılık ve gönüllülük davranışlarını ele aldık. Bu modül, Türkiye'de afet bağışçılığı üzerine yapılmış ilk sistematik anket çalışması olması sebebiyle geçmiş verilerle karşılaştırma yapma imkânı sunmamaktadır.

¹⁴ Jalali, R. (2002). Civil society and the state: Turkey after the earthquake. *Disasters*, 26(2), 120-139.

Katılımcılara öncelikle büyük afetler sonrasındaki davranışlarına ilişkin çeşitli sorular yönelttik. Şekil 8.1, vatandaşların afet sonrası bağış yaparken tercih ettikleri kurumlar hakkında bilgi sunmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, ihtiyaç sahiplerine aracısız ve doğrudan ulaşmayı tercih edenlerin oranı %25 ile ilk sırada yer almıştır. Bunu %24 ile sivil toplum kuruluşları ve %23 ile ulusal kamu kurumları takip etmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının, az bir farkla da olsa devlet kurumlarının önünde yer alması dikkat çekici bir bulgu olarak öne çıkmaktadır.

Yerel belediyeler %11 oranında tercih edilerek dördüncü sırada yer alırken, yerel mahalle örgütleri %7, cami dernekleri ise %4 oranında tercih edilmiştir. Okul ve iş yerlerinde düzenlenen kampanyalara katılım oranı %1 ile sınırlı kalmakla birlikte, bu düşük oran, örneklem yapısı bağlamında değerlendirilmelidir. Türkiye temsili bir örnekleminde formel olarak mavi ve beyaz yakalı olarak bir işyerinde çalışanlar örneklemin %34,8'ini oluşturmaktadır. Öğrenciler ise sadece %5,4'tür. Dolayısıyla formel bir işyeri ya da okul organizasyonu ile bağış yapma olanağı zaten kısıtlı bir grup için söz konusu olabilmektedir.

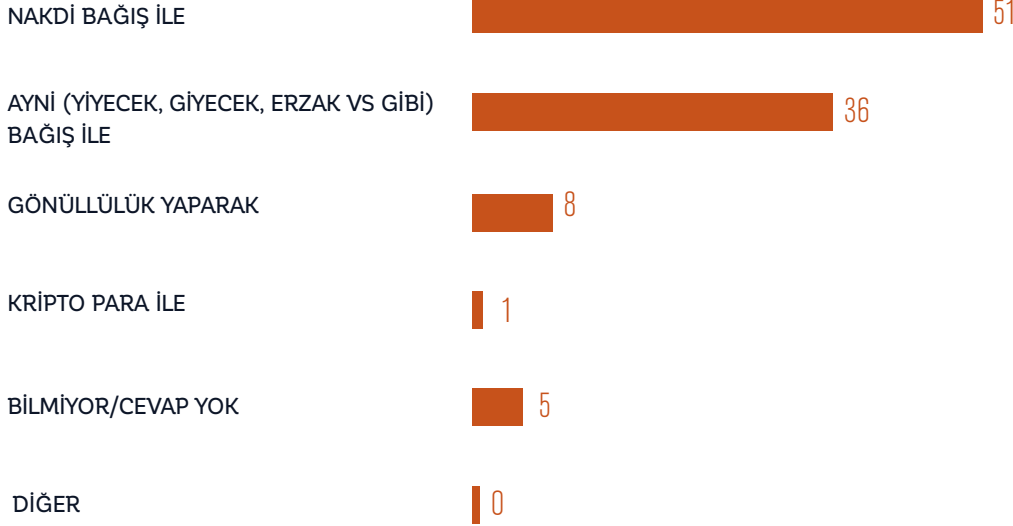
ŞEKİL 8.1

Büyük çaplı deprem, orman yangını, sel vb. bir afet yaşandığında öncelikli olarak hangi kurumlar üzerinden bağış yapmayı düşünürsünüz? (%)

ŞEKİL 8.2

**Büyük çaplı
deprem, orman
yangını, sel vb. bir
afet yaşandığında
afetzedelere
öncelikli olarak ne
şekilde destek
olmayı tercih
edersiniz? (%)**

Şekil 8.2, bireylerin afet sonrası yardım yapma tercihlerini göstermektedir. Vatandaşların ilk tercihi, %51 oranıyla nakdi bağış olmuştur. İkinci sırada ise %36 ile aynı bağış yer almaktadır. Afet sonrası kritik önem taşıyan gönüllülük faaliyetleri aracılığıyla yardımda bulunmayı tercih edenlerin oranı ise yalnızca %8 gibi düşük bir seviyede kalmıştır. Son yıllarda popülerleşen ve bir yatırım aracı olmanın ötesinde kendi topluluklarını oluşturan kripto paralar aracılığıyla yardım yapmayı seçenler ise %0,5 gibi oldukça küçük bir dilimde kalmıştır.

Sosyal ağ araştırmalarına göre, bireyler nadiren izole bir şekilde, tek başlarına karar alır.¹⁵ Aile, yakın arkadaşlar, çevrimiçi platformlar ve diğer yüz yüze ilişkiler, afet yardımı gibi kritik davranışları büyük ölçüde şekillendirebilir. Şekil 8.3, bireylerin afetlerle ilgili konularda sosyal ağlarıyla ne düzeyde etkileşim içinde olduklarını göstermektedir.

Yakın aile ve akrabalar, afet gündeminin hem en çok konuşulduğu (%72) hem de kolektif afet bağışlarının en sık yapıldığı (%29) sosyal ağlar olarak öne çıkmaktadır. İş, okul ve mahalle ortamında günlük hayatta görüşülen kişiler ise bireylerin %56'sının afet gündemini paylaştığı, %19'unun ise birlikte afet bağışında bulunduğu ilişkiler olarak dikkat çekmektedir.

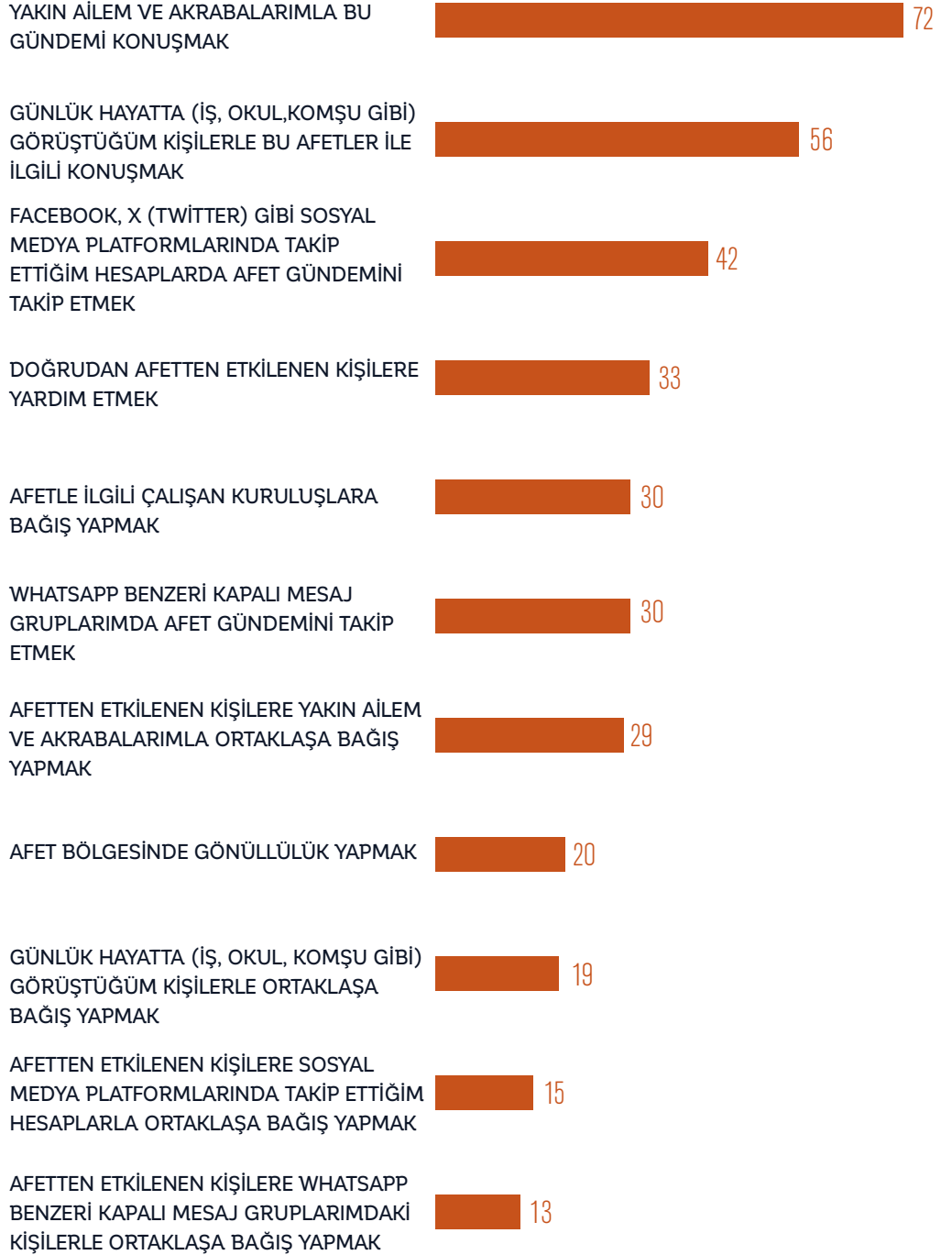
Sosyal medya platformlarında afet gündemini takip edenlerin oranı %42 iken, bu mecralardaki gruplarla birlikte afet bağışında bulunanların oranı %15'tir. Son olarak, WhatsApp gibi kapalı mesaj grupları aracılığıyla gündemi takip edenlerin oranı %30, bu gruplar üzerinden bağış kampanyalarına katılanların oranı ise %13 olarak belirlenmiştir.

Bu bulgular, enformel ağların afetler sonrası bireylerin mobilizasyonundaki kritik önemini açıkça ortaya koymaktadır. Politika yapıcılar ve afet sonrası çalışan sivil toplum kuruluşlarının, sosyal ağların bireylerin kolektif karar alma ve bağış yapma süreçlerindeki etkisinden faydalanabilmek için bu enformel ağları değerlendirmeye yönelik stratejiler geliştirmesi gerekmektedir.

¹⁵ Diani, M. (2011). Social movements and collective action. *The SAGE handbook of social network analysis*, 223-235.

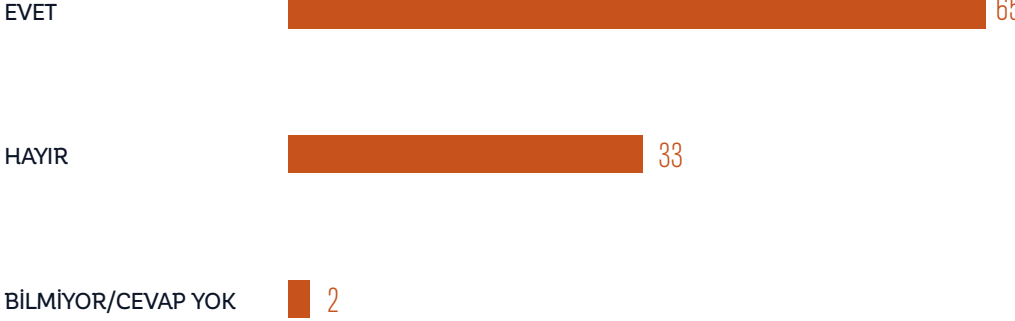
ŞEKİL 8.3

Şimdi size şiddetli bir deprem, orman yangını, sel vb. bir afet yaşandığında nasıl bir tecrübeniz olduğuna dair birtakım önermeler okuyacağım. Her bir seçeneği ne sıklıkta yaptığınızı belirtiniz (%)

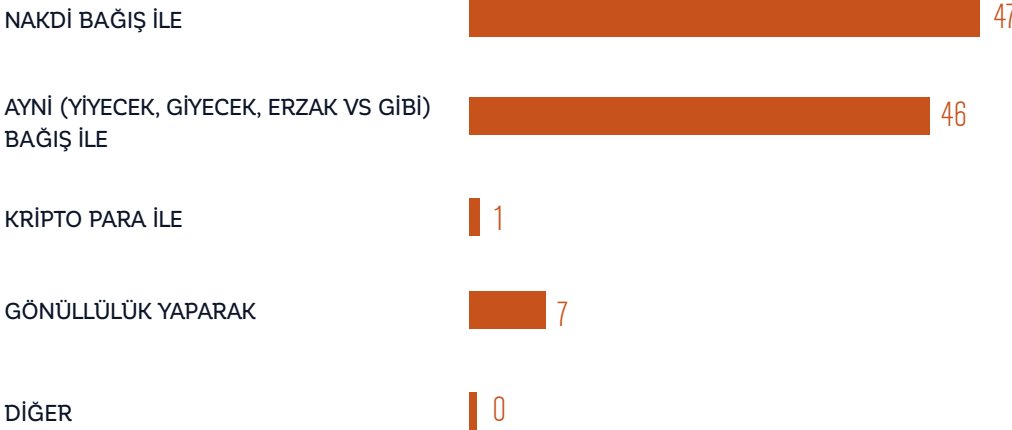
ŞEKİL 8.4

**Kahramanmaraş
depremleri sonrası
bölgede
yaşayanlara destek
oldunuz mu? (%)**

ŞEKİL 8.5

**Kahramanmaraş
depremleri sonrası
ne şekilde destek
oldunuz? (%)**

2023 Kahramanmaraş depremlerine özel bağış ve gönüllülük davranışlarına baktığımızda, vatandaşların %65'inin bir şekilde afet sonrası yardım sürecine dahil olduğunu görüyoruz (Şekil 8.4).

Deprem sonrası yardım sürecine hangi şekillerde destek olunduğuna baktığımızda, nakdi ve aynı bağışların sırasıyla %47 ve %46 oranlarıyla ilk sırada yer aldığını görüyoruz. Depremi hemen ardından yapılan yiyecek, erzak gibi aynı yardımların koordinasyonunun etkili bir şekilde sağlanması ve ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması oldukça zor bir süreçtir. Küçük gruplar halinde, enformel yöntemlerle toplanan aynı yardımların kişisel girişimlerle organize edilen kamyonlar aracılığıyla yoğun bir

şekilde deprem bölgesine gönderildiğine, ancak bu yardımların bir kısmının ihtiyaç sahiplerine ulaşmadığına dair haberler sıklıkla medyada yer almıştır. Aynı yardımların bu denli popüler olması, bu tür yardımların daha etkili bir şekilde nasıl yönetilmesi gerektiği konusunda önemli sorular doğurmaktadır.

Kripto para ile bağış yapanlar, toplamda %1'lik bir dilimde kalmakla birlikte, geçmiş afetlerde görülmeyen bir bağış şekli olarak dikkat çekmektedir. Deprem sonrası gönüllülük faaliyetlerine katılanların oranı ise %7 seviyesindedir.

ŞEKİL 8.6

Kahramanmaraş depremleri sonrası bağış yapmama nedeniniz öncelikli olarak nedir (Yardım yapmayan % 33 içinde)?

Şekil 8.6, Kahramanmaraş depremleri sonrası bağış yapmayanların nedenlerini açıklamaktadır. Yardım için bütçe ayıramadığı gerekçesiyle bağışta bulunamayanlar, %61 gibi büyük bir oranla dikkat çekiyor. Türkiye'nin 2021 kış aylarından bu yana içinde bulunduğu ekonomik krizin bu yüksek oranda dolaylı bir etkisi olduğu düşünülebilir.

Bağış yapmamanın diğer nedenleri ise şu şekilde sıralanmaktadır: %9'luk bir kesim, devletin çabalarını yeterli bulduğunu belirtmiştir. %8'i bağışların etkisini takip edemediği için bağış yapmadığını ifade etmiştir. %6'lık bir grup, bağışta bulunmayı doğrudan talep eden bir kişi ya da kurum olmadığını söylemiştir. %3'ü, bağış yapabilecekleri kurumlar hakkında bilgi sahibi olmadığını dile getirmiştir. %2'lik bir kesim başka hayır işlerine bağlı olduğunu belirtirken, diğer bir %2, depremin yıkıcılığından habersiz olduğunu ifade etmiştir. Son olarak, %2'lik bir grup ise kendilerinin bağış yapmama nedeninin, seçeneklerde yer almayan başka bir sebep olduğunu belirtmiştir.

ŞEKİL 8.7

**Kahramanmaraş
depremleri sonrası
hangi kurumlar
üzerinden bağış
yaptınız? (%)**

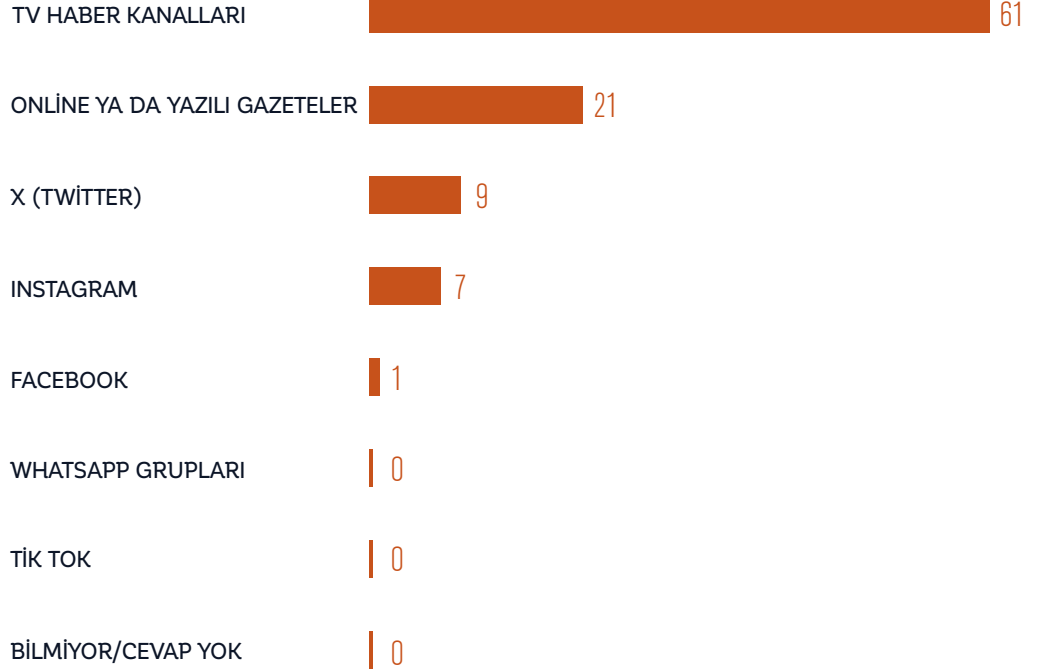

Vatandaşların deprem sonrası yardımlarındaki organizasyonel tercihlerini yansıtan Şekil 8.7 oldukça çarpıcıdır. Sivil toplum kuruluşları, hem doğrudan bağışların, hem de kamu kurumlarının önüne geçerek toplumun %25'inin tercihi olarak öne çıkmaktadır. İhtiyaç sahiplerine aracısız yardım etmeyi seçenlerin oranı ise %19. Bu oranın yüksek kalması, hem sivil hem de kamu kurumlarına duyulan güvenle ilgili soru işaretlerini gündeme getirebilir.

Yerel belediyeler, %19 ile ulusal kamu kurumlarına oldukça yakın bir tercih oranına sahiptir. Ulusal kamu kurumlarını seçenlerin oranı %17 iken, yerel örgütlenmeler ve cami demekleri üzerinden yapılan enformel mobilizasyonlar sırasıyla %12 ve %3 oranında tercih edilmektedir. İş yerlerinde düzenlenen yardım kampanyalarına katılanların oranı %3 iken, okullarda düzenlenen kampanyalara katılım oranı yaklaşık %2 olarak görülmektedir.

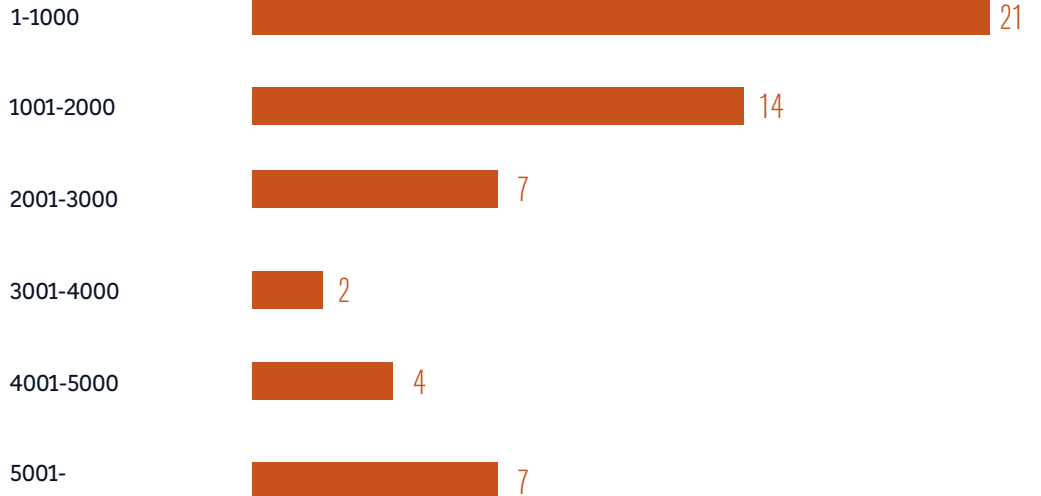
ŞEKİL 8.8

Kahramanmaraş depremleri ile ilgili gelişmeleri öncelikli olarak hangi kaynaklardan takip ettiniz? (%)

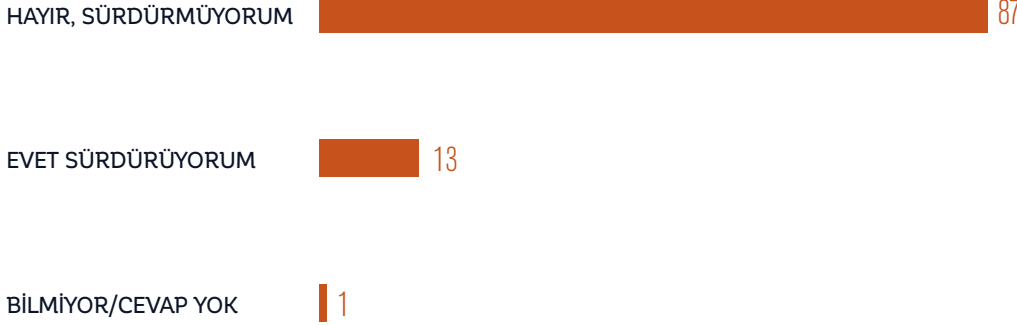
ŞEKİL 8.9

Kahramanmaraş depremleri sonrası yaptığınız tüm bağışları düşündüğünüzde toplam bağışlarınızın tahmini değeri ne kadardır? (%)

ŞEKİL 8.10

**Kahramanmaraş
depremleri sonrası
bağışlarınızı düzenli
olarak sürdürüyor
musunuz? (%)**

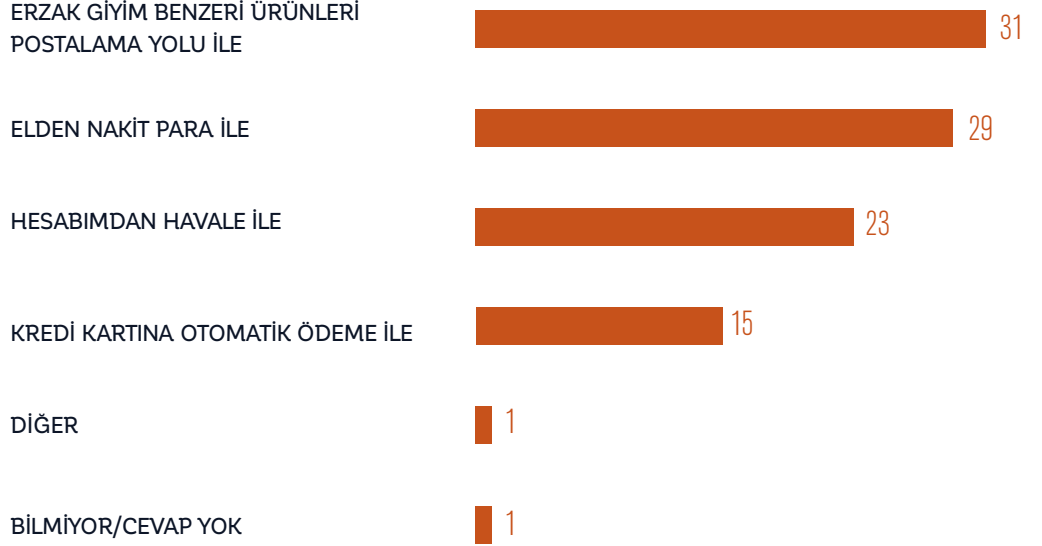
Şekil 8.8 ise Kahramanmaraş depremleri sonrası gündemin takip edildiği temel kaynakların dağılımını gösteriyor. TV haber kanalları %61 ile Kahramanmaraş depremleri sonrası gündemin en sık takip edildiği medya olarak öne çıkıyor. Online ya da yazılı gazeteler öncelikle tercihi olanların oranı ise %21'dir. Toplamda %17'lik bir kesim sosyal medya ağlarını tercih ederken, bu kanallar içinde en çok tercih edilenler sırasıyla X (Twitter) (%9), Instagram (%1), ve Facebook (%1). WhatsApp grupları ve Tik Tok ise %1'den az bir grubun ilk tercihi olmuş görünüyor.

Şekil 8.9, 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrası yapılan bireysel bağışların dağılımını göstermektedir. 1000 TL ve altı yapılan bağış oranı %21, 1001 ve 2000 TL arası bağış yapanların oranı %14, 2001 ve 3000 TL arası bağış oranı %7, 3001-4000 TL arası %2, 4001-5000 ve 5000 TL üstü bağışlar ise sırasıyla %4 ve %7'dir.

Daha önce gösterildiği gibi 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrası belki de Türkiye tarihinde bireysel bağışçılığın en yoğun yaşandığı dönem oldu. Bu bağlamda, Türkiye'de hayırseverlik açısından en önemli sorulardan biri 2023 Kahramanmaraş depremlerinin bireysel davranışlarda uzun süreli bir değişime neden olup olmadığıdır. Şekil 8.10'a bakıldığında deprem sonrası süreçte bağış yapanların %13'lük bir diliminin bağışlarını düzenli olarak sürdürdüğünü görmek mümkün. Bu oran çok yüksek görünmemekle beraber sürekliliği devam ederse Kahramanmaraş depremlerinin Türkiye'de hayırseverlik üzerine anlamlı bir etki yaptığını söylemek mümkün olabilir.

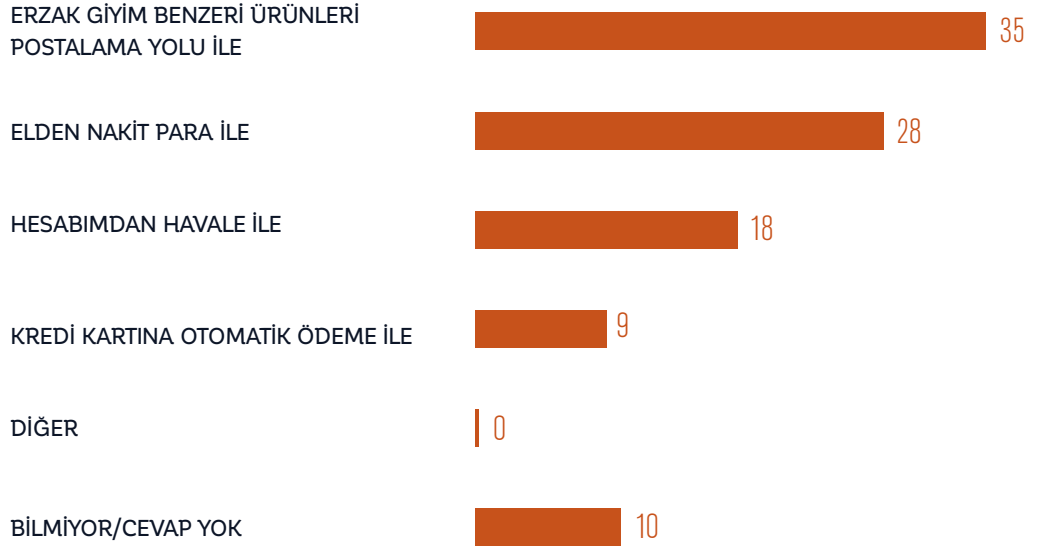
ŞEKİL 8.11

**Düzenli
bağışlarınızı ne
şekilde
sürdürüyorsunuz?
(%13 içinde
dağılım)**

ŞEKİL 8.12

**Bağışlarınızı düzenli
olarak devam ettirme
olanağı verilse bu
bağışlarınızı ne
şekilde sürdürmeyi
tercih ederdiniz? (%)**

Kahramanmaraş depremleri sonrası düzenli bağışlarını sürdüren %13'lük grubun bağışlarını sürdürme şekline baktığımızda (Şekil 8.11) bu bireylerin büyük bir bölümünün aracısız bağışları tercih ettiğini görüyoruz. Aynı yardımlarını postalama yoluyla iletenlerin oranı %31, elden nakit parayla sürdürenlerin oranı %29, banka hesaplarından havale ile devam edenlerin oranı %23, ve kredi kartına otomatik ödeme ile yardımlarını sürdürenlerin oranı %15 düzeyindedir.

Bağışlarını sürdürmeyen gruba bağışlarını sürdürme şansı verilse ne şekilde yapmayı tercih edeceklerini sorduğumuzda da benzer bir tablo çıkıyor (Şekil 8.12). %35'lik kesim aynı yardımları posta yoluyla iletmeyi tercih ederken, %28'lik bir kesim banka hesabından havaleyi tercih ediyor. Elden nakit para ile yardımlarını sürdürmeyi tercih edeceklerin oranı %18 iken, kredi kartına otomatik ödemeyi tercih edeceklerin oranı %9'da kalıyor. %10'luk bir kesim ise bir tercih belirtmiyor. Buradan yapılabilecek bir çıkarım, bağış yapmayanlar eğer bağış yapsalardı formel bir yolla bağış yapmayı tercih etmeyeceklerdi gibi görünmektedir.

Genel olarak, afet bağışçılığı ile 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrası bağışçılık ve gönüllülük davranışlarını incelediğimiz bu bölümde öne çıkan bulguları özetlemek gerekirse: Vatandaşların enformel bağışçılığı, kurumlar üzerinden yapılan bağışçılığa tercih ettiği görülmektedir. Ancak bu tür bağışçılığın, afet yardımlarının etkili ve verimli bir şekilde dağıtılması konusunda çeşitli zorluklara yol açması kaçınılmazdır.

Kurumlar üzerinden bağış yapmayı tercih eden bireylerin ise sivil toplum kuruluşlarını kamu kurumlarına tercih ettiğini gözlemlenmektedir. Bu durum, Marmara Depremi sonrasında olduğu gibi, sivil toplumun kaynaklarının, etkinliğinin ve itibarının artması açısından önemli bir kırılma noktası olabilir. Öte yandan, 2023 Kahramanmaraş depremleri gibi büyük çaplı ve yıkıcı afetler sonrasında, etkili müdahale kapasitesi en yüksek kurumların şüphesiz devlet kurumları olduğu unutulmamalıdır.

Toplum desteğinin, çeşitli nedenlerle kamu kurumlarından sivil topluma kayması, afetlere müdahalede asli sorumluluğu taşıyan devlet kurumlarının etkinliğini azaltabilir. Bu da olumsuz bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Kahramanmaraş depremleri sonrası toplumun çok büyük bir kesiminin formel ya da enformel yollarla hayırseverlik faaliyetlerine katıldığını görmekteyiz. Ancak bu grubun sınırlı bir kısmı hayırseverlik aktivitelerini sürekli bir hale getirmiş görünmekte. Düzenli hayırseverlik oranlarının düşük olduğu Türkiye'de, bu küçük kesimin dahi faaliyetlerini devam ettirmesi, hayırseverlik kültürünün gelişimi açısından önemli bir adım olabilir.

Bunlara ek olarak, enformel ağların afetler sonrası davranışları etkileyebileceğini gösteren bulgular sunduk. Bu ağların, afet sonrası mobilizasyon süreçlerine yönelik stratejiler oluşturulurken göz önünde bulundurulması faydalı olabilir.

9. SONUÇ

2004 yılından bu yana TÜSEV inisiyatifi ve desteğiyle yürütülen bu çalışma, Türkiye’de hayırseverlik ve bağış davranışlarının yıllar içindeki gelişimini incelerken, Türkiye’nin toplumsal yapısındaki değişimini de gözler önüne sermektedir. Temel demografik veriler, Türkiye’nin eğitim seviyesinin yükseldiğini, nüfusun yaşlandığını, hane yapısının küçüldüğünü ve büyük ölçüde kentleşmiş bir topluma dönüştüğünü göstermektedir. Bu gelişmeler hiç kimse için şaşırtıcı değildir şüphesiz. Ancak kaba hatlarıyla bildik bir modernleşme sürecinin kendine has iniş çıkışları ve dar boğazları da vardır elbette. En basit şekliyle gelir ve varlığı artan hanelerin daha mutlu ve huzurlu bir yaşamı olması beklenir. Oysa 2004 yılından 2024 yılına gelindiğinde, mal varlıklarında artış yaşanmasına ve kişi başına düşen gelirin yükselmesine rağmen, ekonomik memnuniyetin azaldığı ve bireylerin hayattan duyduğu memnuniyetin de gerilediği görülmektedir.

Son yirmi yıla bakıldığında ülkenin genel ekonomik ortamındaki bu gelişmelerin bireysel bağışçılığı da doğrudan etkilediği görülmektedir. Objektif hane bireylerinin kullanımındaki gelirin artmasına rağmen beklentilerin karşılanmasındaki güçlükler, genel belirsizlik ve olumsuz ekonomik durum algısının kişileri bağıştan uzak tuttuğu söylenebilir. Ancak buna rağmen afetlerin yarattığı acil yardım duygusu da ters yönde bir etki yapmakta ve geniş kitlelerin afetler sonrası etkileyici bir yardım seferberliğine girdiği de gözlenmektedir. Çalışmamızın 2021 ve 2024’teki son iki halkasının bu seferberlikleri yansıttığı söylenebilir. Ülke sathında gelir bölüşümünün çarpık doğasının bir yansıması olabilecek şekilde genel dini ya da dünyevi saiklerle bağış yapan kitle azalsa bile daha küçük bir grubun miktar olarak git gide daha yüksek bağış yaptığı gözlenmektedir.

2024 yılında kurumlara olan güven düzeylerine baktığımızda, geçmiş yıllarla karşılaştırıldığında nispeten düşük oranlar göze çarpmaktadır. Bireysel bağışçılığın belirleyen pek çok faktör bulunmasına rağmen, kurumlara duyulan güvenin düşük seyretmesi, Türkiye'de bağışçılığın kurumsallaşması açısından engelleyici bir unsur olarak değerlendirilebilir. Gerek kamu kurumları gerekse de STK'lara duyulan güvenin düşüklüğü acil ihtiyaç durumlarında mevcut gelir ve insan kapasitesinin tam kullanılmasını engellemektedir. Yasal statüsü demek olmakla birlikte, tarihsel olarak devlet kurumlarıyla yakın teması nedeniyle özel bir statüye sahip olan Kızılay'ın hem bağış, hem de gönüllülük alanında önemli bir ilerleme kaydettiğini tespit etmiş bulunuyoruz. Bu tespit kamuoyunda oluşmuş olan her türlü negatif algı ve medya tartışmasına rağmen gözlenmektedir. Özellikle afetlere yönelik organizasyonlarda kamu kurumlarının STK'larla rekabet etmek yerine onlarla koordineli ve uyumlu çalışabiliyor olmaları elbette gerekir. Bu açıdan STK ve kamu kurumlarının güven telkin edici bir gelişme kaydetmesi son derece önemlidir.

Yıllar içindeki ideolojik değişimi değerlendirdiğimizde, merkezdeki seçmenin azaldığını, kendini merkezin sağ ve solu olarak tanımlayan vatandaşların arttığını gözlemliyoruz. Bu durum, Türkiye'de politik kutuplaşmanın artışına işaret eder niteliktedir. STK'lar ve kamu kurumlarının afet bağışçılığı açısından bir güven eksikliği çerçevesinde işler olmasının altında da bu kutuplaşmanın olması beklenir. Muhafız seçmen, hükümet ve ona yakın kurumlara kendini yakın hissetmedikçe ve güveni zayıf oldukça bu kurumlar aracılığıyla afet bağışından da geri duruyor olabilir. Ancak araştırmamızda bu beklentiyi destekler bir bulgu yoktur. Bunun başlıca nedeni Kızılay'a ait dışı bağış yaptığını söyleyen yaklaşık %12'lik grubun parti tercihlerine bakıldığında anlamlı bir ayrışma gözlenmemesidir. Ancak bu ve benzer senaryoları düşünürken güvenin özellikle partizan bir yapıya bürünmesinin toplumsal bir maliyeti olabileceğini akılda tutmak gerekir.

2004 yılından bugüne fitre ve zekât ödemesinde bulunan ve kurban kesen vatandaşların oranında azalma gözlenmekle birlikte, küçük bir grubun dini bağış miktarlarını geçmişe nazaran çok daha yüksek tutarlarda gerçekleştirdiği göze çarpmaktadır. Bu tür bağışlarda, kurumlardan çok doğrudan bağışçılığın baskın olduğu ve bağışların akraba, arkadaş ya da tanıdıklar gibi yakın çevrelere yapıldığı görülmüştür. Kurumlar aracılığıyla yapılmayan bu tür bağışların toplumsal ihtiyaçlara cevap yeteneğinin de zayıf olması beklenir. Gerek ihtiyaç sahiplerine erişmek, gerekse de en etkin şekilde bu kaynakların kullanımını sağlamak açısından bireysel gayretlerin yetersiz kalması doğaldır. Enformel olarak kişilerin doğrudan yaptıkları yardımlar gerek dini saiklerle, gerek daha dünyevi saiklerle olanları birlikte düşündüğümüzde Türkiye'de toplam bağış ve yardımların en büyük kısmı enformel kalmaktadır. Bu enformalite, toplam bağış ve yardım rakamı artıyorsa da bu kaynakların etkinliğinin aynı derecede artmasına bir engel olarak görülebilir.

Bağışçılıkta kurumların rolüne baktığımızda, kurumlar üzerinden bağış yapanların oranının 2004 yılından 2024 yılına yaklaşık iki katına çıktığı görülmektedir. Bu artışın da afetler nedeniyle yüksek seyretmekte olduğunu akılda tutmalıyız. Sivil toplum kuruluşlarında gönüllülük, toplantılara katılım ve üyelik oranları da benzer şekilde artmıştır. Bu bulgular, Türkiye'de sivil toplumun gelişimine dair olumlu sonuçlar olarak öne çıkmaktadır. Kurumları özel olarak incelediğimizde, Kızılay'a ek olarak LÖSEV ve Ahbap Demeği gibi kurumlar için de bağış yapan vatandaşların oranında ciddi bir artış gözlenmektedir. Yani Türkiye hayırseverlik ve bağış piyasasında tüm kısıtlara rağmen başarı öyküleri de vardır. Kaba bir hesaplama enformel ve formel bağışların toplamı GSYİH'nin yaklaşık %0,98'ine karşılık gelmektedir ve önceki 2021 çalışmasına göre az bir oranda artmıştır. Yani kendi içinde anlamlı artışlar gösteren bağış rakamları ülkenin GSYİH gelişimine göre geride kalmakta ve ancak kısıtlı bir artış gösterebilmektedir.

Var olan potansiyel önündeki en önemli engelin kurumlara duyulan güven eksikliği olduğu açıktır. Şeffaf, hesap verebilir, hakkaniyet prensibinden şaşmayan kurumların çalışma alanı, yönetim kadrosunun niteliği, yerel ya da ülke genelinde çalışması, kısa ya da uzun dönemli projeleri olması, bağışları nasıl topladığı gibi nedenlerden çok daha önemlidir. Güven vermeyen kamu ya da sivil toplum kuruluşları vatandaşları doğrudan enformel yardıma yönlendirmektedir diyebiliriz. Bu da hayırseverlik alanının toplumsal etkisini kısıtlamaktadır.

Şeffaflık, hesap verebilirlik ve hakkaniyet prensiplerinden kamuoyunun ne anlamakta olduğunu laikiyle çözümleyemediğimiz açıktır. Araştırmamızda bağış toplama yeteneği oldukça yüksek görünen STK'ların ne tam olarak şeffaf ne de hesap verebilir olduklarını söylemek zordur. Çalışmalarında hakkaniyet prensibini layıkıyla izlemekte olduklarına dair de net bir çıkarımda bulunmak yine mümkün değildir. Ancak kurumların belki görünürlüklerini yüksek tutarak, belki yürüttükleri faaliyetlerin iletişiminde etkili bir şekilde yaparak kurumsal güvenilirlik ve bağış toplama yeteneklerini geliştirmeleri elbette mümkündür. Bu yeteneğin nasıl oluşup korunduğu ilerde yürütülecek çalışmalarda irdelenmesi gereken bir sorudur. Keza ülke genelindeki çalışmaların yereldekilerden daha çok bağış toplama yeteneğine sahip olması da tam anlaşılır bir durum değildir. Yerelde, yani bağış yapan kişiye daha yakın bir alanda etkili faaliyetlere değil de ülke genelinde etkili faaliyetlere bağış yapma eğilimi neden tercih edilmektedir? Bu sorunun cevabını da bu aşamada veremiyor ve ilerde yürütülecek çalışmalara bırakıyoruz.

Bağış yapma eğiliminde gelirden ziyade varlığın, ibadet sıklığından ziyade de kişilerin kendilerini ne derece dindar gördüklerinin önemi vardır. Özel ekonomik durum değerlendirmeleri objektif durumdan daha önemli görünmektedir. Bir birikim olarak varlığın önemi kısa dönemli ekonomik krizlerin bağış üzerinde beklenilenden daha az etki yapması gibi beklenmedik ve bu alanı kısa dönem dalgalanmalardan koruyan bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Nihai etki daha çok kişilerin özel olarak ekonomik durumlarının

nasıl olduğuna dair değerlendirmeleridir. Bu bulgudan hareketle kişilerin reel gelirleri artıyor olsa bile öznel olarak durumlarının daha iyi olmadığı görüşü hâkim oldukça bağış davranışından da geri duma eğilimi devam edecektir.

Günlük yaşamda dini pratiklerin geriler olmasının dini saiklerle yürütülen bağış davranışları üzerinde etkili olmaması da yine sürekliliği sağlayan momentumun devamı anlamına gelmektedir. Camiye gidemeyen ya da namazını beklenildiği sıklıkta kılamayan ancak kendini buna rağmen kuvvetle dindar biri olarak görenlerin dini saiklerle yerine getirdikleri bağış davranışlarında bir geriye düşüş olmamaktadır. Bu da bize modernleştiğçe daha dünyevi pratiklerle yaşayan halk arasında yine de uhrevi saiklerin en azından bağış davranışı açısından öneminin devam etmekte olduğunu düşündürmektedir.

2023 Kahramanmaraş depremleri sonrasında bağışçılık ve gönüllülük davranışlarını değerlendirdiğimizde yardımlarını ihtiyaç sahiplerine sivil toplum kuruluşları aracılığıyla ulaştırmayı tercih edenler ilk sırada yer almaktadır. Bu elbette Türkiye sivil toplumu için sevindirici bir bulgudur. Yıkıcı depremler sonrası, toplumun büyük bir kesiminin yardım faaliyetlerine katıldığı, bu katılımcıların az da olsa bir kısmının bu faaliyetlerini düzenli hale getirdiği gözlenmektedir. Afet sonrası düzenli bağışçılığı sürdüren bir kitlenin varlığı, Türkiye'de hayırseverlik kültürünün gelişimi açısından önemli bir adım olarak öne çıkmaktadır.

Ancak formel ve enformel bağışların artmasının ana nedeni son yıllarda arka arkaya yaşanmış olan yıkıcı afetlerin yaratmış olduğu bir hareketlenmenin sonucudur. Düzenli ve uzun soluklu bağışların devam etmiyor olması karşı karşıya olunan sorunun temelidir. Hayırseverlik potansiyeli açık bir şekilde olan ülkede bu potansiyeli kurumsal ve düzenli, uzun soluklu bir yapıya kavuşturmak bu alanın en temel sorunudur. Bu amaca ulaşmak için de kamu ve sivil toplum kuruluşlarının güven telkin edici uzun soluklu bir iş birliği içinde çalışması gereklidir.

Bankalar Cad.
Minerva Han No: 2 Kat: 5
34420 Karaköy-İstanbul
Tel: 0212 243 83 07
Fax: 0212 243 83 05
info@tusev.org.tr
www.tusev.org.tr

TÜSEV
Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
Third Sector Foundation of Türkiye